

Sammendrag

Denne oppgaven handler om tilpasning og transnasjonal utfoldelse blant østeuropeiske arbeidsinnvandrere, og hvordan denne påvirkes av den rurale og industrielle konteksten som arbeidsinnvandrerne befinner seg i. En tredeling av transnasjonalismebegrepet inn i materielle, kulturelle og mentale sfærer, samt en konseptualisering av tilpasningsprosessen i tre stadier, utgjør det teoretiske rammeverket.

11 semistrukturerte dybdeintervjuer samt fem nøkkelpersoner innen forvaltning og næringsliv i de aktuelle kommunene danner det empiriske grunnlaget for studien. Analysen viser at arbeidsmigrantene tar i bruk komplekse strategier for bolig og språk som ikke nødvendigvis har sammenheng med hvilket perspektiv de har på oppholdet, og jeg argumenterer for at særtrekk ved det rurale og det industrielle åpner for denne kompleksiteten. Videre viser analysen at informantenes fremtidsplaner later til å forme deres oppfatning av det rurale, og de signalene de mottar fra sine omgivelser.

I den videre diskusjonen argumenteres det for at både en tredeling av transnasjonalismebegrepet og en inndeling av migrasjonserfaringen i stadier må tas i bruk for å få fanget opp viktige nyanser ved transnasjonalt liv, og jeg skisserer en måte å kombinere disse inndelingene på som kan benyttes for fremtidige studier. Konklusjonen er at trekk ved det rurale og industrielle legger føringer på, gir muligheter for, og legger begrensninger på tilpasning og transnasjonal utfoldelse på måter som på mange områder gjør migranters hverdag i rurale kontekster forskjellig fra i urbane kontekster.

Forord

Underveis i dette prosjektet har jeg fått oppmuntring, innspill, tips og heiarop fra så mange at det neppe lar seg gjøre å ramse opp alle, men vit at jeg har satt veldig stor pris på all støtte. Noen har likevel vært så uunnværlige at de må nevnes her:

- Først og fremst vil jeg takke informantene mine, som velvillig stilte opp og bidro med verdifull innsikt. Uten dem hadde ikke denne oppgaven blitt til.
- Ingen kunne bedt om en mer støttende og entusiastisk veileder. Takk til Johan Fredrik Rye, som har hatt tro på prosjektet hele veien og kommet med gode og viktige innspill.
- Takk til Kaffesosiologene og kull 12 for kjempefine år på Dragvoll. Så artig vi har hatt det!
- Hva skulle jeg gjort uten all støtten fra familie og svigerfamilie? Dere er fantastiske, hele gjengen.
- En spesiell takk til Jakub. Du er hel ved, mann.
- Rause, glade og kloke lesesalskamerater er gull verdt når man skriver master. Særlig mine “work wives” Anna og Ingvild, som gjorde det siste halvåret så fint med en ypperlig miks av småprat, fagprat og fliring.

Og selvfølgelig, takk til mine fantastiske favoritter Lars og Sigrid: Superhelten og hans skravlete lille sidekick. For én gangs skyld har jeg ikke ord. Dere er verdens beste.

Inga Sæther

Trondheim, august 2016.

“If wandering is the liberation from every given point in space, and thus the conceptional opposite to fixation at such a point, the sociological form of *the stranger* presents the unity, as it were, of these two characteristics. (...) The stranger is thus being discussed here, not in the sense often touched upon in the past, as the wanderer who comes today and goes tomorrow, but rather as the person who comes today and stays tomorrow.”

Georg Simmel
“The Stranger”

Innledning	1
Migrasjon og arbeidsmigrasjon	1
Tre stadier av tilpasning	2
Transnasjonalisme	4
Beslektede begreper	5
Den rurale og industrielle konteksten	7
Problemstilling	8
Oppgavens disposisjon	9
Teori	11
Transnasjonalisme	11
Transnasjonale sosiale felt	13
Tredeling av transnasjonalisme	14
Strukturelle føringer og kontekst	15
Forståelser av det rurale	17
Metode	19
Bakgrunn	19
Metode og design	20
Gjennomføring	20
Utvalg og utvalgskriterier	20
Rekruttering og intervju	21
Etterarbeid	23
Transkribering	23
Koding og analyse	24
Kommunene, bedriftene og utvalget	26
Kommunene	26
Bedriftene	27
Utvalget	28
Kvalitetsvurdering av data	29
Forskningsetiske betraktninger	30
Anonymisering	32
Analyse	33
Bolig	33
Migrasjonsstrategier og familieliv	33
Boligstrategier og perspektiv på oppholdet	38

Boligstrategier og kontakt med hjemlandet	40
Oppsummering	43
Språk	44
Motivasjon for å lære språk	46
Utførelse av språkopplæring	48
Arbeidsplassen som arena for praksis	49
Hjemmet som arena for praksis	51
Oppsummering	53
Tilhørighet	55
Migrasjonsmotiver og fremtidsplaner	56
Tilbakemelding fra omgivelsene	59
Familiebånd	60
Økonomi	61
Sikkerhet	63
Fysiske omgivelser	63
Offentlige tjenesteytere	64
Hjem	65
Oppsummering	66
Diskusjon	69
Bolig	69
Bolig og besøk	70
Språk	71
Komplekse språkstrategier	72
Tilhørighet	74
Ways of being, ways of belonging	74
Sfærer og stadier	76
Konklusjoner og avslutning	79
Litteratur	83
Vedlegg	a
Vedlegg 1: Informasjonsskriv til informanter	a
Vedlegg 2: Intervjuguide	b

Innledning

Tema for denne oppgaven er tilpasning og transnasjonal utfoldelse blant østeuropeiske arbeidsinnvandrere i Distrikts-Norge. Formålet med oppgaven er å vise hvordan den rurale og den industrielle konteksten som arbeidsinnvandrerne befinner seg i påvirker måten de tilpasser seg livet i Norge på, samtidig som de opprettholder transnasjonale bånd til hjemlandet. I dette kapitlet går vi først igjennom arbeidsmigrasjonens utbredelse og omfang, og deretter ser vi på tre idealtypiske stadier for tilpasning i Norge. Videre får vi en gjennomgang av teoretisk og kontekstuell rammeverk, før problemstilling og metodisk design legges frem. Nødvendige begrepsavklaringer foretas fortløpende, etterhvert som de relevante begrepene tas i bruk.

Migrasjon og arbeidsmigrasjon

I dag finnes mer enn 232 millioner internasjonale migranter i verden (OECD-UNDESA 2013). Rundt 150 millioner av disse regnes som *arbeidsmigranter*. Arbeidsmigranter defineres som innvandrere har arbeid som grunnlag for oppholdet. Til sammenligning har andre innvandrere familiegjenforening, beskyttelsesbehov, humanitære forhold eller utdanning som grunnlag (St.meld. nr. 18 (2007-2008)). Faktorer som globalisering, demografiske endringer, konflikter, økende ulikheter og klimaendringer bidrar til at stadig flere arbeidere og deres familier krysser nasjonsgrenser på leting etter bedre arbeids- og levevilkår (International Labour Organization 2016). Også i Norge er arbeidsinnvandringen betydelig. Ved utgangen av 2012 var det nærmere 300 000 bosatte migranter fra EU-landene i Norge, og de siste årene har europeiske arbeidsinnvandrere stått for 60-70 prosent av sysselsettingsveksten på landsbasis. Den østeuropeiske arbeidsmigrasjonen til Norge har vært i sterk vekst etter EU-utvidelsene østover i 2004 og 2007, og i 2014 var 154 244 personer fra EU-landene i Øst-Europa sysselsatt i Norge. Dette var en økning på 12,3 prosent fra året før, og den samme prosentvise økningen som fra 2012 til 2013. De to dominerende avsenderlandene er Polen og Litauen, hvor nesten 80 prosent av arbeidsinnvandrerne har sitt opphav (Arbeidslivet.no 2015).

Østeuropeiske arbeidsinnvandrere utgjør altså den største innvandrergruppen til Norge i dag. De fleste sysselsettes i landbruk, bygg og industri, de resterende i varehandel, hotell og restaurant, transport, renhold og offentlig tjenesteyting, hovedsakelig helse- og sosialsektoren (Friberg, Dølvik, og Eldring 2013). Mye forskning er blitt gjort på arbeidsinnvandringens konsekvenser fra et

velferds- og arbeidslivsperspektiv (Friberg 2009). I tillegg har arbeidsinnvandrernes ståsted og vilkår vært i søkelyset, blant annet i landbrukssektoren (Rye og Andrzejewska 2010), byggenæringen (Friberg 2012a) og hotellnæringen (Rye 2012). Fiskerinæringen i distriktene har ikke fått fullt så mye oppmerksomhet, men har de siste par årene vært fokus for undersøkelser av arbeidsinnvandrernes erfaringer med arbeid og bosetting (Søholt, Ødegård, et al. 2012, Dalby, Dyrliid, og Viggen 2013).

Sirkulær migrasjon, altså midlertidig og gjerne gjentakende migrasjon for eksempel i forbindelse med sesongarbeid, har ofte vært framhevet som et særtrekk ved migrasjon fra øst mot vest i Europa etter EU-utvidelsene i 2004 og 2007 (Favell 2008, Friberg 2009). En vanlig antagelse har vært at arbeidsmigrasjonsstrømmene vil være følsomme for økonomiske konjunkturer, med sirkulær migrasjon mellom avsender- og mottakerland som resultat, godt hjulpet av åpne grenser og billige flyreiser (Favell 2008). Dette later til å stemme bare delvis i den norske konteksten. Tilstrømmingen av nye arbeidsmigranter avtar med økonomiske oppgangstider, men de arbeidsmigrantene som allerede befinner seg i landet returnerer ikke i samme skala (Friberg, Dølvik, og Eldring 2013). Innslaget av midlertidig og sirkulær mobilitet blant østeuropeiske arbeidsinnvandrere er fortsatt betydelig, men har de siste årene i økende grad fått et islett av mer tradisjonell *lineær migrasjon*, som mangler elementet av midlertidighet og dermed representerer motstykket til sirkulær migrasjon (IMDi 2008, Søholt, Aasland, et al. 2012). Friberg og Eldring (2011) viser til at tendensen er at arbeidsmigranter i økende grad velger å bosette seg i Norge. Mer enn halvparten av alle arbeidsinnvandrere fra nye EU-land bosetter seg nå permanent (Friberg 2016).

Tre stadier av tilpasning

Det later altså til at vi er inne i et skifte når det gjelder arbeidsmigrasjon til Norge i nyere tid, hvor en del av migrasjonsstrømmene har gått fra å bestå av midlertidig og sirkulær migrasjon, til å bestå av migranter som leter etter et nytt og permanent oppholdssted. Deler av arbeidsinnvandrerbefolkningen har, for å si det med Simmel (1950), blitt de fremmede som ikke kommer i dag og drar i morgen, men de som kommer i dag og blir i morgen. Dette gir muligheter for å se på hvordan livet som arbeidsinnvandrer oppleves og endres over tid. Arbeidsmigrantenes arbeidssituasjon, boligsituasjon og familiesituasjon i mottakerlandet gjennomgår mange endringer etterhvert som tiden går, og deres ønsker og muligheter forandrer seg hele tiden i takt med dette. Nye jobbmuligheter, tilgang til velferdsgoder og endringer i dynamikken i transnasjonale familieforhold

og nettverk kan oppstå underveis, noe som får innvirkning på arbeidsmigrantenes avgjørelser og strategier (Friberg 2012b). Mange arbeidsinnvandrere starter migrasjonsprosessen som økonomiske migranter, med lav terskel for å reise hjem igjen. Imidlertid endrer mange strategi underveis og blir transnasjonale pendlere, eller slår seg ned med familien på permanent basis. På bakgrunn av dette peker Friberg (2012b) på at arbeidsmigrasjon derfor bør konseptualiseres som en dynamisk sosial prosess, som utvikles over tid. I tillegg til å dele transnasjonalt liv inn i ulike sfærer bør man derfor se på disse sfærene som tilpasninger inn i ulike stadier i migrasjonsprosessen. Disse stadiene kan deles inn i et innledende stadium, et pendlerstadium og endelig permanent bosetting.

Det *innledende stadiet* preges av kortvarige arbeidsopphold og løs arbeidstilknytning. Dette stadiet karakteriseres av korte tidsrammer og spesifikke datoer for retur til hjemlandet. Mange migranter ser på det å dra utenlands for å jobbe som en strategi for å bygge et bedre liv i hjemlandet, og terskelen for å returnere til hjemlandet på dette stadiet er lav (Friberg 2012b, Friberg, Dølvik, og Eldring 2013).

Det neste stadiet er *transnasjonal pendling* på ubestemt tid. Slik pendling lar seg gjennomføre takket være åpne grenser, avspaseringsmuligheter i stedet for overtidsbetaling på mange arbeidsplasser, billige flyreiser og kommunikasjon over internett. Dette stadiet beskrives av noen som en optimal strategi, hvor man nyter godt av det høye inntektsnivået i Norge og det lave kostnadsnivået i hjemlandet på en og samme tid. For andre kan dette stadiet etter en tid bli det motsatte av optimalt. Den endelige hjemkomsten er utsatt på ubestemt tid, man er ikke hjemme verken her eller der, og man kjenner etterhvert på at man er marginalisert i arbeidslivet (Friberg 2012b).

Det siste stadiet er *familiегjenforening og bosetting*. Det karakteriseres ved at hovedhusholdningen flyttes fra hjemlandet til Norge. Dette stadiet er ofte motivert av familiære hensyn, og fordrer dermed en viss økonomisk og jobbmessig sikkerhet. Bosettingen følges gjerne av store omveltninger hva gjelder økonomi, husholdning, sosial orientering, fritidsaktiviteter og forbruk. For den som ikke har familie å hente fra hjemlandet kan det være et nytt forhold i mottakerlandet som er grunnen til at man går inn i dette stadiet. Migranter som har nådd dette stadiet kan fortsatt sitte på gjerdet hva angår retur til hjemlandet, for eksempel når barna begynner på skolen, eller når de blir pensjonister (Friberg 2012b).

Transnasjonalisme

Innen samfunnsvitenskapen har det lenge vært en interesse for hvordan immigranter tilpasser seg i nye land. En vanlig antakelse i den tidlige migrantforskningen var at for å kunne klatre oppover på den sosioøkonomiske stigen måtte innvandrerne kutte forbindelsene til hjemlandet, og legge bak seg sine unike vaner, språk og verdier. Selv da det senere ble mer stuerent for immigranter å uttrykke sitt etniske særpreg, holdt store deler av migrasjonsforskningen fast på at at assimilering var det naturlige utfallet, og at viktigheten av bånd til hjemlandet ville forsvinne med tiden (Levitt, DeWind, og Vertovec 2003, Levitt og Glick Schiller 2004).

De siste tiårene har det imidlertid blitt stadig mer klart at migranter og deres etterkommere opprettholder bånd til hjemlandet, ofte lenge etter at selve migrasjonen har funnet sted. Disse båndene opprettholdes på ulike plan, både fysisk, via besøk og grenseoverskridende sosiale nettverk; kulturelt, ved bruk av for eksempel hjemlandets media og matvaner; og følelsesmessig, blant annet når det gjelder spørsmål om identitet og tilhørighet (Glorius og Friedrich 2006). Erkjennelsen av at sosialt liv og transnasjonale bånd ikke nødvendigvis kuttes av territorielle og nasjonale grenser har innenfor migrasjonsforskningen ført til en oppblomstring av teorier om transnasjonalisme (Basch, Glick Schiller, og Blanc-Szanton 1994:1-10, Vertovec 2003).

Teorier om *transnasjonalisme* utgjør det sentrale teoretiske rammeverket i denne studien. Dette begrepet forklares nærmere i teorikapitlet, men et par innledende bemerkninger følger her. Transnasjonalisme innebærer en rekke ulike grenseoverskridende aktiviteter og prosesser som pågår når personer skal håndtere at hverdagslivet deres utspiller seg i flere land samtidig, for eksempel ved at de har arbeidslivet i ett land og familielivet i et annet (Glick Schiller, Basch, og Blanc-Szanton 1992). Begrepet reflekterer det faktum at den globaliserte verden er strukturert på en slik måte at migranter kan spre sitt dagligliv, sitt engasjement og sin involvering over mer flere geografiske steder (Yeoh et al. 2003:1-7). Formålet med oppgaven er å belyse transnasjonalismebegrepet gjennom formidling og fortolkning av den rurale kontekstens innvirkning på arbeidsinnvandrernes transnasjonale materielle, kulturelle og mentale utfoldelse.

Det meste av transnasjonal migrasjonsforskning i den norske sammenhengen er gjort i urbane kontekster, og omhandler hvordan migranter i storbyene skaper og opprettholder transnasjonale sosiale rom. Færre studier ser på transnasjonalisme utenfor de urbane miljøene. Dette er bakgrunnen for Andrzejewska og Rye (2012) sin studie av arbeidsmigranter i landbrukssektoren i Distrikts-Norge, og hvorvidt disse skaper og opprettholder transnasjonale sosiale nettverk og fellesskap på lik

linje med arbeidsmigranter i storbyen. De argumenterer for at visse særtrekk ved den rurale og den industrielle konteksten som arbeidsmigrantene befinner seg i har innvirkning på hvordan arbeidsmigrantene utfolder seg transnasjonalt, og konkluderer blant annet med en oppfordring om å ta den rurale konteksten med i betraktningen. Deres studie er foretatt i en annen rural og industriell kontekst enn denne studien, og utvalget består av sirkulære migranter mens informantene i denne studien er ansatt på helårsbasis. Resultatene fra deres studie er dermed ikke direkte overførbare, men oppfordringen om å ta konteksten med i betraktningen er en del av utgangspunktet for denne oppgaven.

Kontekst og strukturelle føringer på *makronivå*, både globalt og nasjonalt, fremheves i mange sammenhenger som viktige komponenter i den brede migrasjonslitteraturen generelt, og i migrasjonsforskning med utgangspunkt i teorier om transnasjonalisme spesielt. Det er etterhvert grundig dokumentert i migrasjonsforskningen hvordan politikk, økonomi og lovverk, både nasjonalt og internasjonalt, legger sterke føringer for migrasjonsstrømmenes retning og utbredelse (se bl. a. St.meld. nr. 18 (2007-2008), Glorius og Friedrich 2006, Favell 2008, Friberg 2009, Friberg og Eldring 2011). Jeg mener imidlertid at det fortsatt er interessante kunnskapshull i forskningslitteraturen når det gjelder studier som tar for seg den påvirkningen som *lokale* strukturelle føringer kan tenkes å ha på arbeidsmigranternes transnasjonale utfoldelse i norske distriktskommuner. Det er de lokale føringene som vektlegges i denne oppgaven.

Beslektede begreper

For å få bedre tak på hva transnasjonalisme innebærer kan det være greit å vise hva som skiller dette begrepet fra tilgrensende og beslektede konsepter. For eksempel kan vi ifølge Vertovec (2009:3) holde på betegnelsen *internasjonal* om interaksjoner mellom myndighetene i ulike nasjoner, og turisme eller varehandel over nasjongrensene. Vedvarende forbindelser og pågående utveksling mellom ikke-statlige aktører kan vi derimot skille ut som transnasjonale praksiser og grupper, og de kollektive kjennetegnene og deres implikasjoner som transnasjonalisme.

Transnasjonalisme, og økningen i interesse for transnasjonale prosesser, går parallelt med veksten i samfunnsvitenskapenes interesse for *globalisering*. Transnasjonale forbindelser mellom sosiale grupper representerer en viktig manifestasjon av globalisering (Levitt, DeWind, og Vertovec 2003). Globalisering medfører verdensomspennende sammenkoplinger, med økt utstrekning, intensitet, hastighet og innvirkning, på tvers av et stort spenn av områder. Disse prosessene drives fremover av

forbedrede muligheter innen transport, teknologi og telekommunikasjon, samt en stor økning i migrasjonsstrømmer over landegrenser (Vertovec 2003, 2009). Transnasjonalisme og globalisering er tildels overlappende begreper, men et viktig skille er at globaliseringsdiskursen fokuserer på prosesser som for en stor del oppløser eller i det minste toner ned betydningen av nasjonsgrenser, mens transnasjonalisme legger vekt på relasjoner som er forankret i nasjonsstater samtidig som de overskrider disse grensene (Yeoh et al. 2003:17).

Transnasjonalisme har i tillegg mange likhetstrekk med både *integrering* og *assimilering*. Begge disse begrepene handler om migranternes tilpasning til mottakerlandet (Brochmann 2006:43-44, NOU 2011). Integrering handler om tilpasning blant annet gjennom utdanning, arbeid, felles verdier, sosial mobilitet, og deltakelse i demokratiet og sivilsamfunnet, samtidig som man beholder elementer fra egen bakgrunn og kultur (NOU 2011). Assimilering innebærer at en minoritet, i dette tilfellet migranter, går bort fra sin egen kultur for å tilpasse seg majoritetsgruppen så mye som mulig (Schiefløe 2003:171). Tilpasning er en viktig komponent i transnasjonale prosesser (Glick Schiller, Basch, og Blanc-Szanton 1992, Glorius og Friedrich 2006), men til forskjell fra integrering og assimilering omhandler transnasjonalisme i tillegg et evig dynamisk forhold mellom avsender- og mottakerland, hvor bånd som kan variere i omfang og utbredelse utvikles og opprettholdes, og hvor noe kommer til og noe forsvinner (Vertovec 2009:1-4).

Assimilering og transnasjonalisme blir dermed gjerne sett på som motsatser. Levitt og Glick Schiller (2004) argumenterer imidlertid for at assimilering og vedvarende transnasjonale bånd ikke nødvendigvis er gjensidig utelukkende. De peker på at det er fullt mulig å være forankret i mottakerlandet og samtidig opprettholde transnasjonale forbindelser. Forflytning og tilknytning er ikke nødvendigvis lineære eller sekvensielle prosesser, men kan svinge frem og tilbake, rotere, og endre retning avhengig av konteksten. Studier av transnasjonal migrasjon bør derfor ikke ha som mål å undersøke hvorvidt migrantbefolkningen assimileres eller opprettholder transnasjonale bånd, men snarere hvordan disse to prosessene kombineres og opptrer simultant. Utfordringen blir dermed å identifisere, forklare og fortolke variasjoner i hvordan migranter håndterer disse simultane prosessene, og hvordan konteksten og strukturelle føringer i avsender og/eller mottakerland har innvirkning på dette (Levitt og Glick Schiller 2004). Dette forholdet mellom tilpasning og transnasjonal utfoldelse, og påvirkningen fra den sosiale konteksten på disse føringene, er fokus for denne oppgaven. Her legges mye av vekten på tilpasningsdelen av transnasjonal utfoldelse. De transnasjonale båndene til opprinnelseslandet trekkes inn, men tyngden ligger på tilpasningen i mottakerlandet og hvordan denne foregår i ulik utstrekning og på ulike plan.

Assimilering forbindes gjerne med at et lands myndigheter legger sterke føringer på immigranter om å gjennomføre en fullstendig tilpasning (Wæhle 2014). Det er viktig å presisere at bruken av begrepet assimilering utover i denne oppgaven ikke rommer verken tvang eller politiske føringer på makronivå. På mange måter kunne integreringsbegrepet blitt tatt i bruk i stedet. Men assimilering er begrepet som brukes av Levitt og Glick Schiller (2004). Når de velger å bruke assimilering i stedet for integrering tolker jeg det som at de vil poengtere at migranter i teorien virkelig kan være helt og fullt tilpasset på et nytt bosted, og likevel opprettholde transnasjonale bånd. Det poenget ville nok ikke kommet like sterkt frem om de hadde valgt å bruke begrepet integrering. I tråd med dette velger også jeg å benytte assimileringbegrepet i denne oppgaven, men altså uten de elementer av tvang og myndigheters inngripen som vanligvis forbindes med ordet.

Den rurale og industrielle konteksten

Det kontekstuelle og geografiske rammeverket for oppgaven er fiskeindustrien i to øykommuner i Utkant-Norge. Etter EU-utvidelsene i 2004 og 2007 har arbeidsmigrasjonen til kommunene vært massiv. På samme tid har fiskeindustrien i de to øykommunene gått fra å være sesongbasert til å bli helårs- og heltidsarbeid. Dette innebærer at arbeidsinnvandrere som før bare var innom og jobbet på sesongbasis, men som i alle andre henseender var tilknyttet hjemlandet, nå har blitt innbyggere i øyriket på heltid. Mange har flyttet familieliv, hverdagsliv, arbeidsliv og sosialt liv fra hjemlandet til norske utkantkommuner, noe som innebærer store omveltninger for familiene som flytter. Andre har tilpasset seg et liv med splittede familier og hyppige hjemreiser.

Størstedelen av migrasjonsforskningen er gjort i de større byene, og i næringene som ansetter flest arbeidsinnvandrere (Rye og Andrzejewska 2010, Friberg og Eldring 2011). Det er imidlertid ikke ensbetydende med at alle arbeidsinnvandrere befinner seg i byene. Arbeidsinnvandringen til distriktene er stor, og tilstrømmingen av arbeidskraft har hatt stor innvirkning på både de ruralt plasserte næringene og kommunene (Søholt, Aasland, et al. 2012). Det er rimelig å anta at på det lokale nivået har tilstrømmingen av arbeidsmigranter hatt større betydning i distriktskommunene enn i byene, ikke minst fordi den prosentvise økningen i innbyggertall er mye mer merkbar i utkant-Norge. Mange kommuner har opplevd vekst i innbyggertall, og bedriftene har kunnet ekspandere driften. Likevel er distriktene ikke på langt nær like godt representert i migrasjonsforskningen som i byene, selv om det i de senere årene har kommet noen gode rapporter som kartlegger livs- og

arbeidsvilkår hos innvandrere i distriktene (Andrzejewska og Rye 2012, Søholt, Aasland, et al. 2012, Dalby, Dyrliid, og Viggen 2013).

Migrasjon til Utkant-Norge har mange likheter med migrasjon til de mer urbane områdene. Likevel vil en del særtrekk ved det rurale kunne ha innvirkning på tilværelsen som arbeidsmigrant. Det rurale boligmarkedet, tjenestetilbudet, naturen, befolkningstettheten, formene for sosial interaksjon og den geografisk perifere beliggenheten er elementer som skiller det rurale fra det urbane (Villa 2005, Haugen og Stræte 2011, Rye 2016). Fiskeforedlingsindustrien, som utgjør den industrielle konteksten for denne oppgaven, kjennetegnes også ved en del særtrekk som skiller den fra andre næringer med en høy andel av arbeidsinnvandring: Helårsproduksjon, fulltid, ofte faste stillinger og direkte ansettelser (Ødegård og Andersen 2011, Rye 2012). Vi kommer nærmere inn på teoretiske innganger til forståelsen av det rurale i teorikapitlet, og de spesifikke og relevante trekk ved den rurale og industrielle konteksten utdypes ytterligere underveis i analysekapitlet.

Problemstilling

På bakgrunn av dette har jeg formulert følgende problemstilling: *Hvilken innvirkning har den rurale og industrielle konteksten på transnasjonal utfoldelse?*

For å besvare problemstillingen deler jeg den opp i tre underproblemstillinger, inndelt etter inspirasjon fra Glorius og Friedrichs (2006), som har utviklet en modell hvor transnasjonalisme deles inn tre grupper av aspekter: Fysiske/materielle, kulturelle og mentale transnasjonale sfærer. Modellen presenteres nærmere i teorikapitlet.

Den første delen omhandler fysiske eller materielle markører på transnasjonalisme. Som avgrensning har jeg valgt å fokusere på arbeidsinnvandreernes boligstrategier. Boligsituasjonen er et viktig element i alle menneskers liv, og en tydelig materiell manifestasjon av både tilpasning og transnasjonal utfoldelse for migranter (Glorius og Friedrich 2006, Søholt, Ødegård, et al. 2012). Flere og flere arbeidsmigranter velger å bli boende, noe som gjør boligspørsmålet stadig mer aktuelt (Friberg og Eldring 2011, Søholt, Aasland, et al. 2012). Hva betyr boligsituasjonen for arbeidsinnvandrene? Hva er det som gjør at noen velger å kjøpe hus, mens andre leier? Det som blir interessant for denne studien er å se om det kontekstuelle rammeverket har innvirkning på hvordan denne utfoldelsen foregår. Første underproblemstilling blir derfor: *Hvilken innvirkning har den rurale og industrielle konteksten på arbeidsinnvandreernes transnasjonale boligstrategier?*

Den andre delen tar for seg kulturelle markører på transnasjonalisme. Tospråklighet er et hovedelement innenfor denne gruppen av markører (Glorius og Friedrich 2006). Arbeidsinnvandrere har ikke rett eller plikt til språkopplæring i Norge, selv om kommunene og arbeidsgiverne står fritt til å tilby opplæring. Utenom dette må en eventuell språkopplæring bekostes av arbeidsmigrantene selv (IMDi 2011). En del arbeidsinnvandrere velger bort språkopplæring, eller opplever at de ikke har tilgang på opplæring. Over to tredjedeler både i Oslo og Trondheim oppgir at de snakker lite eller ikke noe norsk (Friberg og Eldring 2011, Torvatn og Buvik 2011). Hva er arbeidsinnvandrerens motivasjoner for å lære norsk, eller eventuelt å la være? Hvilke muligheter og begrensninger møter de i denne prosessen, og kan noen av disse motivasjonene og mulighetene kobles til den konteksten de befinner seg i? Andre underproblemstilling blir dermed: *Hvilken innvirkning har den rurale og industrielle konteksten på språklig transnasjonalisme?*

Den tredje delen dreier seg om mentale markører på transnasjonalisme, nærmere bestemt hvor arbeidsinnvandrerne føler at de hører til (Glorius og Friedrich 2006). Hvor føler de seg hjemme, og hva er det som avgjør den tilhørigheten de har? Det er et typisk trekk ved transnasjonale migranter at opprinnelseslandet refereres til som "hjem", selv etter mange år i mottakerlandet (Basch, Glick Schiller, og Blanc-Szanton 1994:7). Tilhørighet er et omstridt og mangslungent begrep. Ved å anvende tilhørighetsbegrepet på ulike analytiske nivå viser Christiansen og Jensen (2011) hvordan man kan føle tilhørighet på mikronivå, til hverdagslige relasjoner og lokalsamfunn, men samtidig ikke på nasjonalt nivå. Også informantene i Glorius og Friedrich (2006) sin studie peker på at de føler lokale tilhørigheter i mottakerlandet heller enn nasjonale. Problemstillingen for denne delen er derfor: *Hvilken innvirkning har den rurale og industrielle konteksten på arbeidsinnvandrerens følelse av tilhørighet?*

Oppgavens disposisjon

Datamaterialet som danner grunnlaget for denne oppgaven består av 11 semistrukturerte dybdeintervju med østeuropeiske arbeidsinnvandrere ansatt i fiskerinæringen, i tillegg til fem intervju med nøkkelpersoner fra næringsliv, forvaltning og bemanningsbransje. Alle intervjuene ble gjennomført høsten og vinteren 2012/2013.

Oppgaven består av til sammen seks kapitler. I dette første kapitlet aktualiseres tema for oppgaven, tidligere forskning presenteres, og problemstilling og underproblemstillinger legges frem. I andre kapittel presenteres det teoretiske rammeverket. Vi ser på ulike innganger til transnasjonalisme-

begrepet, sosiale telt, og en tredeling av transnasjonalisme i ulike sfærer. Til sist trekkes ulike trekk ved og forståelser av det rurale frem. I tredje kapittel redegjøres det for bakgrunnen for prosjektet, og metodisk design, samt gjennomføring av feltarbeid, transkribering og analyse. Videre presenteres kommunene, bedriftene og utvalget, før kvalitetsvurdering av datamaterialet og forskningsetiske betraktninger gjøres. Fjerde kapittel er oppgavens analysedel. Det er tredelt, og tar for seg henholdsvis bolig, språk og tilhørighet. Femte kapittel er diskusjonskapitlet, hvor sentrale funn fra analysen trekkes frem og diskuteres i lys av teori og forskningslitteratur. Deretter følger en mer teoretisk diskusjon hvor jeg legger frem et forslag til hvordan inndeling i sfærer og tilpasningsstadier kan kombineres for å få belyst viktige nyanser i migranternes tilpasning og transnasjonale utfoldelse. I sjette og siste kapittel oppsummerer jeg hovedpunkter fra analysen og diskusjonen, reflekterer over hva som er denne studiens bidrag, og kommer med forslag til veien videre.

Teori

I dette kapitlet går vi nærmere inn på transnasjonalisme og de ulike innganger til begrepet, og sosiale felt trekkes frem som utgangspunktet for definisjonen av transnasjonalisme som anvendes i denne oppgaven. Videre beskrives Glorius og Friedrich sin tredeling av transnasjonalismebegrepet. Til sist argumenterer jeg for viktigheten av å ha fokus på strukturelle føringer og kontekst i analyser av transnasjonal utfoldelse.

Transnasjonalisme

Transnasjonalisme har blitt et populært begrep i migrasjonsforskning, og fungerer som det sentrale teoretiske rammeverket for denne studien. Det fungerer ofte som et paraplybegrep for en del store globale endringsprosesser i vår tid, og viser til de relasjoner, nettverk og praksiser som oppstår fra grenseoverskridende transaksjoner og utvekslinger (Mau 2010:17-23). Transnasjonale migranter defineres som migranter som utvikler og opprettholder familiebånd og økonomiske, sosiale, religiøse og politiske relasjoner på tvers av nasjonsgrenser (Glorius og Friedrich 2006).

Før vi går nærmere inn på hvordan transnasjonalisme defineres og benyttes i denne oppgaven kan det være greit å se på bredden i begrepet. Teorier om transnasjonalisme benyttes på en rekke fagfelt, noe som har ført til at begrepet har blitt konseptualisert på mange ulike måter (Portes 2003, Andrzejewska og Rye 2012). Transnasjonalismebegrepet har møtt noe kritikk for analytisk uklarhet, og for at det mangler et helhetlig og entydig rammeverk (Levitt, DeWind, og Vertovec 2003, Vertovec 2003). I et forsøk på å imøtegå noe av denne kritikken sirkler Vertovec (2009:4-12) inn begrepet ved å vise de ulike tematiske og metodiske måter, samt de forskjellige samfunnsnivå, det kan anvendes på. Han skiller ut seks innganger til begrepet transnasjonalisme: Transnasjonalisme som sosial morfologi, som en vei for kapital, som et sted for politisk engasjement, som en bevissthet, som en form for kulturell reproduksjon, og som rekonstruksjon av sted eller lokalitet.

Å studere transnasjonalisme som en *sosial morfologi* plasserer etniske diasporas i fokus. Sentralt i studiene av disse er analyser av komplekse nettverk som strekker seg over store områder og har innvirkning på mange former for sosiale, kulturelle, politiske og økonomiske forhold, som for eksempel spørsmålet om hva som egentlig konstituerer en nasjonsstat. I studier av transnasjonalisme som en *vei for kapital* blir transnasjonale bedrifter ofte sett på som den institusjonaliserte hovedformen for transnasjonale praksiser, både fordi disse praksisene er i sin

natur objektivt målbare og fordi de er så enorme i omfang. Den nye transnasjonale kapitalistklassen med sine globale heller enn nasjonale og lokale interesser er også interessant for studier av transnasjonal kapital. Det samme er de mange arbeidsmigrantene, hvis små enkeltsummer som sendes til familien i hjemlandet utgjør store summer i global skala. Mye *politisk aktivitet* foregår transnasjonalt, etter hvert som nye lovmessige, økonomiske og sosiale problemstillinger dukker opp som følge av økt aktivitet på tvers av nasjonale grenser. Når utfordringer dukker opp som ikke omfattes av nasjonal politikk, må de inn i et transnasjonalt rammeverk. Et slikt rammeverk har i stor grad blitt aktualisert gjennom teknologiske nyvinninger og kommunikasjonsmåter. I studier av transnasjonalisme som en *form for bevissthet* legges det til grunn at felles bevissthet og erfaringer kobler folk sammen i nettverk, og bevisstheten omkring deres multi-lokalitet vekker trangen til å ha forbindelser med andre som deler de samme rutene. Transnasjonale migranter utvikler gjerne doble eller multiple identiteter, ofte beskrevet gjennom følelser av å være “hjemme hjemmefra”, “her og der”, polsk/slovakisk/rumensk-og-noe-annet. Når transnasjonalisme studeres via former for *kulturell reproduksjon* assosieres begrepet ofte med hybride kulturer bestående av ulike stiler og stilarter, ofte blant unge som er sosialisert inn i kryssende kulturelle felt, med hybridiseringen av identiteter nevnt ovenfor som resultat. Globale, tradisjonelle medier er en viktig kanal for slik kulturell reproduksjon, og i tillegg blir sosiale medier stadig oftere brukt til å spre transnasjonale kulturuttrykk. Når transnasjonalisme studeres som en *rekonstruksjon av sted eller lokalitet* legges det til grunn at praksiser og meninger hentet fra spesifikke geografiske og historiske opprinnelsessteder til alle tider har blitt overført og grunnlagt på nytt (Vertovec 2009:4-12).

Som vi ser kan transnasjonalisme anvendes med utgangspunkt i ulike analytiske enheter, og på ulike samfunnsnivå. Denne oppgaven tar utgangspunkt i Basch, Glick Schiller og Szanton Blanc (1994:7) sin definisjon på transnasjonalisme: En sosial prosess hvor migranter etablerer sosiale felt som krysser geografiske, kulturelle og politiske grenser. Begrepet transnasjonal innebærer at personers aktiviteter og dagligliv utspiller seg på flere ulike steder, eller i ulike geografiske rom. Disse transnasjonale aktivitetene går ut på å utvikle og opprettholde grenseoverskridende relasjoner, for eksempel familiære, økonomiske, sosiale, organisatoriske, religiøse eller politiske relasjoner. Glick Schiller, Basch, og Szanton Blanc (1992, 1994:7) mener at transnasjonalisme har endret personers forhold til geografiske steder, ved å skape transnasjonale sosiale felt som binder aktører til og posisjonerer dem i mer enn ett land. Disse transnasjonale sosiale feltene er inngangen til transnasjonalismebegrepet slik det benyttes i denne studien, så de må vi se litt nærmere på.

Transnasjonale sosiale felt

Begrepet transnasjonal indikerer, som vi har sett, at migrantenes daglige liv utspiller seg på flere ulike steder, og i ulike geografiske rom. En konsekvens av det stadig økende omfanget av transnasjonale migrasjonsprosesser er fremveksten av *transnasjonale sosiale felt*. Pries (1997, i Glorius og Friedrich 2006) trekker frem fire analytiske dimensjoner av transnasjonale sosiale felt. Den første dimensjonen er det politiske rammeverket som regulerer transnasjonal mobilitet, den andre den materielle infrastrukturen som legger til rette for forflytningen av mennesker, goder, penger og informasjon, den tredje utviklingen av transnasjonale sosiale institusjoner og etniske nettverk, og den fjerde hybrid identitetskonstruksjon og transnasjonale biografiske prosjekter. Levitt og Glick Schiller (2004) definerer sosiale felt som “et sett av flere sammenflettede nettverk hvor ideer, praksiser og ressurser utveksles, organiseres og transformeres”. Feltene kan være ensbetydende med nasjonsgrenser, altså nasjonale sosiale felt, men de kan også overskride disse grensene, da i form av transnasjonale sosiale felt. Disse forbinder aktører gjennom direkte og indirekte relasjoner på tvers av nasjonsgrenser. Transnasjonale migranter utfolder seg, tar avgjørelser og lever sine liv innenfor ulike felt av sosiale relasjoner som kopler sammen opprinnelseslandet og det landet de bor i. Disse feltene former ikke bare migranters daglige liv, men fungerer også som en referanseramme for sosial posisjonering og identitetsdanning (Pries 1999:3, Glorius og Friedrich 2006).

Levitt og Glick Schiller (2004) skiller mellom *ways of being* og *ways of belonging* i sosiale felt.¹ Sosiale felt rommer institusjoner, organisasjoner og erfaringer, på alle de ulike samfunnsnivå, som genererer kategorier som tilskrives eller tas opp av personer eller grupper. Personer kan inngå i slike sosiale felt uten å identifisere seg med de merkelappene, kulturelle markørene og identitetene som assosieres med feltet. De har dermed til enhver tid handlingsrom innenfor det sosiale feltet de inngår i til å identifisere seg med det, men de kan også velge å la være.

Ways of being omfatter de faktiske relasjoner som personer inngår i, og de handlinger som de utfører (Levitt og Glick Schiller 2004). I kontrast til dette handler ways of belonging om praksiser og handlinger som bevisst signaliserer personers tilhørighet til en bestemt gruppe. Dette kan dreie seg om synlige markører som for eksempel religiøs bekledning eller spesielle typer mat. Transnasjonale ways of belonging kobler handling sammen med bevisstheten om den identiteten

---

¹ Ways of being og ways of belonging kan løselig oversettes til væremåter og tilhørigheter. Jeg velger likevel å beholde den opprinnelige engelske ordlyden, fordi tilhørighetsbegrepet allerede er i bruk i denne oppgaven og jeg vil unngå sammenblanding av begrepene.

som formidles gjennom handlingen. For personer som befinner seg innenfor transnasjonale sosiale felt kan ways of belonging og ways of being kombineres i ulike kontekster. Personer som inngår i grenseoverskridende sosiale relasjoner og handlinger i hverdagen viser transnasjonale ways of being, og når de gjenkjenner og fremhever de transnasjonale elementene ved seg selv og sine liv viser de transnasjonale ways of belonging. Det er altså bevisstheten rundt ways of being som konstituerer ways of belonging. Av dette følger at migranter også kan befatte seg med transnasjonale ways of being uten at disse også er et uttrykk for transnasjonale ways of belonging. Ways of being kan være resultater av gamle vaner eller praktiske hensyn, og kan komme til uttrykk gjennom at man jevnlig holder kontakten med opprinnelseslandet selv om man ikke lenger identifiserer seg som hjemmehørende der (Levitt og Glick Schiller 2004).

I forskningslitteraturen fremheves sosiale nettverk som viktige for tilblivelsen og opprettholdelsen av transnasjonale sosiale rom (Pries 1999), men Andrzejewska og Rye (2012) påpeker også et annet viktig element; nemlig de omkringliggende, strukturelle faktorer som direkte eller indirekte gir mennesker bestemte handlingsmuligheter og stenger for andre. Den sosiale konteksten som transnasjonale migranter befinner seg i legger føringer for migrantenes muligheter til å utfolde seg transnasjonalt, noe som også påpekes av Glorius og Friedrich (2006). Transnasjonalisme viser dermed på den ene siden til egenskaper ved migrantene, og de politiske, kulturelle og økonomiske praksiser for individer og grupper som trer frem over tid som et resultat av massive og sirkulære migrasjonsstrømmer, og på den andre siden til strukturelle egenskaper ved konteksten i avsender- og mottakerland (Andrzejewska og Rye 2012).

Tredeling av transnasjonalisme

Glorius og Friedrich (2006) tar i sin studie av polske migranter til Leipzig for seg tre forhold ved transnasjonalisme. For det første hvorvidt mobilitet er et hovedelement i etableringen og opprettholdelsen av transnasjonale sosiale rom, for det andre i hvilken grad det er mulig å leve i to sosiale kontekster samtidig, som teorien om transnasjonale sosiale rom hevder, og for det tredje hvordan og under hvilke omstendigheter nasjonale identiteter endres til hybride identiteter. De identifiserer flere indikatorer som later til å være viktige i transnasjonale migrasjonsprosesser og utviklingen av transnasjonale sosiale rom, og på bakgrunn av disse fremstiller de en modell som deler transnasjonalisme inn i grupper av fysiske og ikke-fysiske indikatorer.

Den første gruppen omhandler *fysisk sirkulær forflytning*, og kan observeres i form av grenseoverskridende bostedsendringer i en persons arbeids- og livsvilkår. Andre indikatorer er splittede familiekonstellasjoner, pengeoverføringer til hjemlandet, usikkerhet omkring oppholdets lengde, og blandede planer for fremtidig geografisk opphold for migranten, som kan innebære for eksempel retur til hjemlandet, planer for pensjonstilværelsen, eller forflytning til et tredje land (Glorius og Friedrich 2006).

De to andre gruppene er ikke-fysiske, og delt inn i transkulturalisering og transnasjonale biografier. *Transkulturalisering* innebærer delvis tap av egen kultur og tilblivelsen av en ny, bestående av elementer fra kulturen i både avsender- og mottakerland. Tospråklighet er en viktig faktor i utviklingen og opprettholdelsen av denne hybridkulturen. Videre uttrykkes transkulturalisering blant annet gjennom flerkulturelle praksiser som bruk av transnasjonal infrastruktur, etniske nettverk og hjemlandets media og institusjoner i mottakerlandet (Glorius og Friedrich 2006).

Transnasjonale biografier karakteriseres ofte av hybrid identitetsdannelse, som representerer den tredje gruppen av indikatorer i den tredelte modellen. Det innebærer at «hjemme» ikke nødvendigvis er avsender- eller mottakerland. Migrantenes oppfatning av hva som er hjemme kan være utvalgte steder i hvert land, eller ikke noe konkret sted, eller et forestilt hjem som ikke er verken her eller der. Resultatet blir multiple eller tvetydige regionale, nasjonale eller transnasjonale identiteter (Glorius & Friedrich 2006).

Modellen viser alle mulige indikatorer på transnasjonalisme, men alle indikatorene vil ikke nødvendigvis være til stede i hvert tilfelle, eller i hvert steg av prosessen (Glorius og Friedrich 2006). Denne studien tar ikke sikte på å vise alle indikatorer på transnasjonal utfoldelse, men henter inspirasjon fra Glorius og Friedrich sin modell ved å avgrense til tre aspekter ved transnasjonalt liv som svarer til de tre sfærene: Bolig og boligstrategier tjener som representant for materielle aspekter ved transnasjonalisme, språk representerer de transkulturelle sidene, og tilhørighet de mentale. På denne måten får vi dekket et bredt spekter av transnasjonalt liv. De tre temaene bolig, språk og tilhørighet begrunnes og aktualiseres videre i analysekapitlet.

Strukturelle føringer og kontekst

Prefikset “trans” i transnasjonalisme impliserer både bevegelser over grenser og endring i en tings eller en handlings karakter. I tillegg til det territorielle aspektet tilkommer dermed en kvalitativ endring i naturen og essensen til de sosiale relasjonene og utvekslingene, en endring som kommer

med grenseoverskridende migrasjon hvor man er utsatt for ulike strukturelle føringer og sosiokulturelle omgivelser (Ong 1999:4). Også Glorius og Friedrich (2006) påpeker at man i tillegg til modellen må ta politiske, økonomiske og strukturelle påvirkninger med i betraktningen.

Vi var i innledningen inne på viktigheten av strukturelle føringer og kontekst, og dette argumentet utdypes her. Pries (1999, i Andrzejewska og Rye 2012) hevder at transnasjonale fellesskap utvikles som et resultat av massiv sirkulær migrasjon i tid og rom. I følge dette argumentet burde man kunne forvente en fremvekst av transnasjonalt engasjement blant migrasjonsbefolkningen i Andrzejewska og Rye (2012) sin studie av sirkulære arbeidsmigranter i det norske landbruket, og hvorvidt disse migrantene skaper og opprettholder transnasjonale sosiale nettverk og fellesskap på lik linje med arbeidsmigranter i storbyen. De diskuterer hvordan strukturelle egenskaper ved den sosiale konteksten i rurale strøk og i landbruket påvirker transnasjonal involvering. Ved hjelp av Glorius og Friedrich (2006) sine tre grupper av aspekter ved transnasjonalisme finner de ut at den transnasjonale involveringen i deres kontekst hovedsakelig er knyttet til sirkulær forflytning. Kulturelle og kognitive prosesser involvert i transnasjonal migrasjon, som knyttes til en økning i transnasjonale fellesskap, forekommer sjelden i studien. Disse funnene knyttes opp mot den rurale og agrikulturelle konteksten som arbeidsinnvandrene befinner seg i. Det later altså til at utviklingen av transnasjonale sosiale rom avhenger av den sosiale konteksten i mottakerlandet. Konklusjonen er at fysisk mobilitet alene ikke er tilstrekkelig for etableringen og opprettholdelsen av transnasjonalt sosialt rom og fellesskap. De trekkene som kjennetegner gårdsarbeid i kombinasjon med den rurale konteksten for oppholdet er til hinder for de ikke-fysiske aspektene ved transnasjonalisme, og denne kombinasjonen kan fremme segregerende prosesser i både avsender- og mottakerlandet. Dette kan bidra til at arbeidsmigranten ikke føler seg hjemme verken her eller der, men at han eller hun på en måte er, som tittelen på artikkelen antyder, «lost in transnational space». Migrantene blir dermed marginalisert i et transnasjonalt sosialt rom mellom avsenderlandet og mottakerlandets kulturer og identiteter (Andrzejewska og Rye 2012).

Det er naturligvis forskjell på migranter som er sesongarbeidere, som i Andrzejewska og Ryes studie, og migranter som er ansatt i helårsproduksjoner, som i min studie. Ikke minst gjelder disse ulikhetene når det kommer til transnasjonal utfoldelse. Men argumentet om den sosiale kontekstens betydning for etablering og opprettholdelse av transnasjonal aktivitet er interessant, ikke minst fordi det meste av transnasjonal migrasjonsforskning er gjort i urbane kontekster, og har tatt for seg hvordan migranter skaper og opprettholder transnasjonale sosiale rom i store byer. Som vi var inne på i innledningen så er det atskillig færre studier tar for seg transnasjonalisme i rurale kontekster. En

av årsakene til dette er at arbeidsinnvandringen stort sett har foregått til for eksempel byggenæringen og servicenæringen i byene. De siste årene har imidlertid tilstrømmingen til distriktene vært stor, og etter EU-utvidelsen har de store deler av arbeidsinnvandrerne fra Øst-Europa funnet veien til industri og landbruk i distriktene (Andrzejewska og Rye 2012). I denne studien tar jeg oppfordringen fra Andrzejewska og Rye om å knytte migrantenes transnasjonale utfoldelse opp mot karakteristikk ved den sosiale konteksten. I den siste delen av teorikapitlet skal vi derfor se på måter å forstå det rurale på, før vi kommer nærmere inn på de konkrete, relevante trekk ved den rurale og industrielle konteksten i analysekapitlet.

Forståelser av det rurale

For å ta den rurale konteksten med i beregningen når det gjelder utvikling og opprettholdelse av transnasjonale sosiale rom kan det være greit å se på hva som ligger i begrepet ruralitet. Haugen og Stræte (2011:11-13) tar for seg tre analytiske dimensjoner av forståelsen av det rurale: Den geografiske dimensjonen, næringsstrukturen, og den sosiale konstruksjonen av ruralitet. Den geografiske dimensjonen omfatter det rent territorielle aspektet, hvor det rurale kan måles objektivt ut fra avstand til nærmeste by eller tettsted, og ut fra befolkningstettheten i området. Dimensjonen som omfatter næringsstrukturen baserer forståelsen av det rurale på at rurale områder typisk har vært preget av primærnæringer og andre naturbaserte næringer. En svakhet her er at selv om primærnæringen fremdeles er til stede i ulik grad, har modernisering og industrialisering endret næringsstrukturen slik at i dag er offentlig sektor og annen tjenesteyting også blitt en stor del av næringsvirksomheten i rurale områder. Dimensjonen som omfatter den sosiale konstruksjonen av det rurale vektlegger de forestillinger om hvilke muligheter og begrensninger som finnes i den rurale konteksten. Disse forestillingene knyttes til verdier, holdninger, identitet og livsstil, og hvordan det rurale oppfattes individuelt. Et slikt fortolkende syn på hva som utgjør ruralitet gjør at det rurale kan løsrives fra det rent beskrivende, både når det gjelder geografi og næringsstruktur.

Ruralitet og urbanitet, eller bygd og by som det kalles i en mer hverdagslig språkdrakt, kan betraktes som idealtypiske ytterpunkter til hverandre. En forståelse av disse kategoriene som sosialt konstruerte åpner også for forståelsen av at de ikke er statiske størrelser, men dynamiske kategorier som er gjenstand for stadig definerings og redefinerings. Berg og Lysgård (2004) viser til at ruralitet og urbanitet er begreper som forutsetter hverandre, og at det ene ikke kan forstås uten det andre. De presenterer to dominerende sett av bilder av ruralitet og urbanitet som ofte ofte kommer frem i deres

studier. Formålet med å presentere disse bildene er ikke å gi noe objektivt svar på hva som konstituerer bygd og by, men heller å vise hvordan bygd og by gis innhold som sosialt og kulturelt konstruerte kategorier. Det første bildet viser på den ene siden den *idylliske bygda*, og på den andre siden dens motsetning, den *fæle byen*. Bygda forbindes med ro, renhet, trygghet, sosial omsorg, vakker natur og et sunt liv, mens byen forbindes med bråk, skitt, farer, sosial isolasjon, betong i stedet for natur, og usunn livsstil. Det andre bildet viser den *tradisjonelle bygda* og den *moderne byen*. Bygda fremstår som kjedelig og med lite utvalg i varer og tjenester, stor likhet og sosial kontroll, byen er spennende og har stor takhøyde, mangfold og et godt vare- og tjenestetilbud (Berg og Lysgård 2004).

Det er viktig å merke seg at disse er idealtypiske kategorier, mens hverdagen for de fleste, enten de er byboere eller bygdefolk, nok er å finne et sted i mellom. Rye (2016) peker på at selv om erfaringer omkring migrasjon til Distrikts-Norge på noen måter trolig ikke arter seg særlig annerledes enn i byene, kan den rurale samfunnskonteksten likevel ha implikasjoner på en del områder. Blant annet ved at kyst- og bygdesamfunnene er geografisk perifere, med dårligere kommunikasjonstilbud enn de urbane regionene, noe som gjør det mer ressurskrevende å reise mellom oppholdsstedet og hjemlandet. I tillegg kan de sosialt tette, kulturelt homogene og gjennomsiktede bygdesamfunnene oppfattes som harmoniske av noen, men kjedelige, konforme og lite dynamiske av andre.

Det er altså mange måter det rurale kan forstås på. Forståelsen av det rurale i denne studien har både en beskrivende og en fortolkende dimensjon. Det innebærer at aktuelle trekk som beskriver den rurale konteksten som informantene befinner seg i, og som danner mulighetsstrukturer og skaper rom for handling (som for eksempel boligpriser, tilgang på tjenester og interaksjon med naboen), beskrives og benyttes i analysen av datamaterialet. I tillegg vektlegges den betydningen som informantene tillegger disse trekkene, særlig i utformingen av fremtidsplaner og følelser av tilhørighet. De helt konkrete trekkene som er relevante for denne studien, betydningen av dem og fortolkningen av dem, kommer vi tilbake til i analysekapitlet.

Metode

I dette kapitlet gjør jeg rede for bakgrunnen for prosjektet samt metode og design som er benyttet i forbindelse med innhenting og analyse av datamaterialet. Videre redegjør jeg for og reflekterer over beslutninger som ble tatt i forbindelse med metodevalg, utvalgsriterier, rekruttering av informanter, gjennomføring av intervju, anonymisering, transkribering og analyse. Deretter presenteres kommunene, bedriftene og utvalget, det gjøres en kvalitetsvurdering av datamaterialet, og til slutt vurderes forskningsetiske aspekter ved innsamlingen og håndteringen av data.

Bakgrunn

Utgangspunktet for denne oppgaven er at jeg høsten og vinteren 2012-2013 var ansatt som vitenskapelig assistent for professor Johan Fredrik Rye på prosjektet “Arbeidsinnvandring i kystsamfunn”. Prosjektet omhandler livs- og arbeidsvilkår for østeuropeiske arbeidsinnvandrere i fiskeindustrien ved to utvalgte norske kystkommuner. Målet med prosjektet var å se på forholdene for arbeidsinnvandrere i denne næringen opp mot andre næringer som landbruks- og hotellsektoren (Andrzejewska og Rye 2012, Rye 2012). Min arbeidsbeskrivelse var blant annet å planlegge feltarbeid, finne informanter, gjennomføre intervju, transkribere lydopptakene, og utarbeide rapporter fra feltarbeid og intervju. Resultatet ble i alt tretten intervju med arbeidsinnvandrere fra fire forskjellige fabrikker, samt fem intervju med nøkkelinformanter innenfor kommune- og næringslivssektoren. Tema for prosjektet sammenfalt med tema for min masteroppgave, og jeg valgte derfor å bruke det samme datamaterialet som grunnlag for denne oppgaven.

For min del er interessen for arbeidsinnvandringen i distriktene personlig i tillegg til faglig. De siste ti årene har arbeidsinnvandringen fra øst gått fra nærmest ikke-eksisterende til betydelig på landsbasis, og særlig stor har arbeidsinnvandringen vært i Kommune 1 og 2, målt i prosentandel blant innbyggerne. Jeg er oppvokst i en av de aktuelle kommunene, noe som har bidratt til interessen for de sosiale endringene som skjer i «mitt» lokalsamfunn. I tillegg jobbet jeg ved en fiskeforedlingsbedrift i årene 2002-2006. Jeg var med og tok imot de første puljene med polske arbeidsinnvandrere som kom til fabrikket etter EU-utvidelsen i 2004. Jeg ble godt kjent med en del av mine polske kolleger, har fortsatt kontakt med noen av dem, og har stor interesse av å følge med på alle forandringene som har skjedd på de drøye ti årene som har gått. I tillegg til å fungere som en utløsende faktor for den faglige interessen, er jeg klar over at min bakgrunn kan ha innvirkning på

selve prosjektet. Dette diskuteres derfor videre i siste del av metodekapitlet, i avsnittet som handler om kvalitetsvurdering av data.

Metode og design

Metoden som benyttes i denne oppgaven er *kvalitative semistrukturerte dybdeintervju* (Tjora 2012:104). Metode betyr opprinnelig “veien til målet” (Kvale og Brinkmann 2009:197-207). Det er altså en forutsetning for godt metodevalg at man har klart for seg hva målet for prosjektet er. For denne studien var målet å få en forståelse av arbeidsinnvandreres livs- og arbeidsvilkår, men også av arbeidsinnvandrernes erfaringer, holdninger og meninger - kort sagt et innblikk i deres livsverden. Dybdeintervju er i så måte en godt egnet metode for å nå dette målet (Tjora 2012:104-112). Det kvalitative forskningsintervjuet ble anerkjent som en egen metode rundt midten av forrige århundre, selv om samfunnsvitenskapelig intervju som metode strekker seg tilbake til siste del av attenhundretallet. Kvalitative intervju ses her på som en sosial situasjon, hvor målet er å avdekke hvordan sosiale aktører oppfatter og forholder seg til den sosiale virkeligheten heller enn å avdekke objektive sannheter (Ryen 2002:15-32). Andre kvalitative metoder, som for eksempel observasjonsstudier, vil ikke kunne gi samme mulighet til å finne ut hvordan informantene opplever sitt liv og sin situasjon. Observasjon begrenser seg dessuten til å gi øyeblikksbilder, idet man ikke kan observere noens fortid eller fremtid (Tjora 2012:44-48).

Gjennomføring

Utvalg og utvalgskriterier

Datamaterialet for denne oppgaven består av intervjuer med elleve østeuropeiske arbeidsinnvandrere som jobber ved tre bedrifter for videreføring av oppdrettslaks i to kystkommuner hvor sjømateksport er den viktigste næringsveien. Informantene ble rekruttert gjennom strategisk utvalg, en utvalgsmetode hvor man velger informanter ut fra visse kriterier som skal sikre at informantene kan uttale seg på en reflektert måte om temaet som forskes på (Thagaard 1998:60-65, Ryen 2002:79-89). Mine kriterier for utvalget var at informantene måtte være østeuropeiske arbeidsinnvandrere ansatt i fiskeindustrien i en av de to utvalgte kommunene. Av

praktiske årsaker var det var også nødvendig at eventuelle informanter behersket norsk eller engelsk på et nivå som gjorde intervjuet gjennomførbart. Bruk av tolk kunne eliminert denne siste problemstillingen, ved at informantene fikk gjennomført intervjuene på sitt morsmål. I tillegg kunne tolketjenester gjort det enklere for informantene å svare utdypende og reflekterende på spørsmål under intervjuene. Imidlertid er det mange økonomiske og praktiske utfordringer ved å bruke tolk. Profesjonelle tolketjenester lå for det første utenfor de økonomiske rammene for prosjektet. Det er heller ikke sikkert det hadde holdt med én tolk, ettersom utvalget besto av personer fra tre ulike østeuropeiske land. Feltarbeid av denne typen krever dessuten at man er fleksibel utover rammene for vanlige arbeidsforhold, ettersom feltet er ute i distriktene og intervjuene ofte foregår utenom informantenes arbeidstid. Å avtale tid og sted for intervju kan være en utfordring når man er to, og enda mer når det også skal passe for en tredjeperson. I tillegg kan tilstedeværelsen av en tolk gå utover kvaliteten på intervjuet, både fordi informanten kan bli forsiktigere med å åpne seg med en tredjepart i rommet, men også fordi mye informasjon kan gå tapt når den kommer indirekte gjennom tolken i stedet for direkte fra informanten. I en kvantitativ studie hvor målet var å kartlegge omfanget og utbredelsen av transnasjonale praksiser ville språkkriteriet ført til en skjevfordeling av utvalget, men i en kvalitativ studie hvor målet var å undersøke innholdet i transnasjonal utbredelse vil det altså kunne betraktes som en styrke (Ryen 2002). Et siste poeng er at jeg hadde erfaring med å intervju østeuropeere på norsk og engelsk fra bacheloroppgaven, og min opplevelse fra den gang var at det var fin flyt i intervjuene og god kvalitet på datamaterialet. På bakgrunn av disse refleksjonene vurderte jeg det dithen at ulempene ved å bruke tolk på dette prosjektet i stor grad utlignet fordelene.

Rekruttering og intervju

Feltarbeidet ble utført i tidsrommet oktober til desember 2012 og delt inn i tre runder, med mellom to og fem intervju i hver runde. Rekrutteringen foregikk i starten av hver runde. I forkant av første runde hadde jeg på forhånd sendt epost til personalsjef ved Bedrift 1 for å informere om prosjektet og spørre om det var greit å rekruttere informanter fra fabrikkens. Jeg fikk grønt lys for å gjennomføre både rekruttering og intervjuer på fabrikkens, med forbehold om at intervjuene skulle foregå på informantens fritid. Rekrutteringen foregikk fra fabrikkens kantine. Jeg tok kontakt med aktuelle informanter, fortalte litt om bakgrunnen for prosjektet, og spurte om et intervju. I tråd med forskningsetiske retningslinjer om informert samtykke (Kvale og Brinkmann 2009:102) delte jeg

også ut et infoskriv på norsk og engelsk med informasjon om prosjektet og intervjuets tema, hvordan dataene vil bli brukt, anonymisering av informanter, samt retten til å trekke seg fra studien når som helst, også etter at intervjuene var avsluttet. Infoskrivet finnes vedlagt (vedlegg 1). Jeg spurte også hver enkelt informant om tillatelse til å bruke intervjuet i min masteroppgave. Alle jeg snakket med sa seg villig til å bli intervjuet. De påfølgende dagene ble fem intervju gjennomført, fire på et lånt kontor på arbeidsplassen og ett i en privatbolig.

Andre og tredje runde med feltarbeid foregikk ved tre andre fabrikker. Underveis i første runde hadde jeg forsøkt å få rekruttert flere informanter ved hjelp av snøballmetoden, men ingen av informantene hadde noen konkrete forslag til potensielle informanter ved andre arbeidsplasser. Dermed kontaktet jeg arbeidsledere ved Bedrift 1 og 2 i Kommune 1 og Bedrift 3 i Kommune 2 med informasjon om prosjektet samt forespørsel om hjelp til rekruttering av informanter. Infoskrivet som skulle leveres til potensielle informanter var vedlagt i epostene. Jeg fikk positivt svar fra samtlige om at jeg var velkommen. I epostene ba jeg i utgangspunktet om å få komme og rekruttere på arbeidsplassen, men fra alle tre fikk jeg i tillegg tilbud om å låne kontorplass til gjennomføring av intervjuer. To hadde dessuten tatt seg av rekrutteringen for meg, ved at de ikke bare hadde delt ut infoskriv til potensielle informanter, men også innhentet svar fra disse om de ville bli intervjuet eller ikke. Selv om det siste nok var godt ment fra mine kontaktpersoners side, hadde jeg blandede følelser for dette. Mine kontaktpersoner hadde kjennskap til hvilke arbeidstakere som passet utvalgsriteriene og som kunne tenkes å stille til intervju, noe som utvilsomt sparte meg for en del tid og arbeid. Men uten å rekruttere selv kunne jeg ikke ha full oversikt over hvordan rekrutteringen hadde foregått, hvordan prosjektet hadde blitt presentert, hvem som eventuelt hadde takket nei og hvorfor, og hvorvidt informantene hadde fått tilstrekkelig informasjon om anonymisering og retten til å trekke seg når som helst. Min kjennskap til og erfaring med arbeidsforholdene ved de aktuelle bedriftene ga meg ingen grunn til å tro at informantene var utsatt for press eller belastninger i forbindelse med rekrutteringen, noe som ville vært et forskningsetisk overtramp (NESH 2001). Jeg var likevel ekstra nøye med å innlede alle møtene med informasjon om frivillig deltakelse, i tillegg til å forsikre meg om at informantene hadde mottatt og forstått all nødvendig informasjon (Ryen 2004).

I forkant av feltarbeidet fikk jeg utlevert den samme intervjuguiden som var blitt brukt av Rye (2012) i forbindelse med studier av utenlandske arbeidstakere i hotellnæringen. Intervjuguiden var strukturert inn i fortid, nåtid og fremtid, og dekket tema som rekruttering og motivasjon, livs- og arbeidsvilkår, og planer for utfall med oppholdet. I de innledende intervjuene oppfattet jeg guiden

som noe kortfattet, så underveis improviserte jeg med oppfølgingsspørsmål og tema som jeg syntes var av interesse. Støtte for slik improvisering finner jeg hos Tjora (2012:104-113). Disse utvidelsene ble innlemmet i senere intervjuer. Til de påfølgende intervjuene benyttet jeg dermed en bearbeidet og utvidet intervjuguide, som et resultat av refleksjoner jeg gjorde meg etter de første intervjuene.

Intervjuene ble tatt opp med lydopptaker og gjennomført i enerom med informanten og meg. Samtlige intervju så nær som ett ble gjennomført på informantenes arbeidsplass, hvorav fire utenfor informantens arbeidstid og seks i arbeidstiden. Det siste intervjuet ble gjennomført i en privatbolig. Gjennomsnittlig lengde på intervjuene var rundt én time. Intervjuene foregikk på enten norsk eller engelsk. Ingen av informantene har disse språkene som førstespråk, og det språklige nivået varierte noe. Ett av utvalgskriteriene var at informantene måtte beherske engelsk eller norsk godt nok til at et intervju skulle være gjennomførbart, men utover det har jeg ikke kartlagt informantenes språklige nivå annet enn å merke meg at de fleste behersket norsk eller engelsk temmelig godt, et par ikke fullt så godt, og slik fikk jeg dekket et ganske bredt spekter av den språklige kompetansen som var tilgjengelig innenfor de rammer som var satt. I enkelte tilfeller ble det et par misforståelser og behov for gjentakelser eller forklaringer. Jeg ser på dette som en naturlig følge av å intervju fremmedspråklige, så jeg innrettet intervjuene underveis etter hver enkelt informants språklige nivå.

Til tross for enkelte språkbarrierer virket alle informantene avslappet under intervjuene. Både informantene og jeg hadde erfaring med fleretniske arbeidsplasser, så vi var dermed vant til å kommunisere på andre språk enn morsmålet. Dette kan ha vært en medvirkende faktor til at intervjuene gikk såpass bra. Mange ga uttrykk for at de syntes det var artig å la seg intervju. To informanter ga i tillegg uttrykk for en slags faglig solidaritet da de selv hadde studert sosiologi.

Etterarbeid

Transkribering

Lydopptakene ble overført til PC og transkribert fra muntlig til skriftlig form. Lydfilene på opptakeren ble fortløpende overført og slettet, både av praktiske årsaker og av hensyn til informantenes konfidensialitet, i tråd med Kvale og Brinkmann (2009:186-196). Lydfilene som ble kopiert over på PC ble slettet etter at feltarbeidet var overstått og transkripsjonsarbeidet fullført. De

tre rundene med feltarbeid var intensive, med alt mellom ett og tre intervju per dag. Dermed ble det ikke tid til å transkribere alle intervjuene fortløpende, med den sosiale atmosfæren og den fysiske tilstedeværelsen friskt i minne. Fortløpende transkribering hadde vært det beste, ettersom lydopptaket er den første abstraksjonen fra den faktiske intervjusituasjonen (Kvale og Brinkmann 2009:186-196). For å bøte på dette tok jeg ofte notater under intervjuene, og førte logg mellom hvert intervju. Noen transkripsjoner rakk jeg likevel å gjøre underveis, og alle intervjuene var overført til tekst få uker etter at siste runde med feltarbeid var avsluttet.

Selve transkriberingsarbeidet ble utført etter et par enkle grunnregler, fastsatt på forhånd i samråd med veileder. Tekstnær og ordrett transkripsjon, ikke inkludert for eksempel pauser, latter, gestikulering og andre visuelle ledetråder, bortsett fra der hvor jeg vurderte at det var viktig for konteksten, eller der hvor jeg antok at det var av betydning for det videre analysearbeidet (Tjora 2012). Selve språket er en viktig bestanddel i personers transnasjonale identiteter, og det språklige nivået hos informantene gir i seg selv viktig informasjon (Glorius og Friedrich 2006). Jeg unnlot derfor i stor grad å "rette" på informantenes språk. Ordvalg og setningsoppbygging er direkte gjengitt, med enkelte unntak hvor den originale setningen har vært mer eller mindre uforståelig. Enkelte småting som konsekvent bruk av feil pronomen (for eksempel hvor informanten sier «she», men mener «he») er rettet opp for å få teksten mer leselig og forståelig. Tilløp til dialekt er gjort om til bokmål. For å beholde autentisiteten i teksten valgte jeg i tillegg å ikke oversette de engelske intervjuene til norsk. Til sist ble transkripsjonene strukturert etter samme tematiske inndeling som intervjuguiden. De fleste intervjuene fulgte allerede denne inndelingen, så det som gjensto var å tydeliggjøre oppsettet. Et par intervju avvek fra intervjuguiden, noen ganger fordi informanten hadde foregrepet et tema, andre ganger fordi jeg stilte oppfølgings spørsmål som beveget samtalen bort fra det opprinnelige temaet, men det lot seg fint gjøre å stokke om teksten uten at konteksten gikk tapt.

Koding og analyse

De tidligste stadiene av analysen starter selvsagt lenge før man sitter med de ferdig transkriberte intervjuene. Widerberg (2001:116-120) peker på at revidering og justering av intervjuguiden underveis i feltarbeidet er en form for innledende analyse, og det samme er mange av valgene man tar i forbindelse med transkriberingsarbeidet, som strukturering av transkripsjoner (Thagaard 1998). Selv tok jeg mange notater underveis i arbeidet med både intervju og transkribering, for å fange opp

tanker og ideer som kanskje ikke ville sluppet til ved senere bearbeidinger. Det systematiske analysearbeidet tok til først etter at alle transkripsjonene var på plass.

Som Tjora (2012:174) påpeker, er et av målene med å analysere kvalitativt datamateriale å kunne gi utenforstående innsikt i og forståelse av et tema uten at den som leser skal måtte gå igjennom hele datamaterialet på egen hånd. I tillegg kan en kvalitativ analyse brukes som et verktøy for utvikling av teorier, modeller eller konsepter. Som utgangspunkt for en slik analyse lanserer han det som kalles en *stegvis-deduktiv induktiv metode*, heretter kalt SDI. Den induktive delen av denne metoden går ut på at man tar utgangspunkt i empirien og arbeider seg opp mot teorien ved at man bearbeider datamaterialet fra rådata til analysedata og koder dataene før de kategoriseres inn i ulike hovedtema. Fra disse kan man utvikle modeller eller konsepter, som igjen kan utvikles til teorier. Kvalitativ analyse er imidlertid ikke en lineær prosess. Parallelt med de induktive stegene følger man derfor også en deduktiv prosess, slik at man til enhver tid kan gå ett eller flere steg tilbake mot empirien (Tjora 2012:174-176). Jeg har hentet mye inspirasjon fra SDI-modellen underveis i arbeidet med analysearbeidet, og da særlig i forbindelse med koding og kategorisering av datamaterialet.

For å strukturere og redusere de store tekstmengdene som gjerne oppstår når man transkriberer kvalitative intervju må datamaterialet kodes. Til dette brukte jeg programvaren HyperResearch. Det er flere måter å kode data på, og i tråd med Tjora (2012:179-184) og hans SDI-modell valgte jeg en tilnærming som kalles *tekstnær, empiribasert koding*. Målet med denne tilnærmingen er at kodene skal ligge tett opptil empirien. De skal genereres med bakgrunn i datamaterialet og informantenes egne ord, og ta form som korte sitater. Motstykket til denne typen koding er en tilnærming som baseres på *sorteringsbasert, tematisk koding*. Den går ut på at man sorterer teksten inn i generelle temaer, og gir kodene navn etter disse temaene. Tema kan for eksempel være mat, økonomi, migrasjonsmotiver eller familieforhold. En viktig forskjell på disse to tilnærmingene er at i tematisk koding kan kodene i praksis være generert før intervjuene finner sted, ut fra de tema som tas opp i intervjuguiden, uavhengig av informantenes svar. I empirinær koding er denne typen a priori koding ikke mulig, fordi kodene helt og holdent opprettes ut fra innholdet i informantenes svar, og ikke på grunnlag av allerede eksisterende kategorier eller foreliggende teori. I tabellen under ser vi et eksempel på de to tilnærmingene til koding, hentet fra intervjuundersøkelsen i denne studien.

Tabell 1: Tematisk og tekstnær koding

Kode	Sitat
Mat	<i>Synes du det er stor forskjell på norsk og polsk mat?</i>
Det var vanskelig først, men nå er jeg ganske vant til norsk mat	Ja, det var vanskelig for meg for først... når jeg kom her for første gang, men nå er jeg ganske vant til norsk mat, eller... den maten, det utvalget som man har i butikken, spesielt det som gjelder pølser, det er ingenting her. Men ja, det går greit, da.

Kolonnen til venstre viser informantens sitat, mens kolonnen til høyre viser tematisk koding i fete typer øverst, og empirinær koding nederst. Empirinær koding genererer veldig mange flere koder enn tematisk koding, og jeg endte opp med nesten 300 empirinære merkelapper. Neste skritt var å kategorisere disse kodene inn i grupper, på bakgrunn av hva som var relevant for problemstillingen. Deretter vekslet jeg mellom å se til problemstilling, teoretisk rammeverk og tidligere forskning, og jeg endte opp med å fokusere på tre hovedkategorier av sitater som dannet grunnlaget for det videre analysearbeidet: Bolig, språk og tilhørighet. Disse kategoriene presenteres nærmere i analysekapitlet. I tråd med SDI-modellen vektlegger jeg en empirisk tolkning og diskusjon av datamaterialet i analysekapitlet, mens det påfølgende diskusjonskapitlet fokuserer på en mer teoretisk drøfting av de funn som hentes fra analysen (Tjora 2012:186-189)

Kommunene, bedriftene og utvalget

I de følgende avsnittene presenteres kommunene og bedriftene som utgjør den kontekstuelle rammen for oppgaven. Informantene presenteres individuelt etterhvert som de dukker opp underveis i analysekapitlet, men en innledende presentasjon av det samlede utvalget kan være grei å ta med videre.

Kommunene

Kommunene som utgjør den kontekstuelle rammen for denne studien er to øykommuner i Midt-Norge, med et innbyggertall på rundt 9000 personer. Kommunene har fastlandsforbindelse, og nærmeste by ligger to-tre timers bilkjøring unna. Havbruksnæringa og fiskeforedlingsindustrien er

de viktigste næringsveiene. I kommune 1 finner man bedrift 1 og bedrift 2, to av de største aktørene innen oppdrettsnæringen i Norge, i tillegg til en annen stor aktør i sjømatindustrien. Bedrift 3 i kommune 2 er en av verdens største lakseprodusenter. Havbruksnæringa er Norges nest største eksportnæring, og den viktigste næringa i de to kystkommunene. I 2012 var 1200 personer ansatt i havbruksnæringa i øyregionen. 230 000 tonn laks ble produsert, noe som tilsvarer en verdiskaping på rundt sju milliarder kroner, og 35 vogntog med laks gikk ut per døgn. Hver ansatt i havbruket gir tre arbeidsplasser i andre, tilknyttede bransjer. 20 prosent av Norges lakseproduksjon slaktes i de to kommunene, og regionen står for over 40 prosent av eksportverdiene i fylket. Det er også oppbygd en del leverandørvirksomheter i tilknytting til havbruksnæringa. Arbeidsinnvandringen til øykommunene er massiv, og det er hovednæringene som trekker folk. Personer fra over 50 nasjoner er representert, og innvandringsandelen ligger på rundt 18 prosent. Østeuropeiske arbeidsmigranter fra de nye EU-landene står for brorparten av denne innvandringen. De fire største avsenderlandene til øykommunene er Polen, Litauen, Estland og Slovakia. Nesten halvparten av innvandrerne i øyregionen er i yrkesaktiv alder, altså aldersgruppen 20-66 år.

Bedriftene

Bedrift 1 produserer totalt 35 000 tonn sløyd laks i året. En tredjedel blir foredlet, og resten selges hel. Over 130 ansatte, fra 14 ulike nasjonaliteter og fra en rekke ulike faggrupper har sitt daglige virke ved fabrikken. Bedriften har 30 konsesjoner, og både land- og sjøbaserte anlegg langs kysten. Rekruttering av arbeidsinnvandrere til bedriften foregår dels direkte, ved at man tar kontakt med fabrikken, dels gjennom arbeidsinnvandrernes slekt og venner, og dels gjennom et bemanningsbyrå. Byrået rekrutterer stort sett fra Slovakia, og har et kontor der hvor de intervjuer arbeidssøkere og kjører forberedende kurs i språk- og samfunnskunnskap.

Bedrift 2 produserer en fjerdedel av verdens oppdrettslaks. Bedriften driver oppdrett og bearbeiding av atlantisk laks i Norge, Skottland, Canada, Irland, Færøyene og Chile, og bearbeider i tillegg laks og annen sjømat i USA, Nederland, Belgia, Frankrike, Polen, Japan og Kina. I kommune 1 har bedrift 2 rundt 110 fast ansatte. Her produseres årlig nesten 60 000 tonn sløyd laks. 30 prosent av fisken leveres som filet, resten som hel fisk. Det meste eksporteres til utlandet, stor sett til europeiske land, men også til Asia, Russland og USA. Halvparten av de ansatte ved bedrift 2 er lokale innbyggere, mens den andre halvparten kommer fra ulike nasjoner. Rekrutteringen til

fabrikken foregår dels direkte, dels gjennom venner og slekt, og dels gjennom et bemanningsbyrå. For å få jobb ved fabrikken er det et krav at man behersker engelsk.

Bedrift 3 har totalt 640 ansatte og er den tredje største i sitt slag. Bedriften har 23 oppdrettskonsesjoner nordover til Troms, og 58 konsesjoner i Midt-Norge. Produksjonen følger hele verdikjeden, fra stamfisk via oppdrettsanlegg til slakt og foredling. Mesteparten av råvarene kommer fra kommune 1 og 2, men bedriften har også eierandeler på Færøyene og i Storbritannia, i tillegg til salgskontorer i Korea og Japan. Bedriften har ansatte fra i alt 18 nasjonaliteter. En del av visjonen er å være en norskspråklig bedrift, og alle utenlandske ansatte er derfor pålagt å gjennomføre et 40-timers språkkurs. De ansatte blir kurset i små puljer, på arbeidsplassen og i arbeidstida. På kursene blir det lagt vekt på arbeids- og HMS-relatert norsk, i tillegg til dialekt. I motsetning til bedrift 1 og bedrift 2 benytter ikke bedrift 3 bemanningsbyrå, men rekrutteringen er selvgående. Arbeidsinnvandrere finner frem gjennom blant annet bedriftens hjemmesider, i tillegg til at nye arbeidere rekrutteres av slekt og venner som allerede jobber der. Slik kjedemigrasjon er mye av forklaringen på den høye konsentrasjonen av personer fra Litauen i kommunen. Mange arbeidsinnvandrere går på korttidskontrakter og sesongarbeid, og gjennomstrømmingen ligger på rundt 100 personer i året, hvorav rundt halvparten får fast ansettelse etter en tid.

Utvalget

Utvalget består av til sammen 11 informanter, hvorav fire kvinner og sju menn. Informantenes alder spanner fra 23-51 år, og gjennomsnittsalderen er 35 år. Seks av informantene er fra Polen, fire fra Litauen og en fra Romania. Seks intervjuer ble gjennomført på engelsk, og fem på norsk. Utdanningsnivået i utvalget er forholdsvis høyt. Alle informantene har fullført videregående skole. Utover dette har to påbegynt, men ikke fullført utdanning (økonomi og teknisk universitet). Ingen av disse tror de kommer til å fullføre utdanningen sin. Ytterligere fire informanter har to- og treårige utdanninger på yrkesskoler. I tillegg har en informant fem års utdanning innen lov og administrasjon, en informant har fem år innen sosiologi, og en informant har tre års yrkesutdanning samt to år med sosiologi. Åtte av informantene er gift og har barn, to er samboere uten barn, og en er enslig uten barn. Av informanter med barn har fire av dem små barn, tre har barn i skolepliktig alder, og en har en voksen sønn i tjuårene. Fem av informantene jobber ved Bedrift 1, to ved Bedrift 2 og fire ved Bedrift 3. Ni informanter er ansatt hos bedriften de jobber for, hvorav en på korttidskontrakt. Tre informanter jobber gjennom bemanningsbyrå. Lengden på oppholdet i Norge

varierer fra ett til åtte år, og i gjennomsnitt har informantene vært i Norge i 4,9 år. Dette inkluderer de første årene med sesongarbeid for to av informantene.

Kvalitetsvurdering av data

Et av de viktigste kravene til presentasjon av forskning er i følge Tjora (2012:216) *transparens*. Det sier noe om hvor åpen man har vært om prosessen og hvor godt man kan redegjøre for valg man har tatt underveis og problemer som har oppstått, for å nevne noe. Denne åpenheten har jeg søkt å etterleve under hele prosjektet, ved å loggføre og notere under feltarbeid og etterarbeid, og gjennom å gjøre rede for relevante forhold, valg, utfordringer og løsninger i dette kapitlet. I den mer systematiske kvalitetsvurderingen som nå følger benytter jeg Tjora (2012:202-217) sine begreper pålitelighet, gyldighet og generalisering. De målene som anvendes for å vurdere kvaliteten i en samfunnsvitenskapelig, kvalitativ studie har ofte ulike navn, avhengig av hvilken metodebok man leser, men det er ikke nødvendigvis så stor forskjell på begrepsinnholdet.

Pålitelighet i kvalitativ forskning handler om studiens interne logikk og troverdighet, og det er derfor viktig at man er åpen om forhold internt i studien. For eksempel bør man ta høyde for at forskerens tidligere erfaringer med feltet kan påvirke forskningen både før, under og etter feltarbeidet (Tjora 2012:202-206). Ettersom jeg er oppvokst i en av de aktuelle kommunene og har flere års arbeidserfaring fra fiskeforedlingsindustrien, har jeg god kjennskap til den sosiale konteksten og arbeidslivskonteksten som informantene befant seg i. Dette kan være både en styrke og svakhet (Gilje og Grimen 2009:148-151). Forforståelse og personlig bakgrunn kan være svakheter om man ikke har et bevisst forhold til disse, for eksempel ved at man tar for gitt at den andre parten har samme forståelse av forhold og fenomener som en selv (Thagaard 1998). Eksempelvis opplevde jeg et par ganger at informantene feide unna spørsmål om arbeidsoppgaver med at “du har jo jobbet med det samme, du vet hvordan det er”. I slike tilfeller valgte jeg å forklare at det likevel var viktig at de ga en beskrivelse av sin virkelighet slik de oppfattet den. Jeg ble også mer bevisst på å vurdere fortløpende i intervjusituasjoner hva som ble implisitt og eksplisitt uttrykt, blant annet gjennom å stille spørsmål og oppfølgingsspørsmål som jeg ofte trodde jeg visste svaret på - noe jeg naturligvis ikke alltid gjorde. Å kontinuerlig sette spørsmålstegn ved mine egne tolkninger og oppfatninger og hvorvidt disse kunne skyldes “forskerens ryggsekk”, og hvordan jeg eventuelt kunne redusere vekten av denne ryggsekken, var dermed en pågående prosess gjennom hele studien og min strategi for å snu en potensiell svakhet til en styrke. I tillegg opplevde jeg at det

lå mye styrke i at jeg hadde kjennskap til mennesker, steder og arbeidsoppgaver som ble omtalt i intervjusituasjonen, noe som sikret flyten i samtalene ved at vi slapp å avbryte et resonnement eller en refleksjon for å utdype konteksten. I tillegg hadde vi ofte felles referanser, for eksempel særtrekk ved personer vi begge hadde kjennskap til og typiske aspekter ved arbeidsoppgavene, så i mange tilfeller oppsto en følelse av fellesskap mellom meg og informantene. Dermed opplevde jeg at min bakgrunn var med på å legge grunnlag for en god relasjon med informantene, og i forlengelsen av det, gode intervju.

Gyldighet handler om man faktisk måler det man ønsker å måle, og om de svarene vi finner er svar på de spørsmålene vi forsøker å stille. Der hvor spørsmålet om pålitelighet vedrører den interne logikken i prosjektet, omhandler kravet til gyldighet altså den logiske sammenhengen mellom de spørsmålene man stiller, og måten man utformer prosjektet for å finne svarene på. En måte å sikre gyldigheten på er å spørre seg om forskningen er forankret i foreliggende, relevant forskning, og slik sett befinner seg innenfor et faglig rammeverk (Tjora 2012:206-207). I denne studien har jeg etterstrebet dette ved å sette meg inn i relevant forskning og teori omkring tema i forkant, og underveis har jeg vært åpen for nødvendige justeringer og endringer for å beholde en faglig forankring.

En del av målsettingen innenfor størstedelen av samfunnsvitenskapene er at de funn man gjør skal ha relevans utover den studien hvor funnene er generert, altså at de skal kunne *generaliseres*. Tjora (2012:207-216) redegjør for ulike former for generalisering, med vekt på *konseptuell generalisering*, som er målet for SDI-metoden. Denne typen generalisering legger vekt på å løfte blikket fra empirien og identifisere større, mer overførbare trekk ved å utvikle begreper, modeller, typologier, metaforer eller teorier. For denne studiens del har målet vært å nyansere foreliggende teoretiske begreper og inndelinger, og vise hvordan ulike tilnærminger til tema kan kombineres for å få en rikere forståelse av fenomenet som studeres.

Forskningsetiske betraktninger

Ifølge Postholm (2005) bør etiske vurderinger gjøres fortløpende underveis i forskningsprosjekter, og det har jeg forsøkt å etterleve i arbeidet med dette prosjektet. Vi har allerede vært innom et par etiske betraktninger hvor jeg har vurdert bruk av tolk og indirekte rekrutteringsmetoder.

Ved et par tilfeller støtte jeg imidlertid på utfordringer jeg vil reflektere over. I det første tilfellet snakket jeg med en polsk mann som var positiv til å bli intervjuet, men som var vanskelig å inngå

noen konkrete avtaler med. Han sa han var usikker på om han hadde tid, men at vi kanskje kunne ta det etter at dagskiftet var over. Noen timer senere tok han kontakt for å fortelle at han ikke hadde tid den dagen likevel, men foreslo at vi kanskje kunne snakkes dagen etter, eventuelt ta intervjuet per epost. Etter å ha konferert med arbeidsgiver takket jeg nei til epostintervju. I tillegg valgte jeg å takke nei til en «kanskje»-avtale dagen etter, ettersom det til da hadde vært så mye frem og tilbake med denne personen at jeg tvilte på at en slik avtale ville bli noe av. Det var også en risiko for at han ikke var så interessert i å bli intervjuet som jeg først hadde fått inntrykk av, noe som gjorde valget om å takke nei enkelt. Ifølge forskningsetiske retningslinjer om samtykke og informasjonsplikt (NESH 2001) kan forskerens nærvær eller det faktum at forskeren har vært i kontakt med autoritetspersoner få innvirkning på informantenes rett til fritt samtykke, og jeg var derfor ekstra oppmerksom på tegn på nøling eller usikkerhet fra informantenes side for å sikre at jeg ikke la press på dem.

I det andre tilfellet var informanten en kvinne som jeg hadde rekruttert på arbeidsplassen etter forslag fra hennes mann (som selv takket nei til å bli intervjuet på bakgrunn av at han etter eget utsagn ikke var god nok i norsk eller engelsk). Det skulle vise seg å bli et utfordrende intervju, av mange grunner. Kontoret vi hadde fått låne lå vegg i vegg med produksjonslokalene, og jeg var bekymret for at støynivået skulle påvirke lydopptaket. Jeg hadde overvurdert informantens språklige nivå under rekrutteringen, så selve samtalen var preget av språklige utfordringer. I tillegg var kontoret sterkt trafikkert, tidvis av informantens overordnede. Det var særlig dette siste aspektet som gjorde at jeg valgte å avslutte intervjuet etter 25 minutter. Jeg takket informanten for hennes deltakelse, og fikk samtidig beklaget de urolige forholdene under intervjuet. Vi kom aldri inn på sensitive eller personlige tema under intervjuet, og informanten fremstod som fornøyd både under intervjuet og etterpå. Min vurdering i etterkant blir at jeg ikke har noen grunn til å tro at hun opplevde situasjonen som belastende. Jeg har likevel valgt å utelate dette intervjuet fra studien, av både forskningsetiske og kvalitetsmessige hensyn. Dette er naturligvis ikke heller optimalt, ettersom man kaster bort informantenes tid om intervjuene ikke blir brukt som man har forespeilet (Ryen 2004). I dette tilfellet anser jeg likevel denne løsningen for å være den minste av to onder, og jeg har tatt lærdom av denne erfaringen, noe som forhåpentligvis vil komme til gode ved en senere anledning.

Anonymisering

Alle personene i studien er anonymisert. Informantene ble tildelt fiktive navn allerede under transkriberingsprosessen, og har således aldri blitt knyttet til intervjuene med sine virkelige navn. Ettersom det aldri ble opprettet et personregister eller på andre måter lagret noen opplysninger som kan identifisere enkeltpersoner, var prosjektet heller ikke meldepliktig i henhold til NSDs retningslinjer (NSD 2016).

Aase og Fossåskaret (2007) peker på at fiktive navn ikke alltid sikrer anonymitet. I små sosiale systemer kan bruk av pseudonymer og omskrivninger vise seg å ikke være tilstrekkelig, fordi de på innsiden av feltet er fortrolige med mange andre egenskaper, og steder kan identifiseres ved andre kjennetegn enn navn. De som kjenner organisasjonen eller bygda kan gjøre seg tanker om hvem det er snakk om, de kan ha kjennskap til hvem forskeren har snakket med og hvor hun har vært, og på det grunnlaget gjette informantenes identitet. Jeg har derfor i tillegg valgt å ikke spesifisere informantenes arbeidssted eller oppholdskommune. Anonymiseringen av bedriftene og kommunene har også en annen funksjon. Det kan la seg gjøre å finne ut hvilke kommuner og bedrifter som danner den kontekstuelle rammen for denne studien, men anonymiseringen brukes også som et verktøy for å formidle at det ikke er de spesifikke kommunene og bedriftene i seg selv som er interessante for denne studien, men heller de trekk som de representerer.

Analyse

Problemstillingen for denne oppgaven handler om hvordan den rurale og industrielle konteksten har innvirkning på transnasjonal utfoldelse for østeuropeiske arbeidsinnvandrere. Det kontekstuelle rammeverket utgjøres av tre bedrifter for videreforedling av oppdrettslaks i to kystkommuner i Distrikts-Norge. Det teoretiske rammeverket består av en inndeling av transnasjonalisme i de tre sfærene materiell, kulturell og mental transnasjonalisme, etter inspirasjon fra Glorius og Friedrich (2006). Som vi så i innledningen har jeg på bakgrunn av denne tredelingen avgrenset til ett tema innenfor hvert av disse tre sfærene, og med utgangspunkt i de tre temaene formulert tre underproblemstillinger. Disse omhandler hvilken innvirkning den rurale og industrielle konteksten har på arbeidsinnvandrernes boligstrategier, språkopplæring og språklige praksiser, og tilhørighetsfølelse. Analysekapitlet er strukturert inn etter de tre underproblemstillingene.

Bolig

Mange faktorer spiller inn når det gjelder boligstrategier og boligkjøp for arbeidsinnvandrere. Boligstrategier for arbeidsinnvandrere er et evig aktuelt tema i et presset boligmarked som preges av nesten utelukkende private aktører i leiemarkedet, og sterk prisøkning i både leie- og kjøpemarkedet (Søholt, Ødegård, et al. 2012). Boligsituasjonen er en tydelig materiell manifestasjon av transnasjonalt familieliv, samtidig som den er symbolsk idet boligsituasjonen kan koples til håp, drømmer og fremtidsplaner for transnasjonale migranter. Denne første delen av analysen løfter frem den rurale og industrielle kontekstens innvirkning på boligstrategier i kombinasjon med familiehensyn, migrasjonsmotiver og fremtidsplaner.

Migrasjonsstrategier og familieliv

Migrasjonsmotiver er en viktig bakenforliggende faktor når det kommer til arbeidsinnvandreres boligstrategier (Sandlie og Seeberg 2013). I forskningslitteraturen oppgis hovedmotivasjonen for migrasjonen som oftest å være økonomisk (Søholt, Aasland, et al. 2012). Når dette utdypes kommer det ofte frem at migrasjon er en strategi for ivaretagelse av familiens økonomi, heller enn individuell økonomi. For eksempel ønsker mange å bedre familiens materielle standard (Friberg,

Dølvik, og Eldring 2013). Vi skal derfor se nærmere på koblingen mellom migrasjonsstrategier, familieliv og bolig hos informantene.

Ryan et al. (2009) identifiserer to migrasjonsstrategier for kjernefamilier. Den første strategien innebærer at hele familien reiser sammen, mens den andre innebærer at et medlem av husstanden (som oftest en mann) drar alene og sender penger hjem til resten av familien. For de familiene som reiser sammen er tanken bak å forbedre levestandarden ved at hele familien flytter. Dette innebærer høyere levekostnader og færre muligheter til å spare penger, men det betyr at familien kan være samlet og nyte godene av høyere lønnsnivå sammen.

Denne første migrasjonsstrategien forekommer hos et par av de familiserte informantene i min studie, men disse utgjør unntaket heller enn regelen. Et typisk trekk for denne gruppen er at de har andre eller flere migrasjonsmotive enn de rent økonomiske, for eksempel eventyrlyst eller ønsket om forandring. Det siste var tilfelle for blant annet Filipa og familien. De var godt etablert i hovedstaden i hjemlandet, både hun og mannen var i full jobb, og de fire barna gikk på skole og i barnehage. Hun beskriver en hektisk hverdag med mye stress, trafikk, bråk, dårlig samvittighet og sykdom, og påfølgende familiære utfordringer:

(...) Mye stress. Men ellers, selvfølgelig, jeg elsker den byen, og vi hadde nok penger og alt, vi kom ikke hit for pengene. Og på den tida hadde vi litt problemer i familien, og vi ville ha forandringer. Vi ville kjenne noe nytt, prøve noe nytt. Jeg var fornøyd med jobben, men vi ville altså ha forandringer. Vi tenkte det skulle hjelpe litt i privatlivet og sånn. (...) Det første huset som vi leide var det [en lokalkjent] som hjalp til å skaffe, men etterpå vi så etter hus fordi vi ville bosette oss her, så vi kjøpte hus to år etterpå. Vi har hatt det i tre år nå. (Filipa, 42)

Da de bestemte seg for å flytte var det aldri aktuelt at noen skulle dra i forveien - å reise sammen var hele poenget. For dem handlet det om å komme seg vekk fra storbyen, og de valgte bevisst å bosette seg i Utkant-Norge. De hadde lekt med tanken på å flytte, så da de fikk muligheten skjedde ting fort. Barna hadde sin siste skoledag i hjemlandet på en torsdag, flyttingen skjedde samme helg og på mandag begynte de på ny skole i Kommune 2. Filipa og mannen begynte begge i jobb ved Bedrift 3 kort tid etterpå. De leide et hus i begynnelsen, men da de etter to år fortsatt var innstilt på å bli boende, bestemte de seg for å kjøpe.

Den andre typen migrasjonsstrategi for kjernefamilier som beskrives hos Ryan et al. (2009) handler om at en migrant reiser alene, mens resten av familien, det vil si hovedhusholdningen, forblir i hjemlandet. Migrasjonsmotivene er i større grad økonomiske enn for familiene som reiser samlet. Ryan et al. (2009) beskriver dette som *ufullstendig migrasjon*. I forskningslitteraturen er dette for

mange den optimale strategien for å nyte godt av mottakerlandets høye lønnsnivå kombinert med avsenderlandets lave utgiftsnivå (Friberg, Dølvik, og Eldring 2013). Imidlertid innebærer det også at familiene splittes. Splittede familier som fenomen har eksistert like lenge som migrasjon (Brycerson og Vuorela 2002), men det er likevel langt fra en optimal strategi for mange. Det å være skilt fra familien er det som oftest nevnes som baksiden av medaljen når det gjelder transnasjonal arbeidsmigrasjon. I begynnelsen er økonomien en drivkraft, men etterhvert begynner både ufullstendige migranter og de lokale transnasjonale å kjenne på at det koster når familien ikke er samlet (Ryan et al. 2009).

Denne gruppen er godt representert blant informantene. Med et par unntak, som beskrevet ovenfor, er ufullstendig migrasjon den typiske migrasjonsstrategien for den familiserte delen av utvalget. I tråd med Friberg, Dølvik og Eldring (2013) er migrasjonshandlingen økonomisk motivert for denne gruppen i atskillig større grad enn for den forrige gruppen. Det er imidlertid verdt å merke seg at kun én av informantene har som strategi at kjernefamilien skal fortsette å være atskilt. For resten av gruppen er ufullstendig migrasjon kun en midlertidig løsning, mens det ultimate målet er familiegjenforening, i tråd med Ryan et al. (2009). Elizas migrasjonshistorie tjener som et eksempel på dette. Eliza jobber som renholder i Bedrift 1, og bor i gangavstand til fabrikkens sammen med mannen og de to døtrene deres. Hun og barna har vært i Norge i to år. Mannen til Eliza jobbet i en lederstilling i Polen, men det lave lønnsnivået gjorde at han begynte med sesongarbeid i Norge i tillegg. De første årene var han borte et par måneder av gangen, før han igjen dro til Polen og jobbet som vanlig. Etterhvert ble arbeidsperiodene i Norge lengre, og hjemreisene sjeldnere og kortere, før han til slutt fikk fast heltidsjobb. Ifølge Eliza ble det på et tidspunkt klart for dem at han ikke ville returnere til arbeidslivet i Polen, og at de måtte bestemme seg for en løsning angående fremtiden og familielivet.

And why did you decide to go to Norway?

We decided to change something. Because split is not good for a family. Children miss father, and there was longer and longer times he was in Norway, and I was in Poland, so I think it wasn't good for the family. And he changed factory where he worked, where it was all-year. And that's why we could go here. (...) So there was seven months in Norway and then a few months in Poland, and then again seven months in Norway, so it's a little bit difficult to live like that. (...) So it was a decision I was doing. It was a wise decision, and I was thinking about it for a very long time. So I think we decided what is best for our family. I didn't think about emotions and things, but it was a wise decision. (Eliza, 37)

Transnasjonal migrasjon påvirker ikke bare livet og hverdagen til personene som foretar den faktiske migrasjonen, men også til mange av de som blir igjen i hjemlandet, spesielt migrantenes

familiemedlemmer (Vertovec 2009). Gjennom migrantene må de gjenværende familiemedlemmene forholde seg til steder og situasjoner hvor de ikke selv befinner seg. Den innvirkningen migrasjonshandlingen har på deres liv og hverdag gjør dem til en form for *lokale transnasjonale* (Skrbiš 2008). Transnasjonale familieband kan sammenlignes med en gummistrikk, som kan strekkes og tøyes men som alltid trekker seg sammen til sin opprinnelige form. Over tid vil imidlertid strikken forvitte, hver gang den strekkes oppstår det sprekker i materialet, små og usynlige først, men etterhvert store og dype nok til at strikken ryker (Skrbiš 2008). Transnasjonale familierelasjoner krever betydelig arbeid og store emosjonelle investeringer om man vil unngå å tøyne strikken for langt, noe som var i ferd med å skje for Eliza og familien. For dem, som for mange arbeidsmigranter, var boligkjøpet kulminasjonen av en serie beslutninger og strategier: Mannen som migrerte til Norge, utstøtingen fra det polske arbeidslivet, den ikke-fungerende familiesituasjonen og den påfølgende familieforeningen.

Filipa og Eliza tjener som eksempler på de to ulike typer migrasjonsstrategier for kjernefamilier. Men selv om de valgte to ulike strategier, har de til felles at selve migrasjonshandlingen var en del av en overordnet strategi for å ivareta familien, og at boligkjøpene deres var en forlengelse av denne strategien. Filipa valgte å flytte sammen med familien, og Eliza flyttet for å gjenforene familien. Vi kan tolke fortellingene deres dithen at begge følte de måtte velge mellom å ivareta familiens behov gjennom å migrere, eller å bli boende i hjemlandet med de familiære vanskelighetene det måtte medføre. Stilt overfor dette valget valgte de begge å flytte. Verken Filipa eller Eliza ser for seg at de kommer til å returnere til sine respektive hjemland i fremtiden, og for dem er boligkjøpene en tydelig materiell manifestasjon på den fremtiden de nå ser for seg på sine nye bosteder.

En slik manifestasjon materialiserer seg lettere i det rurale boligmarkedet enn i det urbane. I forskningslitteraturen pekes det på at det er vanskeligere for arbeidsinnvandrerbefolkningen å få innpass i boligmarkedet enn for den øvrige befolkningen Søholt, Ødegård et al. (2012). Løs tilknytning til arbeidslivet, potensiell usikker inntekt og høye boligpriser gjør at mange arbeidsinnvandrere forblir i leiemarkedet (Søholt, Aasland, et al. 2012). I den rurale og industrielle konteksten som utgjør rammen for denne studien er disse hindringene imidlertid mer overkommelige enn i byene. Arbeidstilknytningen skal vi se nærmere på i neste kapittel. De neste avsnittene tar for seg relevante trekk ved det rurale boligmarkedet.

At hindringene for boligkjøp er mer overkommelige i den rurale konteksten skyldes dels den lavere kvadratmeterprisen, som gir mange arbeidsinnvandrere lettere adgang til boligmarkedet (Søholt,

Ødegård, et al. 2012), men også på grunn av boligtypene i det rurale markedet, hvor eneboliger omsettes i mye større grad og er mer tilgjengelige enn blokkleiligheter. Tall fra SSB.no (2016) viser at gjennomsnittlig kvadratmeterpris for eneboliger i 2012 lå på drøyt 41 000 kroner i Oslo, og 26 000 i Trondheim. Blokkleiligheter i Oslo gikk samme år for rundt 51 000 per kvadratmeter, og i Trondheim i overkant av 42 000. Til sammenligning kostet en enebolig i Kommune 1 14 400 per kvadratmeter i 2012, og i Kommune 2 12 300. I Oslo og Trondheim ble det i 2012 omsatt henholdsvis 856 eneboliger og 6739 blokkleiligheter, og i Trondheim 580 eneboliger og 1240 blokkleiligheter. I Kommune 1 og Kommune 2 var antallet omsatte eneboliger samme år henholdsvis 26 og 21. Det finnes kun en liten håndfull boliger oppført som blokkleiligheter i øykommunene, og fire av disse ble omsatt i 2012. Med boligpriser som ligger på mellom halvparten og en tredjedel av prisene i nærmeste by, og nærmere en fjerdedel av prisenivået i hovedstaden, er terskelen lavere for å komme inn på boligmarkedet i øykommunene enn i byene.

Nøkkelinformanter fra kommunene forteller at det rundt årtusensskiftet foregikk en stor utbygging av boliger, både aldersboliger og leiligheter, i kommunesentrene. Dette fordi mange eldre øyboere ønsket å flytte fra de gamle husene i grendene til noe mer bekvemt og sentralt. Dermed sto flere hus til disposisjon da arbeidsinnvandringen tiltok noen år senere, og en del av disse husene ble etter hvert kjøpt opp av østeuropeiske familier. Fra kommunenes side kalles dette et lykkelig sammentreff. Det bidrar til å forhindre en eventuell boligmangel blant kommunens nye innbyggere samtidig som det oppfattes som en god løsning på fraflyttingsproblemet i grendene. Man slipper at hus blir stående tomme, og at grendeskoler blir nedlagt. Kommunene tilbyr startlån for boligkjøpere, og bankene har de siste årene blitt mer villige til å låne til ansatte i bemanningsbyrå, ikke bare fast ansatte.

Fem av de elleve informantene eier boligen de bor i, og seks leier. De fleste oppgir å bo i hus. Blant de forespurte i Polonia-undersøkelsen eier bare 4% av informantene selv boligen de bor i. 69% leier, mens de resterende bor enten hos venner, eller i bolig som arbeidsgiver har skaffet til veie. To tredjedeler oppgir å bo i hus eller leilighet, mens resten bor på hybel eller på brakke (Friberg og Eldring 2011). De fleste informantene i mitt utvalg kommer fra større byer, hvor blokkleiligheter er den vanligste boligtypen, og det er rimelig å tolke det dithen at de opplever eneboliger som langt mer familievennlige. Mange av informantene trekker frem boligstørrelsen og tilgangen til egen hage på spørsmål om de er fornøyd med boligsituasjonen. I følge Søholt, Aasland et al. (2012) får boligkjøp innvirkning på hvordan arbeidsinnvandrerne knytter seg til lokalsamfunnet, slik at boligkjøp virker forsterkende på eventuelle allerede eksisterende langsiktige planer for oppholdet. I

tillegg blir boligkjøp i den rurale konteksten lagt merke til av lolkalbefolkningen som tolker investeringen som et tegn på at arbeidsinnvandrerne har tenkt å bli boende. De nye boligeierne får dermed lokal tillit på kjøpet (Dalby, Dyrliid, og Vigggen 2013). I de neste avsnittene skal vi derfor se nærmere på sammenhengen mellom boligstrategier og fremtidsplaner.

Boligstrategier og perspektiv på oppholdet

I forskningslitteraturen er perspektiv på oppholdet en viktig faktor når det kommer til boligkjøp. Dalby, Dyrliid og Vigggen (2013) oppsummerer arbeidsinnvandrernes boligprosess i tre faser, hver med sine kjennetegn. Denne kan minne om Friberg's (2012b) tre stadier av tilpasning, men har fokus på bolig. Den *avgrensede fasen* kjennetegnes ved kort oppholdstid og midlertidige arbeidskontrakter. Hensikten er å kombinere det norske lønnsnivået med hjemlandets lavere kostnadsnivå, så forbruket i Norge er lavt og hjemreisene hyppige. I den *flytende fasen* befinner man seg i en mellomfase hvor den opprinnelige planen om snarlig retur er lagt på is, men noen klart definert langsiktig plan for oppholdet foreligger ennå ikke. Med lengre oppholdstid sammen med faktorer som mulighet for fast ansettelse, trivsel, økonomi og bedre bolig, øker sjansen for varig bosetting. Når man har kommet til fase tre, den *varige fasen*, er beslutningen tatt om å bosette seg i Norge permanent, eller i det minste for en lang periode. Denne fasen handler om å etablere et normalisert hverdagsliv i Norge, med alt det innebærer av fastere arbeidsforhold, sikrere økonomi og foten innenfor i boligmarkedet. Tendensen er at å kjøpe hus er noe man gjør når beslutningen er tatt om å bli boende, mens de som har planer om å returnere, enten disse planene er vage eller konkrete, holder seg til leiemarkedet (Friberg 2012b, Søholt, Aasland, et al. 2012).

Også i mitt utvalg er det i en del tilfeller slik at de som vil hjem leier bolig, og de som vil bli kjøper. De som har kjøpt befinner seg ofte i den varige fasen av boligprosessen, og i en stabil familie- og arbeidssituasjon, i tråd med Dalby, Dyrliid og Viggens (2013) modell. Det er imidlertid ikke nødvendigvis slik at oppholdstiden eller det stadiet man befinner seg på i boligprosessen er de utslagsgivende faktorer når det gjelder perspektiv på oppholdet, slik som modellen antyder. I utvalget finnes eksempler på at informanter med kort oppholdstid, midlertidige arbeidskontrakter og hovedhusholdningen i hjemlandet (jamfør ufullstendig migrasjon, se ovenfor) allerede har tatt beslutningen om å bli boende i kommunene. For disse informantene er boligkjøp, fast arbeid og en normalisert familiesituasjon en del av den langsiktige planen for oppholdet, og har vært det helt fra

begynnelsen av oppholdet. De befinner seg slik sett i den avgrensede fasen med tanke på oppholdstiden, men samtidig i den varige fasen med tanke på perspektivet på oppholdet.

En mulig tolkning av dette er at fremtidsplaner er en utslagsgivende faktor for boligkjøp, noe som er en vanlig påstand i forskningslitteraturen (Dalby, Dyrliid, og Viggen 2013, Friberg, Dølvik, og Eldring 2013), men vi skal se videre at også dette behøver nyansering. I mange tilfeller er denne påstanden i tråd med boligstrategiene i utvalget, men de unntakene som illustreres under er likevel betegnende for arbeidsinnvandrernes boligstrategier i den rurale konteksten. Henryk (31) dro til Norge med to venner, og møtte etterhvert sin nåværende samboer på arbeidsplassen. Henryk har også sin far og en søster i samme kommune, og en annen søster i nabofylket. Størsteparten av familien er dermed i Norge. Moren er hjemme i Polen, hvor hun jobber tar vare på sine aldrende foreldre.

And why did you want to buy an apartment?

First of all, I bought because it was very cheap. Inside I made changes, change floor... And I think in the future we sell. With high price. (Henryk, 31)

For noen år siden kjøpte Henryk og samboeren en leilighet sammen, men Henryk sier han helst vil bo i hjemlandet. Han er i Norge for å spare lenger til å åpne en bar eller nattklubb i hjembyen, noe han ikke ville klart å legge seg opp kapital til i Polen, hvor man etter hans utsagn har "...a half month where we have money, and then we have to wait 14 days for money. (...) We're half broke in Poland".

Igor (23) dro alene fra Litauen til Norge, hvor han møtte en polsk kvinne på arbeidsplassen som senere ble hans kone. På intervju tidspunktet hadde barnet deres akkurat begynt i barnehagen. Ingen av dem var interessert i å bo i hverandres hjemland, så de fant ut at de like godt kunne fortsette å bo i Norge. Igor er ikke sikker på hvor lenge de skal bo her. Han kunne tenkt seg å returnere om fem eller ti år. Han vil ikke si hvor akkurat når, fordi han kjenner så mange som har lagt konkrete planer om retur uten å følge opp. De byttet bolig fem ganger på tre år før de bestemte seg for å kjøpe.

And why did you decide to buy instead of renting?

It's like if I buy house now, I will pay to the bank for let's say five years, and after five years I can sell it and put the money in my pocket. Not like throw it out. If I rent, I throw it out. So. It's better with the money in my pocket. (Igor, 23)

Felles for både Igor og Henryk er at de har blikkene vendt mot hjemlandet, selv om de har kjøpt seg boliger. Når Henryk pusser opp boligen for å kunne selge med profitt og Igor prioriterer å betale på banklån i stedet for til en utleier, så er det strategier for å sikre fremtiden i hjemlandet, ikke i

Kommune 1 eller Kommune 2. Presset og prisene i det rurale boligmarkedet er mye lavere enn i byene, noe som gir arbeidsinnvandrere lettere tilgang til markedet, enten de har et permanent, langsiktig eller kortsiktig perspektiv på oppholdet. Huskjøp i den rurale konteksten er med andre ord ikke nødvendigvis forbeholdt de som er sikre på at de skal bli boende livet ut.

Boligstrategier og kontakt med hjemlandet

En av de viktigste manifestasjonene av transnasjonal utfoldelse er kontakten med hjemlandet (Vertovec 2009). Det store flertallet av østeuropeiske arbeidsmigranter reiser i gjennomsnitt hjem 2-3 ganger årlig, for å feriere, besøke familie og venner, og feire høytider (Friberg, Dølvik, og Eldring 2013). Intensiteten av både fysisk og ikke-fysisk kontakt (som telefonsamtaler og kontakt via internettbaserte kommunikasjonsmidler) endres imidlertid med oppholdets lengde. Den fysiske kontakten avtar ofte i takt med at oppholdets lengde i mottakerlandet øker, og ender noen ganger i fullstendig immobilitet for de tidligste migrantene. Den ikke-fysiske kontakten opprettholdes imidlertid, og virtuell kontakt fungerer etter en tid for mange som den eneste strategien for bevare båndene til hjemlandet (Glorius og Friedrich 2006).

Jeg finner delvis støtte for dette i mitt utvalg. Blant annet reiser mange informanter hjem til slekt og venner i forbindelse med ferier og høytider, i tråd med forskningslitteraturen. Når det gjelder avtagende intensitet på hjemreiser, finner jeg imidlertid at det ikke nødvendigvis har med oppholdstiden å gjøre. Mange migranter med lang oppholdstid reiser hjem like ofte nå som i begynnelsen av oppholdet, mens andre, med kortere oppholdstid, er mer eller mindre immobile. For mine informanter later det til at frekvensen på hjemreisene har sammenheng med faktorer som vi har sett på tidligere i dette kapitlet, nærmere bestemt familiesituasjonen og hvilket perspektiv de har på oppholdet. De av informantene med hovedhusholdningen i hjemlandet, eller som har planer om å returnere til hjemlandet, er de som foretar hyppige hjemreiser. På samme måte drar informanter som oppholder seg i casekommunene sammen med kjernefamilien langt sjeldnere hjem. Det samme gjelder for de som ikke har noe ønske om å vende tilbake til opprinnelseslandet.

At migrantene sjelden eller aldri reiser hjem er imidlertid ikke ensbetydende med at de ikke har fysisk kontakt med familie og slekt i hjemlandet. I stedet kommer familien fra hjemlandet på besøk til dem. Dette er en form for transnasjonal kontakt som er i tråd med forskning på innvandring til Distrikts-Norge (Søholt, Aasland, et al. 2012), men som sjelden kommer frem i den urbane migrasjonslitteraturen. For mange av mine informanter har hjemreisene blitt erstattet med besøk

hjemmefra, noe som er tilfellet for Daniel. Han dro til Norge for første gang for åtte år siden. De første årene jobbet han som sesongarbeider ved en annen bedrift i samme kommune som han jobber i nå. Mellom sesongene dro han hjem til kjæresten som studerte i Polen. Etter fire år fikk han fast stilling i en annen bedrift, og han og kjæresten bestemte seg for å flytte til Norge. Deretter giftet de seg og fikk barn, og året etter kjøpte de hus. Daniel forteller at de har hyppig kontakt med foreldrene på Skype, spesielt etter at de fikk barn. Men med årene har det blitt færre og færre turer til Polen, og Daniel og familien har etterhvert etablert andre måter å holde den fysiske kontakten på:

Hva synes [foreldrene dine] om at du er i Norge?

De synes nok at det er bra for meg at jeg flytter her. Og de vet at jeg trives her. Og foreldrene mine var her, og de vet hvor vi bor, og at det ikke er noen fare... sånne ting. Sånn er, du vet, foreldre.

Hvor ofte er dere i Polen?

Veldig sjelden nå, veldig sjelden. En gang per år, eller to ganger.

Hvor lenge er dere der da?

Tja. To uker, eller tre. Vi bestemte at vi bor her nå, så. (Daniel, 31)

For Daniel og familien kompenseres de sjeldne hjemreisene med at foreldrene må besøke dem. Dette er et eksempel på at transnasjonal migrasjon ikke bare påvirker livet og hverdagen til personene som foretar den faktiske migrasjonen. Det får også konsekvenser for mange av de som blir igjen i hjemlandet, spesielt migrantenes familiemedlemmer (Vertovec 2009). Gjennom migrantene må de gjenværende familiemedlemmene forholde seg til steder og situasjoner hvor de ikke selv befinner seg. Den innvirkningen migrasjonshandlingen har på deres liv og hverdag gjør dem til en form for *lokale transnasjonale* (Skrbiš 2008). En gjenganger i utvalget er fortellingen om at beslutningen om å flytte utenlands har blitt møtt med protester og misnøye fra de lokale transnasjonale, og da særlig foreldre, som blir påvirket av en migrasjonshandling de ikke selv har foretatt. Mange av informantene forteller at de har invitert foreldre fra hjemlandet på besøk som en måte å trygge dem på, og gi dem innsikt og deltakelse i det livet de har etablert. I de fleste tilfeller, som hos Daniel, har foreldrene gitt større uttrykk for at de aksepterer situasjonen etter at det har gått en viss tid, og særlig dersom de har vært på besøk.

Men besøk hjemmefra er ikke bare en måte å berolige foreldrene på. For mange av de lokale transnasjonale har turene til migrantenes nye hjemsted blitt en del av ferien. Også Eliza forteller at hun og familien drar forholdsvis sjelden til Polen. Her reflekterer hun over hvorfor hun foretrekker at foreldrene besøker henne, mannen og barna i stedet for motsatt:

It's just a matter of organisation, organised travelling. It's easier for us to take my parents or my husband's parents here, because there is just... my husband have just his mom, and my parents are two people, so it's easier for them to come here, than to go four people there. (...) The kids go to school, and we have work. So we don't have to take so much free time. But also the place for relaxing, for being un-stressful, this is a nice place to go for a walk, for example. So my parents are also resting here. It's a vacation for them, and they can spend a lot of time with us. (Eliza, 37)

For det første vektlegger Eliza at omgivelsene er avslappende og gir feriefølelse. De fleste informantene kommer de fra store byer, og i likhet med Eliza løfter de frem typiske trekk ved den idylliske bygda, som avslappet stemning, frisk luft, og nærhet til naturen når de skal forklare hvorfor foreldrene foretrekker å komme på besøk. For det andre peker Eliza på flere logistiske, økonomiske og praktiske hensyn som gjør at hun foretrekker at familien får besøk i stedet for å reise selv, i tråd med bildet av den tradisjonelle bygda. Flere informanter trekker frem det faktum at casekommunene er avsidesliggende som en grunn til å dele reisevirksomheten mellom seg og de lokale transnasjonale. Mange informanter forteller at de opplever hjemreisen som tungvint. Enten på grunn av prisen, at det er slitsomt å reise med småbarn, eller at reiseveien er omstendelig. De fleste kommer fra større byer med internasjonale flyplasser i sine hjemland, men ofte uten direkte flyforbindelse til Trondheim, så man må regne med en mellomlanding eller to. På toppen av dette kommer den to-tre timer lange kjøreturen fra Værnes til Kommune 1 eller Kommune 2. En informant forteller at i påvente av en direkte flyrute fra Trondheim til hjembyen i Polen hender det at reisen mellom hennes to hjemlandet og mottakerlandet bli lang:

It's kind of difficult with the connection here. (...) I was travelling 10 hours by train, I then flew to Oslo, Oslo to Trondheim, and then [I drove] here. So it's going to take one and a half day if you have bad connections. (Karina, 36)

Mange informanter løfter også frem det faktum at de har god plass til gjester. Ettersom få har sekundære boliger i opprinnelseslandet, bor mange hos foreldre eller slektninger dersom de reiser dit på ferie. Mange er også ivrige etter å få presentert sitt nye hjemland for de der hjemme. Det kan være en måte for migrantene å få bekreftelse på at de har gjort en riktig beslutning for seg og familien. Å få besøk hjemmefra gir slik sett en dobbel gevinst. Man får bekreftet og stadfestet sitt "nye" liv ved at man er vertskap for besøk fra hjemlandet, og man får opprettholdt transnasjonale familieband.

Oppsummering

Så langt i analysen har vi sett på hvordan arbeidsinnvandrernes migrasjonsstrategier har sammenheng med familielivet, og hvordan boligkjøp kan være en forlengelse av strategier for ivaretagelse av familien. Det rurale boligmarkedet, som karakteriseres av lavere kvadratmeterpris og mer familievennlige hustyper enn i byene, bidrar til at mange arbeidsmigranter får mulighet til å kjøpe bolig.

Videre viser analysen hvordan boligkjøp ofte, men ikke alltid, har sammenheng med hvilket perspektiv man har på oppholdet. For noen er boligkjøpet en investering i fremtiden i oppholdslandet, hjulpet frem av det rurale boligmarkedet. For andre er adgangen til det samme boligmarkedet en mulighet for å investere i fremtidig retur til hjemlandet.

Vi har også sett på hvilke konsekvenser det får for transnasjonal utfoldelse at arbeidsinnvandrerne får tilgang til boligmarkedet i den rurale konteksten. Analysen viser at det å ta imot besøk fra hjemlandet for mange fungerer som erstatning for hjemreiser. Adgangen til det rurale boligmarkedet gir muligheter for kjøp av bolig med plass til gjester. I tillegg legger de fysiske omgivelsene, som nærhet til naturen og turmuligheter, til rette for at arbeidsinnvandrernes slektninger foretrekker å legge feriene til arbeidsinnvandrernes oppholdssted heller enn motsatt. Besøk hjemmefra gjør det også lettere for de lokale transnasjonale å akseptere at migrantene har forlatt hjemlandet.

Språk

Språk er en av de viktigste markørene på transkulturell utfoldelse i Glorius og Friedrich (2006) sin modell. I tillegg er det i den norske konteksten bred enighet blant både arbeidsgivere, myndigheter, og til en viss grad arbeidsinnvandrerne selv, om at kjennskap til norsk er viktig for tilpasningen i både det sosiale livet og arbeidslivet i Norge (IMDi 2008, 2011). Arbeidsinnvandrere fra EU/EØS-land har imidlertid verken rett eller plikt til å motta eller gjennomføre språkopplæring i Norge. EØS-reglementet tillater ikke at det innføres obligatorisk språkopplæring for denne innvandrerguppen, fordi det bryter med reglementet om fri ferdsel i EU, men det legger ingen begrensninger på innføring av rett til språkopplæring (IMDi 2011). Det står kommunene og arbeidsgiverne fritt til å arrangere språkkurs, men dersom det ikke skjer må eventuell språkopplæring bekostes av arbeidsinnvandrerne selv. Det reflekteres i arbeidsinnvandrerbefolkningen at de ikke har rett og plikt til norskopplæring. I Trondheim vurderer rundt 70 prosent av polske arbeidsinnvandrere sine muntlige og skriftlige norskkunnskaper som mindre gode (Torvatn og Buvik 2011), mens over to tredjedeler av polske arbeidsinnvandrere i Oslo oppgir at de snakker lite eller ikke noe norsk (Friberg og Eldring 2011). Det varierer sterkt i hvor stor grad arbeidsgiver bekoster norskopplæring til sine ansatte. Enkelte kommuner samarbeider med bedriftene om språkundervisning, men omfanget og kvaliteten på kursene varierer (Berg og Lauritsen 2009, IMDi 2011).

Dette kapitlet omhandler hvordan særtrekk ved den rurale og industrielle konteksten har innvirkning på arbeidsinnvandrernes språklige utfoldelse. Mange relevante trekk ved den rurale konteksten ble lagt frem i forrige analysekapittel, og flere aktuelle rurale karakteristikk fremkommer underveis i dette delkapitlet. Før vi går videre i analysen skal vi se på et par relevante trekk ved den industrielle konteksten.

For å få frem hva som er relevante særtrekk ved arbeidsforholdene i den rurale konteksten, skal vi først kjapt ta et overblikk over motstykket: Trekk ved arbeidsforhold og arbeidstilknytning i den urbane konteksten. Dette er ikke ment som en uttømmende oversikt over arbeids- og levevilkår for polske arbeidsinnvandrere i norske byer, men snarere som et illustrerende eksempel på trekk som skiller den urbane industrielle konteksten fra den rurale. I følge Polonia i Oslo-undersøkelsene (Friberg og Eldring 2011) er den urbane arbeidsinnvandrerbefolkningen mest konsentrert i byggenæringen og renholdsbransjen. I byggebransjen er bemanningsbyråer, underleverandørfirmaer og midlertidige prosjekter den vanligste tilknytningsformen. Litt over halvparten er ansatt i norske

firma, de fleste på midlertidig basis. 19% har fast ansettelse, 20% er midlertidig ansatte, mens 20% er innleid gjennom et norsk bemanningsbyrå. 26% er ansatt hos utenlandske (som oftest polske) underleverandører, og resten er selvstendig næringsdrivende eller ansatt via et utenlandsk vikarbyrå. Flertallet har en svak tilknytning til arbeidsmarkedet. De som er ansatt via bemanningsbyrå og underleverandører jobber på prosjektbasis, og det utbetales sjelden garantilønn mellom oppdrag, noe som innebærer en potensielt ustabil inntekt for arbeidstakerne. En fjerdedel av disse jobber uten skriftlig arbeidskontrakt og uten å betale skatt. Blant de fast ansatte i norske firma er det ingen som jobber svart eller mangler kontrakt (Friberg og Eldring 2011).

Det har utviklet seg en polsk nisje i byggemarkedet med et stabilt mønster av etnisk segmentering, hvor over halvparten jobber i et hovedsakelig polsk miljø, 20% i et miljø bestående av flere ulike nasjonaliteter, 12% oppgir at de jobber hovedsakelig i et norsk miljø, mens resten arbeider alene. Manglende norskferdigheter er en faktor, og 53% oppgir at de bare snakker polsk på jobb. 75% har lyst til å bytte jobb, hovedsakelig fordi de ønsker seg inn i en annen bransje, eller de ønsker bedre arbeidsforhold og bedre betalt (Friberg og Eldring 2011, Torvatn og Buvik 2011). Også polske arbeidstakere i renholdsbransjen har en løs arbeidstilknytning. 18% har fast ansettelse i et norsk firma, mens 16% er midlertidig ansatt. 7% er innleid gjennom bemanningsbyrå, 24% gjennom utenlandske firma, og 36% oppgir å være selvstendig næringsdrivende. Under halvparten, 44%, opplyser at de betaler skatt og har skriftlig arbeidskontrakt, og ni av ti ønsker å skifte jobb til en annen bransje. De fleste jobber alene eller i segregerte arbeidslag, hvor de snakker polsk eller engelsk (Friberg og Eldring 2011, Torvatn og Buvik 2011).

I motsetning til eksempelet ovenfor har arbeidsinnvandrerne i denne studien en sterk arbeidstilknytning. Ni av elleve informanter er ansatt i hos bedriften de jobber for, og kun to av disse har midlertidige kontrakter. De to resterende er ansatt gjennom et norsk bemanningsbyrå. Arbeidsvilkårene beskrives av informantene som gode. Samtlige av informantene har skriftlige arbeidskontrakter, betaler skatt, og er ansatt på fulltid. Bedriftene driver helårsproduksjon. Nøkkelinformanter i bedriftene forteller at bedriftene tidligere har måttet ty til permitteringer, som andre aktører i oppdrettsbransjen. De siste årene har imidlertid vært preget av jevn ordretilgang og stabil råstofftilgang. Arbeidsinnvandrerne er ikke er ansatt for å ta toppene, men en del av den ordinære arbeidsstokken, og de beskriver arbeidsforholdene som stabile.

Kapitlet er delt inn i to deler bestående av språkopplæring og språklig praksis. Dette skillet er nødvendig fordi språkkurs ikke er ensbetydende med at man praktiserer norsk (IMDi 2011). Nesten

alle informantene har vært gjennom ett eller flere språkkurs, men under halvparten av intervjuene foregikk på norsk.

Motivasjon for å lære språk

Forskningslitteraturen viser at alle arbeidsinnvandrere i Norge ikke nødvendigvis har et ønske om å lære seg norsk (Dalby, Dyrliid, og Viggen 2013). Å lære et nytt språk er en langsiktig investering som både er tid- og arbeidskrevende, og det gir mest mening å gjøre denne investeringen om man har tenkt å bli boende for å nyte godt av den. Det skilles derfor mellom to kategorier av arbeidsinnvandrere. Den første er enslige arbeidsinnvandrere med planer om midlertidig opphold, og som ikke ser nytten i å lære seg norsk; den andre er arbeidsinnvandrerne med ambisjoner om å bli boende og avansere i arbeidslivet, og som i større grad har et ønske om å lære seg norsk (Berg og Lauritsen 2009, Dalby, Dyrliid, og Viggen 2013).

Jeg finner delvis støtte for denne inndelingen i mitt utvalg, men samtidig er bildet mer komplekst enn som så. Dels fordi informantene ikke så enkelt lar seg dele inn i kategoriene *enslig arbeidsinnvandrer på midlertidig opphold* og *arbeidsinnvandrer med planer om å bli boende*. Deler av utvalget har tildels åpne fremtidsplaner, og flere av de som planlegger å vende hjem behersker norsk eller har ønsker om norskopplæring. I tillegg er det flere faktorer enn kun fremtidsplanene som avgjør om informantene lærer seg norsk eller ikke, og jeg finner det mer fruktbart å se på de ulike motivene for å lære seg norsk.

Informantenes motivasjon for å lære norsk varierer. For noen informanter er det et spørsmål om personlig utvikling, for andre handler det om hvordan de føler de blir møtt av omgivelsene. Atter andre har en instrumentell innstilling til språkkunnskaper, og å beherske norsk blir sett på som et virkemiddel for å lette sosial interaksjon og kommunikasjon i arbeidssammenheng og på fritiden. En blanding av de tre foregående motivene viser seg som et ønske om å lære norsk fordi det kan åpne for jobbmessige muligheter i fremtiden, som hos Agata (51). Hun dro til Norge for første gang for nesten seks år siden. Hennes bror og hans familie bor også i Kommune 1, og hun forteller at hun var overrasket over hvor fort nevøene lærte norsk. Agata har planer om å dra hjem til hjemlandet - kanskje om fem til ti år, men i hvert fall når hun blir pensjonist. Hun er enslig, men forsørger sin mor i hjemlandet, og sier at hun ikke ville tjent nok til å forsørge dem begge om hun ikke hadde flyttet til Norge for å jobbe. Hun fremhever både personlig utvikling, skam over å ikke kunne norsk, og fremtidige jobbmuligheter når hun forteller om sine motivasjoner for å lære norsk:

But I want to learn the language, because I'm ashamed. For me it's a shame to live in this country five years, and I don't understand what people say (...) I want to learn for myself. Maybe I find other job when I talk Norwegian, maybe I find in Lithuania later job in Norwegian company. Because this one time I was looking for a job in Lithuania, and I found a company who needed people who spoke Norwegian. So I think maybe I have a chance in Lithuania later. (Agata, 51)

En slags underliggende motivasjon for de fleste informantene ser ut til å være forventningene fra arbeidsgiver og lokalsamfunn. Når Agata sier hun skammer seg over å ikke kunne norsk så later det til at hun internalisert normative føringene om at man "skal" kunne snakke norsk i Norge. I begge kommunene i denne studien er disse føringene sterke. Både kommuner og arbeidsgivere uttrykker ønske om at arbeidsinnvandrene skal bosette seg. Nøkkelinformanter fra bedriftene uttrykker ønsker om en stabil og kompetent arbeidsstokk, og nøkkelinformanter fra kommunalt hold ønsker seg familiserte og integrerte arbeidsinnvandrere som vil bosette seg og øke folketallet i kommunen. Kjennskap til norsk språk en viktig faktor i alle disse elementene (IMDi 2011). Disse føringene fra lokalsamfunn og arbeidsgiver fanges opp av arbeidsinnvandrerbefolkningen. Som vi skal se nedenfor er det ikke nødvendigvis bred enighet blant informantene om at kjennskap til norsk språk er så viktig i arbeidssammenheng. De fleste er imidlertid enige om at norsk språk er noe som bør læres.

Som tidligere nevnt trekker mange informanter frem konkrete eksempler på viktigheten av språkopplæring på arbeidsplassen. Alle bedriftene denne studien kan regnes som flernasjonale i den forstand at de har en arbeidsstokk sammensatt av personer fra mellom 10 og 25 forskjellige land. Ingen av dem opererer imidlertid med den typen segregerte arbeidslag som Friberg og Eldring (2011) finner i sine studier av polske arbeidstakere i Oslo. De ulike arbeidsgruppene som informantene er en del av består av personer med flere ulike nasjonaliteter, og i mange situasjoner er disse avhengige av å kunne kommunisere med hverandre. Daniel, som jobber i et arbeidslag på lageret, reflekterer over hvorfor god kommunikasjon innad i gruppa er viktig:

[J]eg synes det er viktig at [Bedrift] 1 legger press på folk for å lære seg norsk eller engelsk, så de skal forstå hverandre. Og det er klart, det kan ikke bli sånn at sjefen min kommer til meg og spør kan du forklare noe til en slovakisk eller noen andre, og de tenker at... hvorfor kommer jeg til ham og snakker om det, hvorfor ikke sjefen? Fordi at hvis han ikke snakker norsk eller engelsk så blir det vanskelig. Og det er jo sånn. Språkproblemer lager konflikter. Eller ikke konflikter, men misforståelser, da. (Daniel, 31)

Mange av informantene fremhever at kommunikasjon på arbeidsplassen er en viktig faktor i motivasjonen for å lære norsk, mens færre trekker frem kommunikasjon på fritiden. Dette kan ha sammenheng med at de ikke velger hvem de jobber sammen med. I blandede arbeidslag møter de

utfordringer som de Daniel nevner ovenfor, og dermed oppstår behovet for å ha et felles språk å kommunisere på.

Derimot kan man i større grad velge hvem man vil tilbringe fritiden med. Omtrent alle informantene oppgir å ha slekt eller familie fra hjemlandet i samme kommune, og de fleste forteller at de stort sett foretrekker å være sammen med familie, slektninger eller andre landsmenn på fritiden. Behovet for å lære norsk blir dermed ikke motivert av kommunikasjonsproblemer, eller konflikter og misforståelser, som Daniel trekker frem, i samme grad på fritiden som i arbeidstiden.

Utførelse av språkopplæring

Nøkkelpersoner i bedriftene nevner helse, miljø og sikkerhet som viktige årsaker til at språkopplæring er viktig. Den vanligste formen for språkopplæring for utvalget foregår via formelle språkkurs, enten i bedriftenes eller kommunenes regi. De tre bedriftene har ulike tilbud om norskopplæring på nybegynnernivå. Bedrift 1 tilbyr språkkurs på kveldstid, i samarbeid med kommunen. Det er frivillig, og betalt av bedriften så lenge man fullfører kurset. Bedrift 2 tilbyr de samme kursene, men man må betale selv. Bedrift 3 har obligatoriske språkkurs for alle arbeidsinnvandrere med fast ansettelse, som avholdes på arbeidsplassen i arbeidstiden. Trekk ved det rurale kan svinge begge veier når det gjelder språkopplæring. For eksempel kan den lave befolkningstettheten som karakteriserer distriktene (Haugen og Stræte 2011) være en fordel. Eliza utdyper:

Now I have the [level one language class], and the other one was 20 hours of videregående norskkurs. So I think that was... that helped me much. Because there was so much grammatikk, and so much individual work, because there was only eight people, so the teacher had much time for us. So if you had problem with something you could ask, I think that was very good. (Eliza, 37)

Når det ikke er så mange som skal gjennomføre samme kurs blir størrelsen på klassene mindre, og man får mer tilgang på individuell oppfølging underveis. For Eliza medfører det at hun får mer ut av opplæringen, og bidrar til at hun er fornøyd med kurset. På den annen side kan trekk ved det rurale i forbindelse med språkopplæringen være en kilde til frustrasjon for mange av informantene, som hos Cezar, som har hatt to språkkurs gjennom sin tidligere arbeidsgiver og gjerne vil fortsette norskopplæringen:

Du har ikke hatt noe språkkurs gjennom [din nåværende arbeidsgiver]?

Jeg ville ha det, men jeg ville gått på fjerde nivå, men det var ikke nok folk på det siste år, så kanskje neste år jeg vil gå. For det var bare tre folk, og de trenger minimum åtte for å holde kurset. (Cezar, 30)

Den rurale konteksten innebærer at det ofte er redusert tilbud på tjenester av ulike slag i forhold til det tilbudet som finnes i storbyene (Berg og Lysgård 2004, Haugen og Stræte 2011). For informantenes del kan det innebære vanskeligheter med å finne kurstilbud som passer. Kurset på Cezars nivå faller bort grunnet få påmeldte, mens Gabriel må inn til Trondheim om han skal få norskkurset. Han har fått tilbud om norskkurs i Kommune 1, men han syntes både intensiteten og kvaliteten var for lav, og den typen kurs han ville ha ble avholdt i nærmeste by, to timers reisevei unna:

(...) Min kone var på den kurs, og snakker ikke norsk. Bare to timer per uke er ikke nok. Jeg ønsker å gå på norskkurs, hvis det er to - tre ganger per uke. Jeg så på internett, og det er norskkurs hos Folkeuniversitetet. Men det var intensivkurs også, på dagtid, på kveldstid, to - tre ganger per uke. Det vil jeg ha hvis jeg skal betale for det. Men det er ikke her i Kommune 1. Jeg kan ikke dra, for da må jeg må reise til Trondheim. Være der. (Gabriel, 37)

Oppfatningen om at det er dårligere utvalg på tjenester i den rurale konteksten fremheves av informanter som har behov for norskkurs for viderekomende. Det ser derimot ikke ut til at tilgangen på introduksjonskurs er et problem, men for de aller fleste er ikke et nybegynnerkurs nok. Flere av informantene forteller at de har stagnert i språket, og gjerne skulle lært mer. Det er imidlertid ikke slik at man oppnår å mestre norsk fordi man har tatt språkkurs, eller bor i Norge. Praktisering av språk er en essensiell del av læringsprosessen (IMDi 2011), og i de neste avsnittene ser vi derfor på arbeidsinnvandrernes arenaer for praktisering av norsk.

Arbeidsplassen som arena for praksis

Arbeidsplassen er en viktig arena for å lære språk (IMDi 2011). Det er her arbeidsinnvandrerne har best tilgang på personer av andre nasjonaliteter, både andre tilflyttere og nordmenn, som de kan praktisere norsk med (IMDi 2008).

Når det gjelder praktisering av norsk på arbeidsplassen er informantene delt. Det går et skille mellom informanter som stort sett jobber på produksjonslinja, og informanter som har arbeidsoppgaver med større grad av ansvar og autonomi. Informantene på produksjonslinja har arbeidsoppgaver som for eksempel sortering av fisk, ripping av bein, filetering, veining og stabling. De rullerer som regel mellom de ulike arbeidsoppgavene, men arbeidsdagen innebærer likevel mye

repeterende arbeid som krever lite kommunikasjon og interaksjon med andre. Støynivået gjør dessuten at mange jobber med hørselvern. Med en slik arbeidshverdag opplever mange, som Henryk, at praktisering av norsk ikke er verken gjennomførbart eller nødvendig under store deler av arbeidsdagen:

Do you have any language problems at work?

Nah. In a fish factory like this, they only say you go there, you do that... that's all, you don't have to speak very good. If I worked in an office or if I were the formann, I would have to speak very good. But in our profession you don't need to speak very good. (Henryk, 31)

De periodene arbeidsinnvandrerne på produksjonslinja har i løpet av dagen til å interagere med hverandre, som før og etter jobb, i pausene og mellom arbeidsstasjonene, benyttes typisk heller ikke til å praktisere fremmedspråk. Med mellom 10 og 20 ulike nasjonaliteter er bedriftene så internasjonale at det kan være vanskelig å finne rom for å praktisere norsk, selv for den som har hatt to-tre norskkurs. Igor er en av mange i utvalget som snakker flere språk, selv om norsk ikke er ett av dem:

I speak four languages, so I almost never have to speak English. Polish, Russian, Lithuanian, English. So it's almost with everyone I can speak. With somebody I can speak Polish, because there's a lot here from Poland, and from Lithuania, so I think almost half. And with the rest I can speak in Russian, because it's a lot of people speaking Russian. And I understand. And with the Norwegian people I can speak in English, and with some of them in German.

And how did you learn Russian?

Here. Polish friend. Lots of people speak Russian here. (Igor, 23)

På tross av bedriftenes visjoner om å være norskspråklige og kommunenes ønske om språklig integrering så foretrekker mange av de østeuropeiske arbeidsinnvandrerne å lære hverandres morsmål, og praktisere dette som arbeidsspråk, fremfor norsk. Vi kan tolke dette dithen at i denne konteksten, med en internasjonal og blandet arbeidsstokk og arbeidsoppgaver ikke krever norskkunnskaper, gir det mer mening for informantene å lære kollegenes morsmål enn å skulle kommunisere på et tredjespråk som ingen av dem behersker i særlig grad.

Mange av informantene har derimot arbeidsoppgaver utenom linja som krever kursing og sertifikater, og for disse er det vanligere å ha norsk som arbeidsspråk. Jo mer interaksjon på arbeidsplassen, jo viktigere blir det å finne et felles språk å kommunisere på. Eliza er en av mange informanter som jobber utenom produksjonslinja:

I work with one Norwegian woman. That's why I started to learn Norwegian. Because it was a little bit difficult to communicate. She understands much [English], but she doesn't speak on the level I have, for example. She doesn't understand everything. It was [hard to communicate] in the beginning, because chemicals and things like that, they have complicated names, and there are instructions, how to use them, and she was trying to explain this to me in Norwegian. (...) So I started to learn Norwegian, and now we communicate without any problems. I understand her, and I hope she understands me. (Eliza, 37)

Eliza gjorde intervjuet på engelsk fordi følte hun kunne uttrykke seg klarere på engelsk enn på norsk, men hun bruker norsk i de fleste arbeidssituasjoner. Hun og hennes norske kollega er de to eneste i akkurat denne divisjonen, og er avhengig av å kunne kommunisere godt for at arbeidsoppgavene skal kunne utføres korrekt og effektivt. I tillegg jobber hun med industrivaskemidler og kjemikalier av ulike slag, og er dermed avhengig av å beherske norsk av HMS-hensyn.

I den urbane forskningen på arbeidsmigrasjon kommer det ofte frem at arbeidsinnvandrerne utgjør et eget segment av etnisk segregerte arbeidslag som typisk får de tyngste, mest rutinepregede jobbene "på gølv", mens de overordnede til disse stillingene oftest er nordmenn (Friberg 2012a). En slik arbeidsdeling er vanskeligere gjennomførbar i kommunene i denne studien. Den industrielle konteksten innebærer en stabil arbeidssituasjon og en del arbeidsoppgaver som krever industrispesifikk kompetanse. Mange av informantene har for eksempel arbeidsområder som krever en større grad av interaksjon og kommunikasjon på arbeidsplassen, som truckkjøring, linjelederansvar, emballering, rengjøring og maskinservice. Disse arbeidsområdene krever kurs, opplæring og sertifisering. Flere av informantene har dessuten enten fullført, eller er i ferd med å ta, fagbrevutdanning. De har dermed arbeidsoppgaver som krever at de kan kommunisere med personer fra mellomledelsen, administrasjonen og produksjonslinja. Disse oppgavene tilfaller i større grad arbeidsinnvandrere i den rurale og industrielle konteksten som denne studien tar for seg, enn de gjør i for eksempel den urbane byggindustrien. Kombinasjonen av den rurale konteksten som innebærer mangel på tilgang til lokale, norskspråklige arbeidstakere, og industrielle konteksten med krav om en viss mengde industrispesifikk kompetanse, gir mange arbeidsinnvandrere anledning til å opparbeide seg en sterk arbeidstilknytning.

Hjemmet som arena for praksis

Som vi såvidt var inne på tidligere i kapitlet, er hjemmet i utgangspunktet ikke en arena for praktisering av norsk for informantene. For informanter med små barn er det snarere en arena for

praktisering av morsmål, ettersom skoler og barnehager tar seg av norskopplæringen. Imidlertid forteller flere av informantene at barna bringer elementer av norsk inn i hjemmet, både i form av at de etterhvert får seg norske venner, eller at de bruker norsk som “støttespråk”, som hos datteren til Daniel:

Jeg synes det er veldig viktig, for meg, å ikke vente så lenge før hun kommer i barnehagen. Fordi her i Kommune 1 er det vanskelig å få små barn til å leke med dine barn. Så språket er viktig, vi snakker bare polsk hjemme, og vi ønsker at hun lærer norsk i barnehagen.

Snakker barnet ditt norsk?

Ja, hun snakker ganske bra norsk. Hun har startet å snakke. Hun er smart, ord som er vanskelig på polsk tar hun på norsk i stedet. (Daniel, 31)

Nabolaget kan også fungere som en arena for praktisering av norsk. Daniel og familien var de første blant arbeidsinnvandrerbefolkningen som kjøpte hus i grenda hvor de bor, og han forteller at han har fått et godt forhold til naboene.

Det var en gammel mann som bor ved siden av oss, og når vi flyttet dit... det var så mye gress på tomten, og vi hadde ikke en gressklipper ennå, så vi lånte en som var veldig dårlig, og som lagde mye lyd. Jeg startet den, og så kom den gamle mannen og sa til meg at «jeg skal egentlig kaste min gamle gressklippemaskin, men du kan få den, fordi du lager så mye lyd». Så det var fint. Og etter at barnet kom, så nesten alle naboene kom med gratulasjoner. Det var en stor overraskelse for meg, det var folk som vi nesten ikke kjenner, som kommer med blomster og sånne ting, det var fint. Så hvis man har lyst til å komme i kontakt med naboene, går det ganske greit. (Daniel, 31)

Daniels eksempel ovenfor viser hvordan den rurale konteksten legger til rette for interaksjon på fritiden, og på den måten virker språkfremmende. Personer bosatt i rurale strøk har jevnt over mer kontakt med naboene enn personer i urbane strøk (Villa 2005), og de fleste informantene i min studie uttrykker at de har forholdsvis god kontakt med naboene. Mange er naboer med personer de kjenner igjen fra handels- eller servicenæringen i kommunen, såkalte *kjente ukjente* (Mulgan 2009). I tillegg er den boligmessige spredningen av arbeidsinnvandrere i denne studien stor i forhold til den spredningen som ofte kommer frem i den urbane forskningslitteraturen. I urbane kontekster er tendensen at arbeidsmigranter bosetter seg i de samme nabolagene, enten de leier eller eier (Friberg, Dølvik, og Eldring 2013, Sandlie og Seeberg 2013). I det rurale boligmarkedet lar det seg vanskeligere gjennomføre å etablere segregerte bosettingsmønstre, fordi antallet ledige boliger er lavere og man dermed ikke kan velge sine naboer i like stor grad. Boligene som finnes på markedet ligger spredt ut mellom boligene til de lokale innfødte, som er vant til å omgås over hagegjerdet i større grad enn man er i den urbane konteksten. Den rurale konteksten legger slik til rette for at arbeidsinnvandrerbefolkningen “tvinges” til sosial interaksjon med naboene.

Oppsummering

I dette andre analysekapitlet har vi sett på arbeidsinnvandrernes strategier i forbindelse med norsk språkopplæring. Motivasjonen for å lære språk varierer. Noen vil lære for sin egen del, andre ser på norskkunnskaper som en strategisk investering. Lokale strukturelle føringer, som henger sammen med utfordringer typiske for den rurale og industrielle konteksten, er en underliggende faktor for mange av disse motivasjonene. Kommunene har tidligere slitt med nedgang i folketallet, og er interessert i flere fastboende. Bedriftene har slitt med å få tak i nok arbeidskraft, og er interessert i en stabil arbeidsstokk. Språklig integrering av arbeidsinnvandrerne ses på som en vei mot disse målene.

Når det gjelder utførelse av språkopplæring opplever informantene den rurale konteksten som både en fordel og en ulempe. At kommunene og bedriftene er ivrige på å integrere arbeidsinnvandrerne gjennom språkopplæring oppleves som en fordel, det samme gjør de små klassene. At opplæringstilbudet, særlig for viderekomne, er mer begrenset på bygda enn i byene oppleves som en ulempe.

Hvorvidt informantene i denne studien får praktisert norsk i arbeidstiden har sammenheng med de industrielle og rurale kontekstene på flere punkter. I foredlingsindustrien kreves mange hender på produksjonslinja, hvor arbeidsoppgavene ikke krever norskkunnskaper, og produksjonslinja er et støyende sted hvor det benyttes hørselvern, som virker hemmende på kommunikasjonen. Den typen etnisk segregering på arbeidsplassen som forekommer i urbane industrier er vanskeligere gjennomførbar i de blandede arbeidslagene som karakteriserer den industrielle konteksten i denne studien, og finner mange det mer praktisk å lære hverandres morsmål enn norsk.

Samtidig jobber mange av informantene utenfor linja, med arbeidsoppgaver som krever kurs og sertifikater, og som medfører mye interaksjon med både over- og underordnede. Kombinasjonen av mangel på lokal arbeidskraft, krav om industrispesifikk kompetanse samt ønsket om stabilitet i innvandrerbefolkningen er medvirkende årsaker til at arbeidsinnvandrere går inn i ansvarsposisjoner. For disse er arbeidsplassen i langt større grad en viktig arena for å praktisere norsk.

Hjemmet er ikke en arena for å praktisere norsk i særlig grad, selv om det finnes unntak. Informantene har tilgang på familie, slekt eller andre landsmenn som de velger å omgås på fritiden,

og de fleste snakker morsmål med disse. I det rurale boligmarkedet kan man derimot ikke velge sine naboer i samme grad som i den urbane konteksten, og naboer på bygda omgås også jevnt over mer enn naboer i byene, og mange informanter forteller at kontakt med naboene er en anledning til å praktisere norsk. I tillegg bringer barn elementer av norsk inn i huset.

Tilhørighet

Dette kapitlet tar utgangspunkt i den tredje gruppen av markører på transnasjonalisme hos Glorius og Friedrich (2006), det vil si mentale aspekter ved transnasjonalisme, som ofte karakteriseres av hybride identitetsdannelser. Ifølge Berg og Lauritsen (2009:175-190) er identitet et sentralt, men omdiskutert i begrep i migrasjonsstudier. Sentralt fordi migrasjon innebærer en endring av de ytre omgivelser, oppholdssted og øvrige livsbetingelser, som får konsekvenser på det indre plan i form av en slags reorientering når det gjelder ens egen posisjon, hva som er ens rolle, hvor man hører hjemme og hvem man egentlig er. Omdiskutert fordi identitetsbegrepet har blitt kritisert for å være vanskelig å fange opp, statisk, og essensialistisk. Enhver som har forsøkt seg på identitetsstudier har nok støtt på problemer i arbeidet med å definere og innsnevre begrepet (Vertovec 2001, Jenkins 2008:5-8). Denne studien følger Glorius og Friedrichs (2006) bruk av identitetsbegrepet som et spørsmål om tilhørighet, med andre ord hvor man føler at man hører hjemme, noe som utgjør den sentrale komponenten i hybrid identitetsdanning. I denne konteksten innebærer dette at "hjemme" ikke nødvendigvis betyr avsender- eller mottakerland, men gjerne utvalgte steder i hvert land. Alternativt kan "hjem" dreie seg om et forestilt hjem som ikke er verken her eller der, eller en tilhørighetsfølelse som ikke er knyttet til et konkret sted. Hybrid identitetsdanning dreier seg om å utvikle multiple eller tvetydige regionale, nasjonale eller transnasjonale identiteter, hvor et like sannsynlig utfall som at man integreres i begge land er at man segregeres i begge (Glorius og Friedrich 2006). Vi husker fra teorikapitlet at transnasjonalisme kan ses på som en form for bevissthet (Vertovec 2009:5-6). I denne sammenhengen innebærer det at transnasjonale migranter gjerne utvikler doble eller multiple tilhørigheter. Det som kjennetegner disse tilhørighetene er ofte følelsen av på en og samme tid være "hjemme hjemmefra", "her og der", eller for eksempel polsk-og-noe-annet, hvor man opprettholder flere tilhørigheter som kobler en til mer enn én nasjon.

For å besvare problemstillingen om den rurale og industrielle kontekstens innvirkning på følelsen av tilhørighet tar jeg utgangspunkt i at tilhørighetsbegrepet henger sammen med det å føle seg hjemme. Ikke først og fremst for å kartlegge hvor informantene føler seg hjemme, eller hvor sterk tilhørighet de eventuelt føler, men heller for å se på hvordan de reflekterer rundt sine egne følelser av tilhørighet, og hvilke faktorer som trer frem og fremheves som viktige for at disse følelsene skal oppstå og vedvare.

Kapitlet er todelt. I første del ser vi på forholdet mellom migrasjonsmotiver, fremtidsplaner og tilhørighet. Videre argumenterer Mulgan (2009) for at tilbakemeldinger fra omgivelsene har mye å

si. Vi skal derfor i del to se på hvilke trekk ved omgivelsene informantene fremhever som viktige for følelsen av tilhørighet, og hvordan de reflekterer rundt betydningen av tilbakemelding fra de ulike aspektene ved omgivelsene.

Migrasjonsmotiver og fremtidsplaner

I det første analysekapitlet var vi innom migrasjonsstrategier for kjernefamilier, og hvilken betydning disse hadde for boligstrategier. I den første delen av dette kapitlet ser vi på hvordan informantene kobler sammen migrasjonsmotiver, fremtidsplaner og følelsen av tilhørighet. Vi har tidligere vært inne på at fleste informantene forteller at de flyttet av økonomiske årsaker, som for eksempel problemer med å finne godt betalt arbeid i hjemlandet. I tråd med Friberg, Dølvik og Eldring (2013) var det lønnsnivået, og ikke tilgangen til jobber, som opplevdes som utslagsgivende. Den økonomiske motivasjonen blant informantene spenner fra økonomisk nødvendighet, i den forstand at man føler at man *må* flytte, til økonomisk opportuniste, hvor migrasjonshandlingen ikke oppleves som tvingende nødvendig, men mer som et en mulighet og et alternativ til hjemlandets arbeidsmarked og lønnsnivå.

For Bartek opplevdes migrasjonen som en nødvendighet. Han hadde allerede jobbet på Island i mange år før han dro til Norge, og på intervjuet hadde han bodd i Kommune 1 i åtte år. Han er forberedt på å bli der resten av yrkeskarrieren, og vil flytte tilbake til ektefellen i Polen når han når pensjonsalder. Selv om han fremhever mange positive sider ved å bo i Kommune 1 så oppfatter han ikke dette som hjemmet sitt. Å bo i Kommune 1 er ikke et mål i seg selv for Bartek. Det er snarere slik at arbeidslivet i Polen, hvor man etter hans utsagn “(...) bare går til jobb og bare har penger til å betale husleie og mat”, ikke fremstår som noe godt alternativ. Han gleder seg til å kunne flytte hjem til Polen igjen, selv om han er innforstått med at han ikke har noen fremtid i arbeidslivet der:

[Sånn] er livet, man kan ikke ha alt. Når jeg bor i Polen jeg har ikke penger og ikke rolig liv. Det er litt vanskelig der å få god jobb, og derfor måtte jeg vekk. (...) Det er derfor jeg jobber i Norge. Jeg vil ikke ha problemer, jeg vil ha et vanlig og rolig liv. Komfortabelt liv. (Bartek, 41)

Bartek har et instrumentalt, heller enn et sentimentalt, forhold til Kommune 1. For ham handlet det ikke *om* han skulle migrere, men *hvor* han skulle migrere, og når han snakker om hvorfor han trives i Kommune 1 så er det i pragmatiske ordelag. Migrasjonsmotivene har mye å si for hvordan informantene i studien knytter seg til oppholdsstedet. Å flytte for pengenes skyld later til å gi en

annen type tilhørighet til stedet man er på, enn å flytte fordi man ønsker forandring eller fordi man ikke føler man har muligheter i hjemlandet lenger. Det kan illustreres med eksemplet Daniel, som i motsetning til Bartek ikke følte at migrasjonshandlingen var en nødvendighet, men heller en mulighet. Han forteller at da han for første gang reiste til Norge, dro han på lykke og fromme sammen med venner. På intervju tidspunktet hadde han vært åtte år i Norge, inkludert de tre første årene hvor han jobbet sesong. Den opprinnelige planen var å tjene nok til å kunne flytte tilbake til Polen og bygge hus der, men etter noen år begynte han gradvis å endre mening. Her reflekterer han over hvorfor han og familien bestemte seg for å bli i Norge:

Det var først sånn at (...) det var sommer i Polen, og jeg dro hit med en kompis. Og etterpå var det sånn at, vent nå. Du jobber her fire måneder i året, og så kommer du tilbake til Polen, og da er det plutselig ikke noen som du kan snakke med, dine venner, fordi de har sine liv. Og du starter å tenke på kanskje noen andre måter. Og ja... så startet jeg å tenke at kanskje det blir fint å flytte hit og bo her, sånne ting. (...) Og mange av vennene mine er også borte fra Polen. De reiste til England, til andre plasser for å jobbe. (Daniel, 31)

I tillegg til en dragning mot de økonomiske mulighetene i Norge, som vi også finner hos Bartek, opplevde Daniel etterhvert å føle seg mindre hjemme i Polen, hvor han ikke lenger var en del av det daglige livet, og hvorfra mange av vennene hadde flyttet, og hvor det var vanskelig å få jobb og banklån. Migrasjonsmotivene for Daniel er økonomiske i større grad enn hos Eliza og Filipa i kapittel 1, hvor migrasjonsstrategiene var tuftet på ivaretagelse av familien. Men i tillegg til det økonomiske var beslutningen hos Daniel tuftet på følelsen av at han ikke hadde noen sosial forankring i hjemlandet lenger. Fire år med pendling mellom Norge og Polen bidro til at tilhørighetsfølelsen til opprinnelseslandet sakte men sikkert smuldret opp, i tråd med Andrzejewska og Ryes (2012) argumenter om segregerende prosesser i hjemlandet. Etersom Daniel og familien ikke så noen god fremtid i Polen, innstilte de seg på å bygge en fremtid i Norge.

Innstilling og fremtidsplaner er nøkkelord blant informantene når det gjelder spørsmålet om tilhørighet. Det kommer tydelig frem i Cezars migrasjonshistorie, som i likhet med Daniels startet da han åtte år tidligere bestemte seg for å søke lykken som sesongarbeider i Norge. Men mens Daniels plan var å flytte tilbake til Polen, var Cezars plan å bli i Norge - om ikke livet ut så i hvert fall arbeidslivet ut. Noen år senere har både Cezar og Daniel forkastet de opprinnelige planene sine. Nå er det Daniel som vil bli, mens Cezar har bestemt seg for å dra hjem igjen. Han og kona har kjøpt det han omtaler som "drømmehuset" i Polen, noe som får innvirkning på hva han tenker på som hjemme:

(...) For det blir aldri mitt hjemland dette, jeg tenker på Polen som hjemland, hit kom jeg bare for penger. Først jeg ville bo her permanent til pensjonist, men senere og etter noen år har jeg skiftet min tenkning om det, og jeg vil [dra] tilbake til Polen om flere år. Når jeg betaler mitt lån for huset jeg kjøpte i Polen. (Cezar, 30)

I likhet med Henryk og Igor, som i det første analysekapitlet illustrerer hvordan man kan være materielt forankret (for eksempel gjennom boligkjøp) uten at det nødvendigvis innebærer at man har et langsiktig perspektiv på oppholdet, har Cezar blikket vendt hjemover. Men i motsetning til Henryk og Igor, som tjener som eksempler på at hus og “hjem” ikke nødvendigvis er samme sak, knytter Cezar sin tilhørighet opp mot det materielle. Hans forestilling om hva som er “hjemme” er knyttet til drømmehuset som venter på ham i Polen, en gang i fremtiden. Han avskriver dermed Norge som hjemland, på bakgrunn av de fremtidsplanene han har. Den samme innstillingen finner vi hos mange av de andre informantene som har planer om å reise hjem igjen på et tidspunkt. Migrasjonsmotiver og fremtidsplaner har mye å si for hva informantene vil kalle “hjem”, og gjør seg gjeldende fra første dag.

Fremtidsplaner er naturligvis ingen sikker indikator på hva personer faktisk kommer til å gjøre i fremtiden (Friberg og Eldring 2011). Mange arbeidsinnvandrere ender opp med å endre fremtidsplaner opptil flere ganger (Dalby, Dyrliid, og Viggen 2013). Daniel og Cezar er gode eksempler på det. Men planer for fremtidig geografisk oppholdssted spiller unektelig en stor rolle i å forme innstillingen og tilhørigheten man har til et sted, i tråd med det berømte Thomas-teoremet som peker på at når mennesker oppfatter situasjoner som virkelige, blir de virkelige i sine konsekvenser (Thomas 1928). Vi husker at Filipa og familiens motivasjon for å flytte var at de trengte forandring, både på det private, sosiale og miljømessige plan. Etter noen år i Kommune 2 var både det materielle og følelsen av tilhørighet til stede. Det materielle i form av boligkjøp, og tilhørighetsfølelsen i form av at de var innstilt på å bli i Norge. Dette førte ifølge Filipa til at hun hadde, og fortsatt har, vanskeligheter med å relatere til enkelte av sine landsmenn på arbeidsplassen.

(...) Jeg ble litt isolert. Vi var nesten de første som kjøpte hus her, og jeg kom på jobb og sa «i går kjøpte jeg veldig fine lamper på IKEA, de går fra taket til gulvet, veldig billig, som vi slår på med fjernkontroll», og en kvinne ble så irritert på meg. Trommet med fingrene på bordet. Mange ble irritert, de ville også bo i fine hus, men de fleste måtte spare penger, og hadde planer om å jobbe masse og komme hjem til [hjemlandet]. Og jeg så at det var dårlig gjort av meg. Men jeg var glad, vet du, så jeg snakket om at jeg hadde malt huset og sånn. Det var litt dårlig sagt av meg, kanskje. (...) Men jeg føler at de som er her, og spesielt de som har planer om å reise tilbake, og som bare venter på en sjanse... noen ganger har vi innting å snakke om. (Filipa, 42)

Vi ser at migrasjonsmotiver og fremtidsplaner har innvirkning på følelsen av tilhørighet. Filipa peker på de store og små forskjellene dette utgjør i hverdagslivet, og særlig i relasjon til andre. Filipa har familien samlet, og hun eier huset hun bor i, så å være sammen med familien og å drive med oppussing er en del av hennes hverdag. I møtet med andre arbeidsinnvandrere, som har andre migrasjonsmotiver bak seg og andre fremtidsplaner foran seg, opplever Filipa en avstand. De personene hun snakker om, de som kom for pengenes skyld og som planlegger å reise hjem så fort de kan, har typisk ikke familien hos seg. Ettersom de ofte leier så driver de heller ikke med oppussing hjemme. Så når Filipa snakker om å gjøre hjemmelekser med barna eller male huset så har det sammenheng med den tilhørigheten hun føler, og det distanserer henne fra andre som ikke føler seg hjemme på samme måte. De er på mange måter i samme båt, for eksempel som arbeidsinnvandrere i fiskeindustrien og kolleger på fabrikken, men på andre måter er de på ulike planeter. Dette er hjemmet hennes, men det er ikke hjemmet deres, og det bidrar til å skape den avstanden mellom henne og de andre “fremmedspråklige” som hun her beskriver.

Så selv om fremtidsplaner ikke er noen garanti for hva man faktisk kommer til å gjøre i fremtiden, så har de innvirkning på følelsen av tilhørighet fordi de sier noe om hva man er innstilt på. Når man planlegger å bli jobber man mer aktivt for å føle tilhørighet og investerer mer i mottakerlandet, både materielt og mentalt sett. Når man planlegger å dra hjem er det gjerne motsatt. Man har blikket vendt mot hjemlandet, og etterstreber for eksempel ikke noen “normalisering av boligsituasjonen” i mottakerlandet, som Søholt et al. (2012) uttrykker det. De som uttrykker at de har åpne planer er som oftest også ett eller annet sted på bli eller dra-skalaen. Halvparten av informantene oppgir å ha åpne planer, men i samme åndedrag nevner alle disse hvilke preferanser og ønsker de har når det gjelder fremtidig oppholdssted. For disse informantene later det til at fremtidsplanene i grunnen er lagt, mens det de er åpne for, er endringer.

Tilbakemelding fra omgivelsene

Flere faktorer former informantenes følelser av tilhørighet. Vi har sett på hvordan trekk ved det rurale boligmarkedet legger til rette for boligkjøp, som ofte, men ikke alltid, har sammenheng med tilhørighet. Migrasjonsmotiver og fremtidsplaner er viktige komponenter.

Mulgan (2009) baserer seg på studier av innvandrerbefolkningen i et område i Øst-London, og tar utgangspunkt i at personer mottar tilbakemeldinger fra de fysiske og sosiale omgivelsene, og at disse tilbakemeldingene har mye å si for følelsen av tilhørighet til et sted. Disse systemene for

tilbakemelding spenner fra uformelle nettverk på mikronivå til politiske avgjørelser på makronivå, og gir en forklaring på hvorfor noen heterogene samfunn preges av en sterk følelse av tilhørighet og andre samfunn ikke, selv om de kan være temmelig homogene eller ha eksistert i lang tid. Personer føler tilhørighet når de viktigste systemene omkring dem, systemer som besørger viktige områder i livet som næring, omsorg, beskyttelse og velvære, sender signaler som bekrefter og gjenkjenner deres verdi. De ti områdene for tilbakemelding fra omgivelsene som fremheves av Mulgan (2009) er familie og venner, foreninger og organisasjoner, økonomi, makt og politikk, kultur, sikkerhet, fysiske omgivelser, boligmarkedet, offentlige tjenesteytere, og lov og orden. Mange andre tilbakemeldingsformer spiller inn, men de som er nevnt her bidrar til å gi forståelse av tilhørighet til et samfunn som noe som ikke oppstår i et tomrom - det avhenger av hvilke tilbakemeldinger man får fra de mange ulike sidene av samfunnet rundt seg.

Mulgan (2009) har en liste på ti punkter. Seks av disse aktualiseres i denne studien. Det de seks har til felles er at de er områder hvor den rurale konteksten og industrielle konteksten trer tydelig frem. De seks områdene som aktualiseres i denne analysen er bånd til familie og venner, økonomien, sikkerhet, forholdet til offentlige tjenesteytere, fysiske omgivelser, og boligmarkedet. Disse kan gi et innblikk i hva som er viktige og relevante tilbakemeldinger fra omgivelsene når det gjelder følelsen av tilhørighet for arbeidsinnvandrere i rurale distrikter. De punktene som fremheves av informantene berører nære, konkrete og hverdagslige områder av livet.

De punktene som som ikke aktualiseres dreier seg om det politiske systemet, kulturell representasjon, lovverket, og bånd til foreninger og organisasjoner. Dette betyr naturligvis ikke at de ikke er viktige områder for tilbakemelding. Tvert imot understreker Mulgan (2009) at negative tilbakemeldinger fra disse områdene, som fra de andre, fremmer segregerende prosesser. Når de utelates fra analysen er dette dels fordi områdene ikke ble aktualisert av informantene selv, og dels fordi noen områder, som nasjonal politikk og lovverk, befinner seg på et samfunnsnivå og et tematisk område som var utenfor rammene for denne analysen. I tråd med Glorius og Friedrich (2006) og Friberg (2012b) tas det høyde for strukturelle føringer på makronivå i denne studien, men de utforskes ikke, og de fremheves ikke eksplisitt.

Familiebånd

Uformelle men sterke bånd til familie og venner har sammenheng med at man føler tilhørighet når man har god tilgang på andre som kjenner en og bryr seg om en (Mulgan 2009). Første

analysekapittel tok for seg hvordan den rurale konteksten legger til rette for familiegjening og transnasjonale familiepraksiser gjennom å lette tilgangen til boligmarkedet, og den industrielle gjennom å tilby stabile arbeidsforhold. Her bygger vi videre på dette argumentet ved å se på hvordan disse familiepraksisene har innvirkning på følelsen av tilhørighet.

Alle informantene har slekt eller familie i nærheten på oppholdsstedet, enten ved at de har kjernefamilien samlet, eller ved at de har foreldre, barn, søsken eller andre slektninger i samme kommune. De fleste har også slekt og familie i hjemlandet. Familiebånd løftes frem som viktig i utvalget. Familiebåndene holder dem forankret i hjemlandet, og er grunnen til at de holder kontakten med hjemlandet. Mange valgte dessuten å migrere til en av kommunene i denne studien nettopp fordi de hadde slekt eller familiemedlemmer der fra før. En vanlig strategi er å la planene for hvor de skal bo i fremtiden, som vi har sett er av stor betydning for følelsen av tilhørighet, avhenge av den øvrige familien. For Eliza, for eksempel, kommer den fysiske nærheten til barna i første rekke, og her reflekterer hun over hvordan barnas fremtidige valg av bosted overstyrer eventuelle planer og ønsker som hun og mannen måtte ha:

I guess if the kids grow up here, they will not want to go back to Poland. And I'm a mother, so I think it's impossible to live another place than your kids. Especially if they have their own kids, for example. You have to be close to your family. It's not about the place you live, that doesn't matter. It's family that counts. (Eliza, 37)

Men familieband er også viktig for forankringen i mottakerlandet. De færreste går like langt som Eliza i å uttrykke at stedet de bor på ikke spiller noen rolle så lenge de er med familien, men mange som har opplevd en fullstendig eller delvis familiegjening gir uttrykk for en atskillig sterkere tilhørighet til oppholdsstedet etter at de fikk anledning til å bo sammen med familien igjen. Selv Bartek, som er innstilt på å dra hjem, gir uttrykk for dette på spørsmål om hva han savner fra hjemlandet: "Før sønnen min, men han bor med meg nå. Ikke noe mer. Ikke homesick."

Økonomi

Økonomien er et annet område som informantene får tilbakemeldinger fra. Positive signaler fra økonomien inkluderer tilgang til jobber såvel som muligheter for å avansere. Negative signaler innebærer diskriminering i arbeidslivet, eller følelsen av at den lokale økonomien ikke har interesse av arbeidsinnvandrerbefolkningen (Mulgan 2009).

I analysen trer det frem en ambivalens hos informantene på dette punktet. På den ene siden er det utvilsomt slik at uten arbeidsinnvandrerbefolkningen hadde ikke bedriftene hatt folk til å drive i

samme skala som de gjør i dag. I intervju med nøkkelinformanter fra kommunene og næringslivet er samtlige informanter tydelige på at arbeidsinnvandring er et gode, og en nødvendighet for å opprettholde et visst produksjonsvolum. De østeuropeiske informantene gir på den ene siden uttrykk for at de får sterke signaler fra arbeidsgiversiden og omgivelsene om at arbeidsinnvandrere og deres familier er velkomne, og at de er nødvendige for at hjulene skal gå rundt, og de fleste deler Jareks oppfatning:

In a big factory like here there is much production, and much fish, and many people who want to buy fish, and you need many people. Who would do all the production if we did not come here, where would they find people? (Jarek, 29)

På den andre siden er informantene også klar over at som østeuropeisk arbeidsinnvandrer på produksjonslinja kan man byttes ut. Arbeidsinnvandrerbefolkningen trengs for å få fabrikkene til å gå rundt, men den individuelle arbeidstaker kan i mange tilfeller erstattes. Arbeidsinnvandrere er en sårbar gruppe i perioder med ordredgang og påfølgende permitteringer. De har gjerne minst ansiennitet, eller er ansatt via bemanningsbyrå, og er følgelig de første til å bli permittert (Friberg og Eldring 2011). Oppdrettsindustrien i kommunene i denne studien har vært temmelig stabil de siste årene, med få permitteringer om man sammenligner med tidligere år. Å påta seg ansvar og bygge kompetanse gjennom kurs og sertifikater blir likevel en strategi for å gjøre seg uunnværlig eller uerstattelig for mange informanter. Bartek forteller at “jeg vil ha alt den bedriften kan lære meg”. Han har gjennom sine åtte år i bedriften tatt fagbrev, norskkurs, truckførerbevis og sertifikat for filetmaskin. Han har mye ansvar, og spiller en nøkkelrolle på arbeidsplassen. I følge en nøkkelinformant ansatt i bemanningsbransjen er dette en strategi som fungerer bra for mange:

Det som også er litt artig er at vi gjennom rekruttering, hvor folk går inn i helt vanlige jobber, er det mange av våre som går inn i spesielle posisjoner hos kundene. Det betyr at vi har funnet litt gode folk, linjeledere, [som er] tidlig på, og får ansvar. Vi fikk tilbakemelding på en av våre, hun er ikke permittert fordi hun hadde ansvar for buklist, etter at hun tok over har de ikke hatt en eneste klage. Før det var det bare prakt. Hun unngikk ansiennitetsgreiene, for hun betyr så mye for bedriften. (Nøkkelinformant 6)

Som vi så i forrige analysekapittel har en del av informantene påtatt seg arbeidsoppgaver og ansvar på linjeledernivå, utenfor produksjonslinja. Dette, i tillegg til kursing og fagbrev, later til å ha knyttet dem tettere til arbeidsplassen. Muligheter for å opparbeide seg denne typen industrispesifikk kompetanse på arbeidsplassen kan knyttes til trekk ved den rurale og industrielle konteksten, hvor de rurale forholdene legger til rette for boligkjøp og de industrielle forholdene vanskeliggjør segregerte arbeidslag.

Sikkerhet

Sikkerhet er et annet område for tilbakemelding fra omgivelsene. Tilbakemelding fra omgivelsene på at man er trygg er en viktig komponent i følelsen av tilhørighet. Det er vanskelig å føle tilhørighet om man føler seg fysisk utrygg i gatene, og følelsen av tilhørighet er sterkt påvirket av nivået av voldskriminalitet og antisosial oppførsel (Mulgan 2009). Mange informanter fremhever at livet i Kommune 1 og Kommune 2 føles trygt. Karina, for eksempel, forteller at før hun flyttet til Kommune 2 bodde og jobbet hun flere steder, blant annet i flere internasjonale storbyer og et krigsherjet land, og hun hadde mange ganger tidligere opplevd å befinne seg i risikofylte omgivelser. Hun påpekte imidlertid at hun ikke følte seg særlig utrygg på den tiden. Det begynte først i forbindelse med et besøk i hjemlandet, etter at hun hadde bodd en tid i Kommune 2:

I feel so secure here on the island. When I went to Poland for holiday, in February (...) I was afraid that somebody would rob me, that somebody would harm me, you can feel the danger. You can feel crazy people, or drunk people, like you have to watch your back. And you have to watch your purse, too, so somebody won't steal something from you. (...) Here I don't have this stress. (...) And I don't know anyone who's been robbed here, so I feel secure. Often we will leave our car open, and our house open, and I'm not afraid that somebody will steal something. And that's very important. (Karina, 37)

Karina nevner "den ulåste døra", et ofte brukt uttrykk med ulike konnotasjoner, avhengig av om det brukes i en rural eller en urban kontekst. I storbyen er en ulåst dør et bilde på uforsiktighet, dumskap og innbruddskriminalitet, mens i forbindelse med den rurale konteksten fungerer samme analogi som et bilde på trygghet, godt naboskap og det gode liv på bygda (Berg og Lysgård 2004, Haugen og Stræte 2011). I denne sammenhengen er det nærliggende å tolke det dithen at Karina egentlig ikke snakker om hjemlandet kontra Norge, men heller det rurale kontra det urbane.

Fysiske omgivelser

Tilbakemelding fra de fysiske omgivelsene har stor innvirkning på følelsen av tilhørighet. Attraktive bygninger, positiv arkitektur, trær og grønne lunger, og en hyggelig atmosfære i offentlige rom kan få folk til å føle seg hjemme. På samme måte kan mangelen på disse faktorene forsterke følelsen av utenforskap (Mulgan 2009). De fysiske omgivelsene fremstår som viktige for mange av informantene. Så godt som hele utvalget kommer fra urbane områder i hjemlandet, og overgangen fra by til land oppleves for mange som en like stor omstilling som overgangen fra hjemlandet til Norge. Mange trekker frem typiske trekk som skiller den rurale konteksten fra den urbane, som for eksempel lite trafikk, få folk, ren luft, muligheter for fisketurer, båtturer og fjellturer, og som de

opplever at gir en følelse av ro. Andre gir uttrykk for en tilhørighet som later til å være lokalt forankret, men uten å trekke frem spesifikke trekk ved omgivelsene.

Jeg vil gjerne fortsette å bo her, fortsette på samme måte, jeg er helt fornøyd med livet mitt. Jeg har prøvd å bo i hovedstaden, jeg har prøvd å bo på mindre plasser, jeg bodde i en veldig fin by med fin skog, fin natur. Men her trives jeg best spesielt her i Kommune 2. Når vi må kjøre til Trondheim, så føler jeg at jeg ikke hører til der... ikke i Trondheim. Egentlig i Kommune 1 også, jeg hører ikke hjemme der. Men her kjenner jeg meg som hjemme. (Filipa, 42)

Å trekke frem positive sider ved de fysiske omgivelsene er karakteristisk for de av informantene som har planer om å bli boende. For den delen av utvalget som er innstilt på å returnere til hjemlandet (og kanskje enda viktigere: hjembyen), oppleves de samme rurale trekkene imidlertid som en bekreftelse på utenforskap. De føler seg understimulerte og isolerte i Kommune 1 og Kommune 2, og lengter etter typiske storbytrekk, som Henryk illustrerer her:

[I miss] food and people. And the bigger cities, the noisy, loud towns... here there's no noises, everything is silent and slow. And I know why the young people escape from Kommune 1, to Trondheim, Oslo. The life in Trondheim and Oslo is better. But I'm pleased I'm here, because here I can save my money, not spend them. In the cities I would live from month to month. But here we can save money, we have money. That's why we hide here, something for something. (Henryk, 31)

Vi husker Berg og Lysgårds (2004) inndeling i de to begrepsparene om forståelsen av bygda og byen som enten idyllisk kontra fæl, eller tradisjonell kontra moderne. Der hvor de informantene som føler sterkest tilhørighet til oppholdsstedet maler et bilde av den idylliske bygda, trekker Henryk frem trekk ved den tradisjonelle, hvor alt er "stille og tregt". Likeledes er hans forståelse av den moderne byen i sterk kontrast til hos Karina ovenfor, som trekker frem karakteristikk som kjennetegner den fæle byen. De samme fysiske omgivelsene som gjør at Karina føler seg trygg og ivaretatt, og som Elizas foreldre i første analysekapittel assosierer med ferie og avslapning, gir Henryk følelsen av å gjemme seg bort. For ham er det å bo i Kommune 1 en metode for å unngå økonomiske fristelser, slik at han på sikt kan oppfylle drømmen om å reise tilbake til hjemlandet og hjembyen, hvor det gode liv finnes for ham.

Offentlige tjenesteytere

Offentlige tjenester som ytes av folket såvel som å tjene folket er et viktig område for tilbakemeldinger. I rurale samfunn bor politimenn, helsearbeidere og lærere i de samme lokalsamfunnene som de jobber for. I byene er mønstrene mindre lineære og mer innfløkte, og

diskrepansen mellom offentlige tjenester og det øvrige samfunnet skaper spenninger som kan bidra til å svekke tilhørighetsfølelsen (Mulgan 2009).

Do you know your neighbours?

Most of them. They are very nice. And we always get help, and if there is something happening in the area they always let us know, so we are well integrated, I guess. And most of them are teachers. Three, four of them. That's very good for the kids, and for us –we always know what is going on in the school. If there is something wrong they always give us a call. I think parents have to know what is going on. I think in Poland, the parents are often too busy to take care of everything, so they have not enough contact with the schools. Then bad things can happen with the kids in the ungdomsskole, and that's an age where you have to know what is going on with the kids. You have to know what is going on in their free time, so... I think also this kind of work, where we don't work more than eight hours, is giving us opportunities to have a little bit more time for the kids. And that's good. (Eliza, 37)

Vi så i forrige analysekapittel hvordan nabolaget kan fungere som en arena for praktisering av norsk for arbeidsinnvandrere, og her er enda et område hvor naboer spiller en rolle. Når tilgang på offentlige tjenesteytere fremheves som en viktig komponent i følelsen av tilhørighet kan det være fordi det bidrar til å trekke tråder mellom de ulike sfærene av personers liv, som når Eliza får tilgang til barnas lærere utenom skoletiden. Et viktig poeng her er at Eliza kommer fra en storby. Når hun sammenligner med forholdene i hjemlandet kommer det frem at den egentlige sammenligningen hun gjør er på en urban-rural-dimensjon, og ikke mellom to land. Hun ser på denne tilgangen som en bonus i dagliglivet, og ikke noe hun forventer, basert på tidligere erfaringer. For Eliza betyr dette en sjanse til å kople sammen viktige elementer av hverdagen, og det at den rurale konteksten gir anledning til dette forsterker den tilhørighetsfølelsen hun har.

Hjem

Hjem er det siste punktet på denne listen over områder for tilbakemelding fra omgivelsene. Hvis innvandrere og deres familie og venner har tilgang på og råd til gode boligløsninger i lokalsamfunnet, og innbyggerne er villige til å leie eller selge til dem, så mottar man positive signaler. En autonom boligprosess, det vil si at man til en viss grad kan bo hvor man ønsker (eller i det minste unngå å bo hvor man ikke ønsker), er også viktig (Mulgan 2009).

Tilgang på og råd til gode boligløsninger og en autonom boligsituasjon er trekk som karakteriserer den rurale konteksten i større grad enn den urbane. Vi har gått gjennom i første analysekapittel hvordan arbeidsinnvandrerne har bedre adgang til boligmarkedet i Kommune 1 og Kommune 2 enn

de ville hatt i en storby, og hvordan dette påvirker transnasjonal utfoldelse i form av kontakt med hjemlandet. Som Filippa viser til så påvirker det også følelsen av tilhørighet til stedet man bor på:

Drar dere dit ofte?

Ja, vi bruker å reise dit en gang per år. Men mest fordi foreldrene vil jo gjerne se oss alle. Da vi kjøpte huset her så føler vi oss hjemme her, ikke der. (Filipa, 42)

Filipa og familien har fortsatt en form for tilhørighet til Litauen i form av kontakt med familie og venner der. Når hun forteller at familien drar på en årlig "pliktreise" til Litauen for å besøke slektninger, uttrykker hun samtidig at de på mange måter ikke føler at de hører hjemme der lenger. Videre kopler hun sammen en form for materiell tilhørighet med en mental tilhørighet når hun forteller om hvor viktig huskjøpet var for at de skulle knytte seg til Kommune 2 som hjemplass. For informantene kan det være slik at det spiller en stor rolle for følelsen av tilhørighet hvorvidt man eier eller leier huset man bor i. Imidlertid kan følelsen av tilhørighet være sterkt tilstede uten at man ennå har kjøpt egen bolig, som i Karinas tilfelle, eller man kan ha kjøpt egen bolig uten å nødvendigvis føle tilhørighet til stedet man bor på, som hos Henryk. Poenget er at den rurale boligkonteksten gjør det mulig for noen å føle en tilhørighet uten at de materielle forutsetningene ennå er på plass, og for andre å knytte seg materielt til stedet de bor på som en ren økonomisk investering heller enn en investering i en fremtid som fastboende på det stedet. For informantene blir huskjøp ikke nødvendigvis en forutsetning for tilhørighet, men snarere en av flere faktorer som kan støtte opp om og forsterke en allerede eksisterende tilhørighetsfølelse.

Oppsummering

Vi har i første del av dette analysekapitlet sett hvordan migrasjonsmotive og fremtidsplaner har stor betydning for arbeidsinnvandrerens følelser av tilhørighet. I det første analysekapitlet tok vi for oss migrasjonsstrategier og fremtidsplaner, og hvilken betydning disse hadde for boligstrategier. I den første delen av dette kapitlet ser vi på hvordan informantene kobler sammen migrasjonsmotive, fremtidsplaner og følelsen av tilhørighet. Det som later til å være utslagsgivende er hvilke fremtidsplaner man har.

I andre del av kapitlet fokuseres det på den innvirkningen de ytre omstendighetene har på følelser av tilhørighet. Områder som omfatter familieband, økonomi, sikkerhet, fysiske omgivelser, offentlige tjenesteytere og hjem gir tilbakemelding til arbeidsinnvandrerne på hvorvidt de er ønsket, noe som igjen får innvirkning på arbeidsinnvandrerens tilhørighetsfølelse. Analysen viser at mange

trekk ved det rurale og det industrielle sender positive tilbakemeldinger til arbeidsinnvandrerbefolkningen. For mange av informantene later det til at tilbakemeldinger fra disse områdene tolkes ut fra det perspektivet de har på oppholdet, som når informanter som vil bli boende tolker trekk ved livet på bygda som trygt og avslappende, mens informanter med planer om å returnere til hjemlandet tolker de samme trekkene som kjedelige.

Diskusjon

Analysekapitlet tok for seg den rurale og industrielle kontekstens innvirkning på transnasjonal utfoldelse for østeuropeiske arbeidsinnvandrere gjennom å se på arbeidsinnvandreres transnasjonale boligpraksiser, språklige transnasjonalisme, og følelser av tilhørighet. I dette kapitlet får vi først en oppsummering og drøfting av funn innenfor hvert enkelt tema. Deretter får vi en diskusjon omkring inndeling i tilpasningsstadier og i transnasjonale sfærer, og et forslag til hvordan disse kan kombineres.

Bolig

I første del av analysen var vi innom flere aspekter ved boligstrategier for arbeidsinnvandrere. Et poeng som kommer frem er hvordan både migrasjonsstrategier og boligstrategier har sammenheng med familielivet. Migrasjonshandlingen er en strategi for ivaretagelse av familien for mange, og boligkjøp er en forlengelse av disse strategiene. Et annet poeng som kommer frem er at boligkjøp muliggjøres i større grad i den rurale konteksten enn i den urbane. Dette på grunn av de trekk som karakteriserer det rurale boligmarkedet, som lavere boligpriser og mer familie- og besøksvennlige boligtyper. I forlengelsen av dette ser analysen på hvordan boligkjøp har sammenheng med perspektiv på oppholdet. I forskningslitteraturen antas det ofte at boligkjøp er forbeholdt de arbeidsmigrantene som har tenkt å bli boende på permanent eller semi-permanent basis (Friberg og Eldring 2011, Dalby, Dyrliid, og Viggen 2013). Dette reflekteres bare delvis i min analyse. For noen er boligkjøp en investering i fremtiden i oppholdslandet, mens for andre kan tilgangen til boligmarkedet være en investering i en fremtidig retur til hjemlandet. Analysen tar også for seg hvilke konsekvenser det får for den transnasjonale utfoldelsen at arbeidsinnvandrerne får tilgang til boligmarkedet i den rurale konteksten. I forskningslitteraturen er kontakt med familie og venner via hjemreiser, telefon eller internett de vanligste formene for opprettholdelse av transnasjonale bånd. Denne analysen viser at det å ta imot besøk fra hjemlandet for mange fungerer som erstatning for hjemreiser. Trekk ved det rurale legger til rette for kjøp av bolig med plass til gjester, og i tillegg legger de fysiske omgivelsene til rette for at arbeidsinnvandrernes slektninger foretrekker å legge feriene til arbeidsinnvandrernes oppholdssted heller enn motsatt.

Bolig og besøk

Glorius og Friedrich (2006) tar for seg spørsmålet om hvorvidt mobilitet er hovedelementet i transnasjonal utfoldelse. Med andre ord, er det slik at migranter må bedrive fysisk sirkulær forflytning mellom avsender- og mottakerland for at transnasjonale sosiale rom skal etableres og opprettholdes? Arbeidsmigrantene i deres studie praktiserer hyppig sirkulær mobilitet for å kombinere sosialt liv i opprinnelseslandet med arbeidsliv i mottakerlandet, men transkulturalisering og hybrid identitetsdanning forekommer i liten grad. De tolker dette som at transnasjonal mobilitet kan eksistere på høyt nivå, uten at dette nødvendigvis betyr at de to andre sfærene er like høyt utviklet.

Mine funn peker mot at det er ikke nødvendigvis slik at migrantene selv må forflytte seg over landegrenser med jevne mellomrom for at transnasjonale sosiale bånd skal opprettholdes. Migrantene finner andre måter å holde kontakten med hjemlandet på. For migrantene i denne studien er besøk hjemmefra en like vanlig måte å opprettholde kontakten med hjemlandet på som å reise dit selv, og mange foretrekker å ta imot besøk fremfor å reise selv.

Den rurale konteksten later til å spille en stor rolle i denne formen for opprettholdelse av transnasjonale bånd. Analysen viser at arbeidsmigrantene får lettere tilgang til boligmarkedet i den rurale konteksten enn i den urbane, og at de er interessert i å benytte denne tilgangen. Satt litt på spissen kan man si at det å eie et hus på landet med hage og plass til gjester legger mer til rette for både familiegjenforening og besøk av øvrig familie og slekt hjemmefra, enn å leie et rom i en brakkerigg i byen. Vi har også sett hvordan den industrielle konteksten for denne oppgaven legger føringer for transnasjonal utfoldelse. Fast ansettelse og stabile arbeidsforhold i en industri med helårsproduksjon gir økonomisk stabilitet og incentiver for å bli boende, i motsetning til den løsere arbeidstilknytningen som preger arbeidsforholdene i bransjer som belyses i den urbane migrasjonslitteraturen. Disse trekkene ved det industrielle får også innvirkning på tilgangen til boligmarkedet, ved at den stabile arbeidssituasjonen åpner for at arbeidsinnvandrerne får innvilget boliglån.

Disse faktorene får stor innvirkning på hvordan transnasjonale bånd opprettholdes, gjennom at de lokale transnasjonale (som migrantenes foreldre eller søsken) "overtar" en del av den fysiske mobiliteten. Dermed er det ikke bare arbeidsinnvandrerne som reiser hjem og slik opprettholder transnasjonale bånd. Ved at de lokale transnasjonale reiser for å besøke migrantene i mottakerlandet kan båndene til hjemlandet fortsatt opprettholdes gjennom innslag av mobilitet i form av fysisk

forflytning. men den rurale og industrielle konteksten legger til rette for mer komplekse former for mobilitet enn det som kommer frem hos Glorius og Friedrich (2006) og Andrzejewska og Rye (2012).

En måte å tolke funnene fra første del av analysen på er dermed at fysisk forflytning fortsatt er en sentral komponent i utviklingen og opprettholdelsen av transnasjonale sosiale bånd, men at den fysiske forflytningen ikke nødvendigvis må foretas av migrantene selv. Det er naturligvis forskjeller på det å ta imot besøk hjemmefra, og det å selv reise hjem. Å besøke hjemlandet er for noen en opplevelse med sterke emosjonelle konnotasjoner omkring de fysiske omgivelsene, hverdagslige rutiner og praksiser, mat, språk og sanseopplevelser, i tillegg til de sosiale omgivelsene (Skrbiš 2008). Andre har ikke nødvendigvis sterke følelser knyttet til hjemlandet, men å få besøk blir likevel ikke det samme som å reise hjem. Likevel er kontakten med venner og familie den viktigste grunnen til hjemreisene for de mer sirkulære migrantene som foretar hyppige hjemreiser (Friberg, Dølvik, og Eldring 2013), og migranter som har blitt immobile i mottakerlandet holder kontakten med familie, slekt og venner i hjemlandet via telefon, brev og internett.

For informantene i Andrzejewska og Rye (2012) sin studie var den rurale og industrielle konteksten rundt oppholdsstedet en medvirkende faktor i å fremme segregerende prosesser i både avsender- og mottakerland. Det later ikke til å være tilfellet i denne studien. Analysen tyder på at besøk hjemmefra, som den rurale og industrielle konteksten legger til rette for, kan være en tilfredsstillende måte for mange migranter å opprettholde transnasjonale sosiale bånd til hjemlandet på. Besøk hjemmefra blir dermed en måte å assimileres i mottakerlandet på, samtidig som segregering i mottakerlandet motvirkes. Konteksten som arbeidsinnvandrene befinner seg i bidrar slik til både tilpasning i mottakerlandet og opprettholdelsen av transnasjonale sosiale bånd, og ikke til at man blir “lost in transnational space”, som hos Andrzejewska og Rye (2012).

Språk

Andre del av analysen tok for seg arbeidsinnvandrenes strategier og opplevelser i forbindelse med språk og språkopplæring. Når det gjelder motivene for å lære norsk kommer det frem at mange vil lære norsk for sin egen del, enten fordi de ser mange positive sider ved det, eller fordi de kjenner på negative følelser ved å ikke kunne norsk. Andre ser på norskkunnskaper som en strategisk investering. Med tanke på utførelse av språkopplæring opplever informantene den rurale konteksten

som både en fordel og en ulempe. At kommunene og bedriftene er ivrige på å integrere arbeidsinnvandrerne gjennom språkopplæring oppleves som en fordel, det samme gjør de små klassene. At opplæringstilbudet er mer begrenset på bygda enn i byene oppleves som en ulempe.

I teorien er arbeidsplassen en viktig arena for å praktisere norsk (IMDi 2011). Dette reflekteres ikke nødvendigvis i utvalget i denne studien. Hvorvidt informantene får praktisert norsk i arbeidstiden har sammenheng med den industrielle og rurale konteksten på flere punkter. I foredlingsindustrien kreves mange hender på produksjonslinja, hvor arbeidsoppgavene ikke krever norskkunnskaper. Produksjonslinja er et støyende sted hvor det benyttes hørselvern, som for mange virker hemmende på evnen til å kommunisere verbalt. Den rurale og industrielle konteksten med sine små forhold og blandede arbeidslag forhindrer den typen segregering på arbeidsplassen som kommer frem i den urbane migrasjonslitteraturen. Det lar seg vanskelig gjennomføre å gå en hel arbeidsdag uten å snakke andre språk enn morsmålet. Mange opplever det likevel som mer praktisk og lystbetont å lære hverandres morsmål enn å lære norsk.

Samtidig jobber en del av informantene utenfor produksjonslinja, med arbeidsoppgaver som krever kurs og sertifikater, og som medfører mye interaksjon med både over- og underordnede. For disse er arbeidsplassen i langt større grad en viktig arena for å praktisere norsk. Naboer på bygda omgås mer enn naboer i byene (Villa 2005), og mange informanter forteller at kontakt med naboene er en anledning til å praktisere norsk.

Komplekse språkstrategier

Arbeidsinnvandrerens språklige strategier i denne oppgaven er ment å skulle representere Glorius og Friedrichs (2006) transkulturelle sfære, hvor språk er en viktig bestanddel. I deres modell innebærer transkulturalisering at man legger bak seg mange av sine medbragte kulturelle uttrykk og at det oppstår en hybridkultur, bestående av elementer fra kulturen i både avsender- og mottakerland. Funnene fra analysen tyder på at migrantene praktiserer transkulturalisering i høy grad, men på ulike måter, med bakgrunn i ulike motiver, og i ulik utbredelse. Hybridiseringen av kultur kommer godt til syne i de språklige praksisene både på arbeidsplassen og hjemme. Et interessant trekk er at det er mer enn bare elementer fra den enkelte migrants hjemland og mottakerland som blandes, men også elementer fra andre personer man arbeider og omgås med, noe som skjer når migrantene lærer hverandres morsmål i stedet for norsk. En mulig tolkning av dette er at kulturelle uttrykk til en viss grad kan frikobles fra den nasjonale konteksten selv om den lokale

konteksten fortsatt har innvirkning. Det styrker også påstanden om at de ulike sfærene kan opptre noenlunde uavhengig av hverandre.

Forskningslitteraturen peker mot at innvandreres perspektiv på oppholdet er utslagsgivende både når det gjelder boligstrategier og språkstrategier (IMDi 2008, Dalby, Dyrliid, og Vigger 2013, Friberg, Dølvik, og Eldring 2013). Funn fra analysen i denne studien peker i retning av et mer komplekst bilde og flere medvirkende faktorer. Fremtidsplaner ses på som en medvirkende faktor for hvorvidt arbeidsinnvandrere velger å lære seg norsk, men funnene tyder på at det er flere faktorer enn perspektivet på oppholdet som avgjør. En annen medvirkende faktor later til å være hvorvidt man har ansvarsområder i arbeidssammenheng. Her går skillet i større grad mellom de som har ansvarsoppgaver med krav til norskkunnskaper og mye interaksjon med over- og underordnede, og de som har mer tradisjonelle arbeidsoppgaver på produksjonslinja. For den første gruppen føles norskkunnskaper mye mer relevant enn for den andre. For den andre gruppen, de som jobber på produksjonslinja, kan for eksempel medarbeideres morsmål føles mer relevant enn norsk. Mange i flerkulturelle arbeidslag opplever kjennskap til norsk som lite relevant i arbeidssammenheng. Russisk eller slovakisk kan være vel så gangbar valuta på arbeidsplassen som norsk. Transkulturell språklig utfoldelse dreier seg altså ikke bare om avsenderlandets og mottakerlandets språk. Dette kan tolkes som at i likhet med boligstrategiene er den språklige utfoldelsen for kompleks til at arbeidsinnvandrerne kan deles inn etter hvem som vil bli og hvem som vil dra.

En tredje medvirkende faktor som går på tvers av perspektiv på oppholdet kan være internaliserte forventninger fra omgivelsene. Berger og Luckmann (2000:135-150) peker på tre faser av virkelighetskonstruksjon. I eksternaliseringsfasen, den første fasen, formes eksplisitte utsagn om hva som er virkelig og sant. Deretter, i objektiviseringsfasen, frikobles disse utsagnene fra de opprinnelige kildene, og fremstår derfor som uavhengige sannheter. I internaliseringsfasen tar personer opp disse utsagnene og gjør dem til sine egne. Slik kan normer, regler eller forventninger fremstå som naturlige, sanne eller "noe man bare gjør". Dette kan gjelde for de forventningene som arbeidsmigranter møter om at migranter bør lære norsk, og er en måte vi kan forstå den tilsynelatende selvmotsigelsen blant mange migranter på, hvor de påpeker at de ikke har bruk for å kunne norsk verken i arbeidssammenheng eller privat, mens de likevel ytrer ønske å lære norsk. Dette har sammenheng med den rurale og den industrielle konteksten i den forstand at både kommune og arbeidsgiver er interessert i å integrere arbeidsinnvandrere, og ser på språkopplæring som et integrerende virkemiddel. Kommunene for å få opp befolkningstallet, og for å få familier til kommunen som holder liv i grendene, og arbeidsgiverne for å få en stabil og integrert arbeidskraft.

De lokale strukturelle føringene kan slik påvirke språklige strategier gjennom forventninger fra arbeidsgiver og de sosiale omgivelsene.

Det er i det hele tatt mange faktorer som spiller inn i tillegg til fremtidsplaner, og som peker mot at lokale strukturelle føring i den rurale og industrielle konteksten som arbeidsinnvandrerne lever og arbeider innenfor, har innvirkning på arbeidsinnvandrerens språkstrategier.

Tilhørighet

Analysen viser at det later til at migrasjonsmotiver alene ikke er avgjørende for hvorvidt informantene føler seg hjemme på sitt nye bosted. Derimot ser vi at fremtidsplaner har stor betydning. Det som skiller informantene som føler seg hjemme i Kommune 1 og 2 fra de som ikke føler seg hjemme er hvorvidt de har planer og ønsker om å bli boende, eller om de har blikket vendt mot hjemlandet.

Familiebånd, økonomi, sikkerhet, fysiske omgivelser, offentlige tjenesteytere og hjem er områder som gir tilbakemelding til arbeidsinnvandrerne på om de er ønsket, i tråd med Mulgan (2009). Også her går det et skille basert på fremtidsplaner. For mange av informantene later det til at tilbakemeldinger fra disse områdene tolkes ut fra det perspektivet de har på oppholdet. For eksempel opplever informanter som vil bli boende mange av de typiske trekkene ved livet på bygda som trygt og avslappende. Samtidig kan informanter med planer om å returnere til hjemlandet se på de samme omgivelsene som spennende og kjedelige.

Ways of being, ways of belonging

Vi har sett at koblingen mellom tilpasning og fremtidsplaner er en gjenganger i forskningslitteraturen (Friberg 2012b, Dalby, Dyrliid, og Viggen 2013). Funnene i denne studien tyder på at fremtidsplaner bare er én av flere avgjørende faktorer i forbindelse med bolig og språk, altså materiell transnasjonalisme og transkulturalisering. Når det kommer til spørsmålet om tilhørighet, derimot, later det til at fremtidsplaner en helt avgjørende faktor. Hvordan forklare dette skillet mellom de ulike meninger som arbeidsmigranter legger i sine transnasjonale strategier, handlinger og væremåter? Skillet mellom materielle, kulturelle og mentale sfærer av transnasjonalisme er et teoretisk og analytisk grep. Hverdagslivet, derimot, lar seg ikke alltid dele inn i sfærer. Mange

områder av tilværelsen går inn i hverandre, overlapper og påvirker de andre områdene. En utfordring blir da å diskutere hvordan de ulike sfærene henger sammen, men samtidig holde dem atskilt.

En nyttig inngang til denne diskusjonen finner vi i Levitt og Glick Schillers (2004) inndeling i transnasjonale ways of being og ways of belonging. Ways of being innebærer at personer kan befinne seg innenfor en kategori, et transnasjonalt sosialt felt, hvor man kan utfolde seg transnasjonalt uten at man nødvendigvis identifiserer seg med denne kategorien. Ways of being kan knyttes til materielle og kulturelle markører på transnasjonalisme, altså de faktiske relasjoner som man inngår i, og de handlinger som utføres. Ways of belonging innebærer at man inngår i transnasjonale væremåter som en bevisst handling knyttet til ens identitet, og kan knyttes til mentale markører på transnasjonalisme. Ways of being *kan* være et uttrykk for ways of belonging, men det *må* ikke være det.

Når empiriske undersøkelser deler arbeidsmigranternes tilpasning inn i stadier uten noen måte å skille mellom de ulike sfærene av levd liv på, later det til at forskningslitteraturen antar et sammenfall mellom ways of being og ways of belonging. Funnene fra analysen i denne studien kan derimot tolkes som at disse to i mange tilfeller ikke sammenfaller. Personer kan inngå i transnasjonale ways of being gjennom å ta del i migranterfaringen i fellesskap med andre migranter, og befinne seg på samme tilpasningsstadier materielt og/eller kulturelt sett, men den felles erfaringen kan oppleves helt forskjellig avhengig av hvilket perspektiv man har på oppholdet - altså avhengig av hvorvidt man inngår i ways of belonging. For eksempel kan besøk til hjemlandet ha et helt annet innhold for personer som har ønsker og planer om å returnere en dag, enn for personer som drar på "pliktreiser" for å besøke familie og slekt men som ikke har noe ønske om å flytte tilbake.

Å se på transnasjonal utfoldelse som uttrykk for ways of being og ways of belonging er et nyttig redskap også når tilbakemeldinger fra omgivelsene skal forstås. Mulgan (2009) argumenterer for at følelsen av tilhørighet er et resultat av tilbakemeldinger fra de ulike sidene ved omgivelsene. Positive tilbakemeldinger fremmer tilhørighet, mens negative tilbakemeldinger hemmer disse følelsene. Dette gir god innsikt i hvordan omgivelsene kan ha innvirkning på følelsen av tilhørighet, men funn fra analysen tyder i tillegg på at migrantene oppfatter signaler fra omgivelsene forskjellig avhengig av hvilke fremtidsplaner de har, selv om de tilsynelatende befinner seg i den samme konteksten. Tilbakemeldingene fra omgivelsene fortolkes inn i allerede eksisterende eller fraværende tilhørighetsfølelser, og later til å virke forsterkende på disse.

En inndeling av transnasjonal utfoldelse i ways of being og ways of belonging kan dermed bidra til å forklare hvorfor de informantene som vil reise hjem ser på de rurale trekkene som kjedelige, mens de som vil bli fremhever den idylliske bygda, i tråd med Berg og Lysgård (2004). Et fortolkende syn på hva som konstituerer det rurale støtter opp under denne forklaringen, og til grunn for fortolkningen ligger altså spørsmålet om hvorvidt man inngår i ways of belonging eller bare ways of being. Ways of being blir brillen man ser seg selv i det rurale gjennom, og dette former måten man forholder seg til og fortolker signaler fra omgivelsene på. Slik kan ikke bare de objektivt beskrivende kvalitetene ved det rurale ha innvirkning på tilpasning og transnasjonal utfoldelse, men også den fortolkende måten å oppfatte ruralitet på.

Sfærer og stadier

Glorius og Friedrich (2006) sin modell for transnasjonalisme skal i teorien dekke alle former for transnasjonalisme, både de fysiske, kulturell og mentale. En svakhet med modellen er imidlertid at den ikke tar høyde for hvordan transnasjonal utfoldelse endres i takt med økt botid. Botid, både faktisk og planlagt, er nøkkelen til å forstå mange av arbeidsinnvandrernes strategier og utfordringer (Sandlie og Seeberg 2013). Glorius og Friedrich (2006) peker på at det eksisterer mange variasjoner av transnasjonalisme på tvers av tid og rom, og en av årsakene til disse variasjonene er botiden i mottakerlandet. Modellen som legges frem tilbyr imidlertid ikke noe verktøy for å inkorporere botid. En tredeling av transnasjonalismebegrepet egner seg godt til en analyse av transnasjonal utfoldelse over ulike sfærer, men ved å konseptualisere transnasjonalisme som et øyeblikksbilde kan verdifulle nyanser gå tapt. Migrasjon og transnasjonalisme er dynamiske prosesser, som alltid er i endring og sjelden er lineære. Det innebærer at transnasjonal utfoldelse som relativt ny migrant er noe helt annet enn transnasjonal utfoldelse for mer etablerte migranter. For å få en bedre forståelse av transnasjonal utfoldelse bør man ta hensyn til at migrasjons-erfaringen og situasjonen for migranter endrer seg med tiden.

Friberg (2012b) argumenterer for at tilpasning må konseptualiseres som en dynamisk prosess som utvikles over tid. Som vi har sett, deler han tilpasningsprosessen inn i tre stadier. Det første stadiet er innledende, og preges av kortvarige opphold, spesifikke returdatoer og doble referanserammer. Det andre stadiet er det transnasjonale pendlerstadiet. Dette stadiet preges av usikkerhet, returdatoen er lagt på is, og arbeids- og boligforholdene kan ha bedret seg, men ofte lider familielivet, og

dermed tvinges en avgjørelse om fremtiden frem. Det tredje stadiet karakteriseres ved at hovedhusholdningen flyttes fra hjemlandet til mottakerlandet, gjerne motivert av familiære hensyn.

Glorius og Friedrich sin modell har mye å tjene på å legge til elementer av tilpasningsstadier. Ved å konseptualisere utfoldelsen i transnasjonale sfærer som dynamiske prosesser får vi lagt til en dimensjon for dybde, og ikke bare bredde. Dette kan bidra til å gi en rikere forståelse av transnasjonal utfoldelse, både innenfor og på tvers av de tre sfærene. For eksempel har vi allerede sett at Dalby, Dyrli og Vigen (2013) konseptualiserer migranters boligsituasjon som en dynamisk prosess. På samme måte vil en inndeling i stadier tjene på å legge til en inndeling i sfærer. Ved å dele inn transnasjonalt liv i ulike sfærer løftes det frem mer komplekse strategier, handlinger og opplevelser. Å se på tilpasningsstadier i lys av de ulike sfærene ved transnasjonalisme har noe for seg fordi det bringer dybde inn. Transnasjonalt liv endres etterhvert som tiden går, men disse endringene foregår ikke nødvendigvis i samme takt i de ulike sfærene. Flere personer kan befinne seg innenfor samme sfære, men likevel på ulike stadier. Å ta høyde for endringsprosesser innenfor de ulike sfærene av transnasjonale liv kan øke forståelsen og kunnskapen om hva som har innvirkning på transnasjonal utfoldelse. Tabellen under er et forslag til hvordan de to inndelingene kan kombineres. Den gir en oversikt over hvordan de tre tilpasningsfasene kan kombineres med de tre gruppene av aspekter ved transnasjonalisme, og er ment å være en inngang til å forstå både bredden og dybden i transnasjonal utfoldelse og tilpasning.

Tabell 2: Transnasjonale sfærer og tilpasningsstadier

	Materielt	Kulturelt	Mentalt
Fase 3	Kjøpt hus	Lært språket	Føler seg hjemme
Fase 2	Vurderer å kjøpe	Vil lære/holder på	Vil kanskje bli
Fase 1	Leier bolig	Ikke interessert	Vil hjem

I forskningslitteraturen går det ofte et skille mellom arbeidsmigranter som vil bosette seg på permanent basis, og migranter som har ønsker om å reise hjem (IMDi 2008, Friberg 2012b, Dalby, Dyrli, og Vigen 2013). Dette gjelder for alle de tre områdene som tas opp i denne oppgaven. Når det gjelder boligstrategier, som i denne oppgaven representerer materielle markører på transnasjonalisme, er skillet i forskningslitteraturen tydelig. Personer som har et permanent eller i hvert fall langsiktig perspektiv på oppholdet i Norge går gjennom de tre tilpasningsstadiene inntil prosessen til slutt kulminerer med kjøp av bolig. Boligkjøp later til å være den ultimate markøren på permanent bosetting og tilpasning i forskningslitteraturen. Migranter som har planer

om å reise hjem er oftere sirkulære migranter, har splittede familier og løs arbeidstilknytning, og de leier hus i stedet for å kjøpe (Friberg og Eldring 2011, Friberg 2012b). Disse migrantene har ofte økonomiske migrasjonsmotiver og kommer sjeldnere til det siste og endelige tilpasningsstadiet. På samme måte går det et skille i forskningslitteraturen når det gjelder språk, som i denne oppgaven representerer kulturelle markører på transnasjonalisme. Personer som har et langsiktig perspektiv på oppholdet i Norge er de som er interessert i å lære norsk, mens de migrantene som kun er i Norge på midlertidig basis som regel ikke har spesielt stor interesse av å lære norsk (Søholt, Aasland, et al. 2012). Tilhørighet, som i denne oppgaven svarer til mentale markører på transnasjonalisme, går i forskningslitteraturen ofte hånd i hånd med de materielle og kulturelle markørene. Følelser av tilhørighet følger i kjølevannet av materiell og kulturell tilpasning, som hos Friberg (2012b) og Dalby, Dyrliid og Viggen (2013).

Tidligere inndelinger i faser har med andre ord ikke skilt nevneverdig mellom de ulike aspektene ved transnasjonal utfoldelse. Dermed oppstår en oppfatning av at personer som befinner seg i den første fasen av tilpasning, befinner seg i denne fasen både materielt, kulturelt og mentalt. Funnene fra analysen i denne oppgaven belyser nødvendigheten av å skille mellom sfærene i konseptualiseringen av transnasjonalt liv som en dynamisk prosess, og tabellen viser hvordan dette kan gjøres. Migranter kan være godt materielt og kulturelt tilpasset på oppholdsstedet, uttrykt ved boligkjøp eller at man har lært seg norsk, uten at det innebærer at man har et langsiktig perspektiv på oppholdet. For eksempel peker Glorius og Friedrich (2006) på at et høyt nivå av transkulturalisering ikke nødvendigvis går hånd i hånd med et høyt nivå av transnasjonal aktivitet i de to andre sfærene. På samme måte kan migranter ha planer og ønsker om å bli boende, og de kan kjenne på følelsen av tilhørighet til oppholdsstedet uten at de nødvendigvis har nådd de høyeste tilpasningsstadiene på det materielle og kulturelle området.

Konklusjoner og avslutning

Formålet med denne oppgaven har vært å belyse den rurale og industrielle kontekstens innvirkning på tilpasning og transnasjonal utfoldelse blant østeuropeiske arbeidsinnvandrere i Distrikts-Norge. Datamaterialet som danner grunnlaget for oppgaven består av semistrukturerte dybdeintervju med 11 østeuropeiske arbeidsinnvandrere ansatt i fiskerinæringen i to midtnorske distriktskommuner, samt fem intervju med nøkkelpersoner tilknyttet bemanningsbyrå, kommuner og bedrifter.

Mye forskning er gjort på arbeidsmigranter i Norge, men med et par hederlige unntak er mesteparten av forskningslitteraturen basert på studier gjort i urbane kontekster, og i typisk urbane næringer. Jeg argumenterer for at det er viktig å ta høyde for konteksten, og at det er behov for kunnskap om tilpasning og transnasjonal utfoldelse i rurale kontekster og i rurale næringer. Med utgangspunkt i Glorius og Friedrichs (2006) tredeling av transnasjonalismebegrepet inn i materielle, kulturelle og mentale sfærer har jeg tatt sikte på å besvare følgende underproblemstillinger: Hvilken innvirkning har den rurale og industrielle konteksten på arbeidsinnvandrerens boligstrategier, språkstrategier og tilhørighet?

Hovedfunn fra første del av analysen, som handler om bolig, er at den rurale konteksten åpner for at migrantene får lettere tilgang til å kjøpe bolig, at mange velger å kjøpe bolig selv om de ikke nødvendigvis har tenkt å bli boende på permanent basis, og at mange velger å ta imot besøk fra familie og slekt i hjemlandet i stedet for selv å reise hjem til ferier og helligdager. Jeg argumenterer for at disse funnene kan knyttes opp mot de trekk som karakteriserer det rurale boligmarkedet, som lavere boligpriser, et mindre presset boligmarked (Sandlie og Seeberg 2013), og mer familie- og besøksvennlige boligstørrelser og -typer. Videre diskuteres det hvorvidt dette har konsekvenser for forståelsen av at mobilitet er et hovedelement i opprettholdelsen av transnasjonale sosiale bånd. Jeg peker på at mobilitet fortsatt er et viktig element, men at den fysiske forflytningen også kan foretas av de lokale transnasjonale.

Hovedfunn fra andre del av analysen, som omhandler språk, er at motivasjonen for å lære norsk i stor grad avhenger av arbeidsområder. Jeg argumenterer for at dette har sammenheng med trekk ved den rurale og industrielle konteksten, hvor segregerte arbeidslag er vanskelig gjennomførbart (Friberg og Eldring 2011), og hvor mange migranter får kursing og ansvarsområder som krever norskkunnskaper. Et annet funn er at selv migranter som ikke føler behov for å kunne norsk i arbeidssammenheng uttrykker ønske om å lære norsk. Jeg diskuterer hvorvidt dette kan ha sammenheng med at migrantene har internalisert kommunenes og bedriftenes eksplisitte ønske om å

integreere migranter inn i lokalsamfunnet. Et tredje funn er at nabolagene fungerer som arenaer for å praktisere norsk. Jeg knytter dette opp mot det rurale boligmarkedet, som gjør at migrantene bor spredt mellom de lokale, og typiske rurale trekk som større grad av nabokontakt enn i urbane kontekster (Villa 2005). Når det gjelder tilblivelsen av hybridkulturer, peker jeg på at mange av informantene trekker inn elementer av andres morsmål, og ikke bare sitt eget samt mottakerlandets språk. Dette kan tolkes som at hybridkulturer kan oppstå i kraft av lokale kontekster, men samtidig relativt uavhengig av føringer på makronivå.

Hovedfunn fra det tredje analysekapitlet peker mot at migrantenes fremtidsplaner er avgjørende for om de føler tilhørighet til oppholdsstedet eller ikke. Jeg argumenterer for at tilhørighet kan, i likhet med bolig og språk, opptre uavhengig av de andre to sfærene. Tilhørighetsfølelsen henger sammen med hvorvidt informantene har bestemt seg for å bli, ikke hvorvidt de har kjøpt bolig eller lært seg norsk. Samtidig finner jeg at tilbakemeldinger fra omgivelsene har innvirkning på tilhørighetsfølelsen, i tråd med Mulgan (2009). Mange trekk ved omgivelsene som kan tilskrives den rurale konteksten later til å fremme informantenes følelse av tilhørighet. Også her later det til at det også her går et skille basert på hvilket perspektiv informantene har på oppholdet, hvor informanter som ønsker å bli boende fremhever trekk ved det rurale som trygt og avslappende, mens informanter med planer om å returnere fortolker de samme omgivelsene som uspenning og kjedelige.

Den videre diskusjonen tar for seg hvordan en tredeling av transnasjonalismebegrepet inn i materielle, kulturelle og mentale sfærer virker godt egnet til å fange opp den rurale og industrielle kontekstens innvirkning på tilpasning og transnasjonal utfoldelse. Også Fribergs (2012b) konseptualisering av tilpasning som en dynamisk prosess i tre stadier diskuteres. Jeg finner at begge disse inndelingene har sine styrker og svakheter. Å forstå transnasjonalisme og transnasjonalt liv krever en forståelse for *både* aspekter ved transnasjonalisme og stadier av tilpasning. Jeg argumenterer derfor for at begge perspektivene må tas i bruk for å belyse nyansene i hvordan arbeidsinnvandrere tilpasser seg i mottakerlandet og utfolder seg transnasjonalt, og jeg skisserer et forslag til hvordan de to inndelingene kan kombineres for å fange opp nyanser i fremtidige studier.

På bakgrunn av mine funn i denne studien vil jeg konkludere med at trekk ved det rurale og industrielle har betydelig innvirkning på tilpasning og transnasjonal utfoldelse hos arbeidsmigranter både i de materielle, kulturelle og mentale sfærene. Analysen viser at særtrekk ved det rurale og det industrielle legger andre føringer for transnasjonal utfoldelse enn andre steder, eller i andre

næringer, noe som kommer frem når vi ser på de ulike sidene ved transnasjonalt liv. Elementer fra både beskrivende og fortolkende rammer for forståelsen av det rurale er nødvendig for å fange opp kompleksiteten i forholdet mellom migrantenes transnasjonale utfoldelse og omgivelsene som legger føringer for denne utfoldelsen.

Denne studien bidrar med kunnskap om tilpasning og utfoldelse i en spesifikk kontekst. Helt konkret Mer generelt bidrar den forhåpentligvis til å styrke argumentet om viktigheten av å ta både den rurale/urbane dimensjonen og den industrielle konteksten med i betraktningen i studier av migrasjonserfaringer som transnasjonale bånd og tilpasning. I tillegg kan den foreslåtte kombinasjonen av sfærer og stadier bidra til å belyse kontekst-spesifikke nyanser ved tilpasning og transnasjonal utfoldelse i flere ulike kontekster.

Litteratur

- Aase, Tor Halfdan, og Erik Fossåskaret (2007). *Skapte virkeligheter. Om produksjon og tolkning av kvalitative data*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Andrzejewska, Joanna, og Johan Fredrik Rye (2012). "Lost in Transnational Space? Migrant Farm Workers in Rural Districts." *Mobilities* 7 (2):247-268.
- Arbeidslivet.no (2015). *Arbeidsinnvandring i tall*. [Hentet 23.02.2016]. Tilgjengelig fra <http://www.arbeidslivet.no/Arbeid1/Arbeidsinnvandring/forskning-om-sosial-dumping/>.
- Basch, Linda, Nina Glick Schiller, og Cristina Szanton Blanc (1994). *Nations Unbound: Transnational Projects, Postcolonial Predicaments, and Deterritorialized Nation-states*. Amsterdam: Gordon and Breach.
- Berg, Berit, og Kirsten Lauritsen (2009). *Eksil og livsløp*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Berg, Nina Gunnerud, og Hans Kjetil Lysgård (2004). "Ruralitet og urbanitet - bygd og by." I *Mennesker, steder og regionale endringer*, redigert av Nina Gunnerud Berg, Hans Kjetil Lysgård og Andreas Løfgren, 61-76. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag.
- Berger, Peter L., og Thomas Luckmann (2000). *Den samfunnsskapte virkelighet*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Brochmann, Grete (2006). *Hva er innvandring*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Brycerson, Deborah Fahy, og Ulla Vuorela (2002). "Transnational Families in the 21st Century." I *The Transnational Family: New European Frontiers and Global Networks*, redigert av Deborah Fahy Brycerson og Ulla Vuorela, 3-30. Oxford: Berg Publishers.
- Christensen, Ann-Dorte, og Sune Qvotrup Jensen (2011). "Roots and Routes: Migration, Belonging and Everyday Life." *Nordic Journal of Migration Research* 1 (3):146-155.
- Dalby, Lise, Linda Dyrliid, og Kristin Viggen (2013). *Det viktigste er å ha en jobb. Om innvandreteres erfaringer med arbeid og bosetting i Kyst-Norge*. Trondheim: Høgskolen i Sør-Trøndelag, avd. Helse og sosial.
- Favell, Adrian (2008). "The New Face of East–West Migration in Europe." *Journal of Ethnic and Migration Studies* 34 (5):701-716.

- Friberg, Jon Horgen (2009). Arbeidsinnvandring fra øst. Nye mønstre for migrasjon, sysselsetting og integrering i kjølvannet av finanskrisa? I *Integreringskart 2009. Integrering i økonomiske nedgangstider*. Rapport nr. 7. Integrerings- og mangfoldsdirektoratet.
- Friberg, Jon Horgen (2012a). "Culture at Work: Polish Migrants in the Ethnic Division of Labour on Norwegian Construction Sites." *Ethnic and Racial Studies* 35 (11):1914-1933.
- Friberg, Jon Horgen (2012b). "The Stages of Migration. From Going Abroad to Settling Down: Post-Accession Polish Migrant Workers in Norway." *Journal of Ethnic and Migration Studies* 38 (10):1589-1605.
- Friberg, Jon Horgen (2016). *Arbeidsmigrasjon. Hva vet vi om konsekvensene for norsk arbeidsliv, samfunn og økonomi?* Rapport nr. 2. Fafo.
- Friberg, Jon Horgen, Jon Erik Dølvik, og Line Eldring (2013). *Arbeidsmigrasjon til Norge fra Øst- og Sentral-Europa*. Program velferd, arbeidsliv og migrasjon – VAM. Norges forskningsråd.
- Friberg, Jon Horgen, og Line Eldring (2011). *Polonia i Oslo 2010: Mobilitet, arbeid og levekår blant polakker i hovedstaden*. Rapport nr. 27. Oslo: Fafo.
- Gilje, Nils, og Harald Grimen (2009). *Samfunnsvitenskapenes forutsetninger. Innføring i samfunnsvitenskapenes vitenskapsfilosofi*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Glick Schiller, Nina, Linda Basch, og Cristina Szanton Blanc (1992). "Transnationalism: A New Analytic Framework for Understanding Migration." *Annals of the New York Academy of Sciences* 645:1–24.
- Glorius, Birgit, og Klaus Friedrich. (2006). "Transnational Social Spaces of Polish Migrants in Leipzig (Germany)." *Migracijske i etničke teme* 22 (1–2):163-80.
- Haugen, Marit Synnøve, og Egil Petter Stræte (2011). "På sporet av det rurale." I *Rurale brytninger*, redigert av Marit Synnøve Haugen og Egil Petter Stræte, 11-21. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag.
- IMDi (2008). *Vi blir... om arbeidsinnvandring fra Polen og Baltikum*. Oslo: Integrerings- og mangfoldsdirektoratet.
- IMDi (2011). *Godt no(rs)k. Om språk og integrering*. Oslo: Integrerings- og mangfoldsdirektoratet.

- International Labour Organisation (2016). *Labour Migration* [Hentet 12.01 2016]. Tilgjengelig fra <http://www.ilo.org/global/topics/labour-migration/lang--en/index.htm>.
- Jenkins, Richard (2008). *Social Identity*. 3 utg. London: Routledge.
- Kvale, Steinar, og Svend Brinkmann (2009). *Det kvalitative forskningsintervju*. 2 utg. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Levitt, Peggy, Josh DeWind, og Steven Vertovec (2003). "International Perspectives on Transnational Migration: An Introduction." *International Migration Review* 37 (3):565-575.
- Levitt, Peggy, og Nina Glick Schiller (2004). "Conceptualizing Simultaneity: A Transnational Social Field Perspective on Society." *International Migration Review* 38 (3):1002-39.
- Mau, Steffen (2010). *Social Transnationalism. Lifeworlds Beyond the Nation-state*. London: Routledge.
- Mulgan, Geoff (2009). "Feedback and Belonging: Explaining the Dynamics of Diversity." *Migration Information Source*. [Hentet 23.02.2016.] Tilgjengelig fra <http://www.migrationpolicy.org/article/feedback-and-belonging-explaining-dynamics-diversity>.
- NESH (2001). *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, jus og teologi* [Hentet 25.2.2013]. Tilgjengelig fra <http://www.etikkom.no/Forskningsetikk/Etiske-retningslinjer/Samfunnsvitenskap-jus-og-humaniora/>.
- NOU (2011). *Bedre integrering. Mål, strategier, tiltak*. Rapport nr. 14. Oslo: Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet.
- NSD (2016). *Meldeplikt*. [Hentet 20.04. 2016]. Tilgjengelig fra <http://www.nsd.uib.no/personvern/meldeplikt>.
- Ødegård, Anne Mette, og Rolf K. Andersen (2011). *Østeuropeisk arbeidskraft i hotell, verft, fiskeindustri og kjøttindustri*. Rapport nr. 21. Fafo.
- OECD-UNDESA (2013). *World Migration in Figures* [Hentet 20.11.2015.] Tilgjengelig fra <https://www.oecd.org/els/mig/World-Migration-in-Figures.pdf>.
- Ong, Aiwa (1999). *Flexible Citizenship. The Cultural Logics of Transnationality*. Durham, NC og London: Duke University Press.

- Portes, Alejandro (2003). "Conclusion: Theoretical Convergencies and Empirical Evidence in the Study of Immigrant Transnationalism." *The International Migration Review* 37 (3):874-892.
- Postholm, May Britt (2005). *Kvalitativ metode. En innføring med fokus på fenomenologi, etnografi og kasusstudier*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Pries, Ludger (1997). "Neue Migration im Transnationalen Raum." I *Transnationale Migration*, redigert av Ludger Pries, 15-44. Baden-Baden: Nomos.
- Pries, Ludger (1999). *Migration and Transnational Social Spaces*. Aldershot: Ashgate.
- Ryan, Louise, Rosemary Sales, Mary Tilki, og Bernadetta Siara (2009). "Family Strategies and Transnational Migration: Recent Polish Migrants in London." *Journal of Ethnic and Migration Studies* 35 (1):61-77.
- Rye, Johan Fredrik (2012). "'Jeg tror jeg er tilfreds.' Østeuropeiske arbeidsinnvandreres vurdering av norske lønns- og arbeidsforhold." *Søkelys på arbeidslivet* 26 (1-2):56-75.
- Rye, Johan Fredrik (2016). "Transnasjonale hverdagsliv: Østeuropeisk innvandrerungdom i distrikts-Norge." *Tidsskrift for ungdomsforskning* 16 (1):3-39.
- Rye, Johan Fredrik, og Joanna Andrzejewska (2010). "The Structural Disempowerment of Eastern European Migrant Farm Workers in Norwegian Agriculture." *Journal of Rural Studies* 26 (1):41-51.
- Ryen, Anne (2002). *Det kvalitative forskningsintervjuet. Fra vitenskapsteori til feltarbeid*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Ryen, Anne (2004). "Ethical Issues." I *Qualitative Research Practice*, redigert av Clive Seale, Giampietro Gobo, Jaber F. Gubrium og David Silverman, 218-235. London: SAGE Publications.
- Sandlie, Hans Christian, og Marie Louise Seeberg (2013). *Fremtidens leiemarked i et internasjonalt arbeidsmarked*. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA).
- Schiefloe, Per Morten (2003). *Mennesker og samfunn*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Simmel, Georg (1950). "The Stranger." I *The Sociology of Georg Simmel*, redigert av Kurt Wolff, 402-408. New York: Free Press.

- Skrbiš, Zlatko (2008). "Transnational Families: Theorising Migration, Emotions and Belonging." *Journal of Intercultural Studies* 29 (3):231-246.
- Søholt, Susanne, Aadne Aasland, Knut Onsager, og Guri Mette Vestby (2012). *"Derfor blir vi her" - Innvandrere i Distrikts-Norge*. Norsk institutt for by- og regionforskning.
- Søholt, Susanne, Anne Mette Ødegård, Brit Lynnebakke, og Line Eldring (2012). *Møte mellom internasjonalt arbeidsmarked og nasjonalt boligmarked*. Samarbeidsrapport NIBR/Fafo.
- SSB.no (2016). *Selveierboliger, etter region, boligtype, tid og statistikkvariabel* [Hentet 22.03. 2016]. Tilgjengelig fra <https://www.ssb.no/statistikkbanken/selectvarval/Define.asp?subjectcode=&ProductId=&MainTable=BoligerA&nvl=&PLanguage=0&nyTmpVar=true&CMSSubjectArea=bygg-bolig-og-eiendom&KortNavnWeb=boligstat&StatVariant=&checked=true>.
- St.meld. nr. 18. (2007-2008). *Arbeidsinnvandring*. Arbeids- og inkluderingsdepartementet.
- Thagaard, Tove (1998). *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Thomas, William Isaac (1928). *The Child in America: Behavior Problems and Programs*. New York: Knopf.
- Tjora, Aksel (2012). *Kvalitative forskningsmetoder i praksis*. 2. utg. Oslo: Gyldendal Norsk forlag.
- Torvatn, Hans, og Marte Pettersen Buvik (2011). *PolTrond. Arbeidsvilkår og arbeidsmiljø blant polske arbeidstakere i Trondheimsregionen*. Trondheim: Sintef.
- Vertovec, Steven (2001). "Transnationalism and Identity." *Journal of Ethnic and Migration Studies* 27 (4):573-582.
- Vertovec, Steven (2003). "Migration and other Modes of Transnationalism: Towards Conceptual Cross-Fertilization." *The International Migration Review* 37 (3):641-665.
- Vertovec, Steven (2009). *Transnationalism*. London: Routledge.
- Villa, Mariann (2005). *Bygda som bustad*. Doktoravhandling, SVT-fakultetet, NTNU, Trondheim: Tapir Trykk.
- Wæhle, Espen (2014). *Assimilering*. [Hentet 14.02. 2014]. Tilgjengelig fra <https://snl.no/assimilering>.

Widerberg, Karin (2001). *Historien om et kvalitativt forskningsprosjekt*. Oslo: Universitetsforlaget.

Yeoh, Brenda S. A., Karen P. Y. Lai, Michael W. Charney, og Tong Chee Kiong (2003).

"Approaching Transnationalisms." I *Approaching Transnationalisms: Studies on Transnational Societies, Multicultural Contacts, and Imaginings of Home*, redigert av Brenda S. A. Yeoh, Michael W. Charney og Tong Chee Kiong. Massachusetts: Kluwer Academic Publishers.

Vedlegg

Vedlegg 1: Informasjonsskriv til informanter

Forskningsprosjekt: Arbeidsinnvandring fra Øst-Europa (Work Migration from Eastern Europe)

Bakgrunn: Jeg har fått i oppdrag å være forskningsassistent i høst for professor Johan Fredrik Rye ved Institutt for sosiologi og statsvitenskap på Norges teknisk-vitenskapelige universitet (NTNU) i Trondheim. Rye har de siste årene forsket arbeidsinnvandring fra de nye EU-landene, og har tidligere publisert artikler med fokus på landbruksnæringen og hotellbransjen. Han ønsker nå å skrive om arbeidsinnvandrere som jobber i fiskerinæringen.

I am working as a research assistant for Johan Fredrik Rye at NTNU. His primary research topic the last couple of years has been to study work immigration from the new EU countries. He has previously published articles focusing on migrant farm workers and migrant workers in the hotel industry, and he now wants to write about migrant workers in the fishing industry.

Mål med intervjuet: Målet er å studere arbeidsinnvandring i fiskerinæringen fra arbeidsinnvandrernes synspunkt. Intervjuet vil fokusere på hvorfor du valgte å komme hit for å jobbe, hvordan du har det i Norge, hvilke forventninger du har til oppholdet i Norge og hvilket utbytte du har av å jobbe her.

The aim is to study work immigration in the fishing industry from the perspective of the workers. The interview will focus on why you chose to come here to work, how you are doing in Norway, what expectations you have, and what outcome you get (or expect to get) from it.

Det er bare Rye og jeg som skal høre opptaket. Alle intervjuer blir transkribert og anonymisert. Opptakene vil bli slettet etter transkribering. Du kan trekke deg når som helst, også etter at intervjuet er ferdig.

Only Rye and myself will listen to the tape records, and all interviews will be transcribed and you will be made anonymous. The tape records will be deleted after the transcription. You may back out at from the interview at any time, even after the interviews are finished.

Hvis du har noen spørsmål om intervjuet eller prosjektet, ta kontakt med meg på inga.saether@gmail.com eller Johan Fredrik Rye på johan.fredrik.rye@svt.ntnu.no.

If you have any questions, please contact me or Johan Fredrik Rye by email.

Tusen takk for hjelpen!

Med vennlig hilsen

Inga Sæther

Vedlegg 2: Intervjuguide

1. Introduksjonsspørsmål
2. Rekruttering og motivasjon
3. Oppholdet i Norge
  - Livs- og arbeidsforhold
  - Sosiale nettverk/relasjoner
  - Fritid
4. Utfall og planer for fremtiden

1. Introduksjonsspørsmål

Fødselsår?

Kjønn?

Hvor kommer du fra (by og land)?

Er du gift?

Bor ektefellen din i hjemlandet eller i Norge?

Kom dere sammen hit? Hvis ikke, når kom ektefellen?

Har du barn?

Hvor mange/hvor gamle?

Går de på skolen?

Hvilken utdanning har du?

Hva jobbet du som i hjemlandet?

Er du ansatt i bedriften eller gjennom et bemanningsbyrå?

Hvilke arbeidsoppgaver har du?

2. Rekruttering og motivasjon

Hvorfor dro du fra hjemlandet?

Hva er din (hoved)motivasjon for å komme hit og jobbe?

Hvordan fikk du denne jobben?

Jobbkarrieren i Norge – har du hatt mange jobber i Norge?

Visste du mye om Norge før du kom hit?

Var det noe som var annerledes enn du trodde?

Hvordan var det å komme hit?

Hva var det første du gjorde da du kom hit?

Hadde du noen strategi for å få jobb her?

Måtte du på intervju? Språkttest? CV? Opplæring?

Mye papirarbeid? Skattekort, arbeidstillatelse?

Er det noe som er dårlig med å dra til Norge for å jobbe?

Hvordan er det å jobbe i Norge sammenlignet med å jobbe i ditt hjemland?

3. Oppholdet i Norge

Livs- og arbeidsvilkår

Bosted

Har du kjøpt hus eller leier du?

Hvordan fant du huset/leiligheten?

Er det langt fra jobben?

Trives du der hvor du bor?
Har du flyttet mange ganger?

Mat

Har du med matpakke eller har dere kantine?
Hva synes du om norsk mat?
Hvordan den forskjellig fra maten i hjemlandet?

Arbeidsdagen

Kan du fortelle om en vanlig dag på jobben?
Hvor lenge jobber du?
Jobber du like lenge hver dag?
Jobber du overtid?
Hvor ofte har du pauser? Hvor lange er pausene?
Har du pauser til samme tid hver dag?
Kan du ta fri/få permisjon? Med eller uten lønn?
Vet du på forhånd hva du skal gjøre og hvor lenge du skal jobbe?
Liker du jobben din?
Er det en tung jobb? Er den stressende, kjedelig, artig, interessant...
Har dere rullering? Får du variere arbeidsoppgavene?

Lønn

Hvor mye tjener du i timen før skatt?
Hvor mye i året før skatt?
Har du mat eller bolig inkludert i lønna?
Har dere noen bonusordning?
Har lønna di endret seg siden du begynte å jobbe?
Er du fornøyd med lønna?
Har du forsøkt å forhandle om lønna?
Har alle likedan lønn?

Kontrakt og velferdsgoder

Har du arbeidskontrakt?
Er den på norsk, engelsk, ditt språk?
Hva står det i kontrakten?
Har alle likedanne kontrakter?
Står det noe om overtid, pauser, sykepenger, feriepenger og sånt i den?
Hvordan fungerer det når man blir syk?

Medarbeidere

Har du mye kontakt med sjefen din?
Hvordan er forholdet til sjefen din?
Har du flere sjefer? Har du kontakt med dem?
Har du mye kontakt med medarbeidere?
Hvor kommer dine medarbeidere fra?
Har de noen utdanning? I tilfelle hvilken?
Er det mange her som har fagbrev?
Har utlendinger andre arbeidsoppgaver enn de norske?
Er det noen problemer med at det er mange ulike nasjonaliteter på ett sted?

Språk og integrering

Er det vanskelig å være utlending i Norge, språkmessig sett?
Har du hatt noen språkproblemer?
Er det noen språkproblemer i arbeidet?

Skal alle snakke norsk eller engelsk, eller kan de snakke sitt eget språk?

Hvilket språk snakker du på jobb?

Har du hatt noen språkkurs? Synes du det er bra tilbud?

Hvem er det som arrangerer språkkurs, er det arbeidsgiver eller kommunen?

Er det mange som deltar?

Synes du det er viktig eller ikke viktig å kunne snakke norsk? Hvorfor?

Hvordan vil du beskrive nordmenns holdninger til arbeidsinnvandrere?

Hvordan er nordmenn forskjellige fra folk i ditt hjemland?

Sosiale nettverk/relasjoner

Hvordan vil du beskrive forholdet mellom de som jobber her?

Vil du kalle dem venner?

Hvordan vil du beskrive forholdet til naboene/lokalmiljøet?

Vil du kalle dem venner?

Fritid

Hva liker du å gjøre når du har fri?

Har du noen hobbyer?

Er det noen aktiviteter du skulle ønske du hadde mer tid til?

Er det noen aktiviteter du savner fra hjemlandet ditt?

4. Utfall fra oppholdet og planer for fremtiden

Sparer du/dere penger?

Hva sparer du/dere til?

Ble det som du hadde tenkt i Norge?

Hvordan tror du det blir fremover, hva er planene for fremtiden?

Tror du at du er her om 1, 5, 10, 15 år?

Hva synes venner og familie om at du er i Norge og jobber?

Hva vil du si hvis noen hjemmefra spør deg om de skal dra til Norge for å jobbe?

Har du noen tips til dem?